

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM

SOPRONI SZEMLE MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

FŐSZERKESZTŐ:
HEIMLER KÁROLY dr.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Becht Rezső, Berecz Dezső dr., Csatkai Endre dr., Freiburger József dr., Gombocz Endre dr., vitéz Házi Jenő dr., Lauringer Ernő, Leitner József, Mihályi Ernő dr., Németh Sámuel, Romwalter Alfréd dr., Ruhmann Jenő dr., Storno Miksa, Sümeghy Dezső, Szenczi Villibald dr., Thirring Gusztáv dr., Varga Lajos dr., Vendl Miklós dr.

III. ÉVFOLYAM
1939.

KIADJA A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Becht Rezső: A szülőváros felfedezése.

Becht Rezső: A szülőváros felfedezése.

A gyermek számára a szülőváros annyira magától értetődő valami, mint a levegő, amit szünet nélkül használ, anélkül, hogy ügyet vetne rá. Nyíló szeme és feslő értelme még öntudatlanul hajtja végre a honfoglalást az életben. Gyerekszoba, szülői lakás, ház, kert, utca, második, negyedik, tizedik utca, iskola, templom és ezeknek összessége – a város, époly öntudatlanul lesz sajátjává, mint az anyanyelve. A nyelvet beszéli, de mitsem tud a nyelv szabályairól és szépségeiről; a szülővárost maga körül látja, de nem látja meg sem szépségeit, sem hiányait.

A serdülő gyermeknek a szülőváros a világ közepe: az a pont, amelyen állva testben nő, értelemben magasodik, és a gyarapodó megismerés és tudás ujjmutatása nyomán mind távolabbi láthatárokat keres. Szeme mindinkább kifelé tekint, figyelmét az idegen külvilág foglalja le, nem ér rá a közelivel, a mindennapival szellemi barátságot kötni.

Pedig a szülőváros ekkor már átította a saját szellemével, már a maga képére formálta, egész életére megjelölte, mint az elválaszthatatlanul hozzátartozót. De ő erről még nem tud, lelkében még alszik a szülőváros s csak olyankor ébred fel néhány percre, amikor egy-egy diákkori utazás az idegenbe vezet.

Nagy utat kell még megtennie térben és időben, amíg a szülőváros felébred lelkében.

Eljön aztán az a bizonyos életkor is – úgy 18 és 20 év között –, amikor a testi érettség dinamikája minden keretet bőrtönnel érez. Fojtogatni kezdi a családi kör szűke, a szülőváros megúnt világa, hívja az Új, a Távolság, a határokon túli idegenség, a Földgömb sárga, piros, kék foltjainak bővítő tarkasága. Ez az igazi „áge ingrat” – a hálátlan életkor, az igazságtalan ítéletek, kegyetlen elfordulások ideje, amikor a már kifejtett test mohó ereje maga mögött hagyja a még mindig csak bontakozó szellemet, és ez a magát mégis már érettnak vélő szellem nyurga vadhajításokkal 2 igyekszik pótolni az értékmérő tapasztalatok hiányait.

„Unerbittlich sitzen die Kinder über ihre Eltern zu Gericht” – mondta Fontane. De nemcsak a szülők felett ítélik meg a gyerekeket, hanem a szülőváros felett is. Amilyen mértékben nő mámorító Bábelle az egyetemre került ifjú szemében Budapest, ugyanolyan mértékben zsugorodik „vidéki fészekké” a szülőváros. Ami eddig a világ közepe volt, most pókhálós zúggá porosodik. Az újdonsült egyetemi hallgató a Váci-utca ragyogó kirakatai előtt szégyenkezve gondol vissza a soproni Várkerület szerényebb fényeire, s míg arcára erőltetett blazírsággal sodródik a Duna-korzó áradatában, fölényesen üzi el magától a soproni Deák-tér korzójának emlékét.

Az első időben az összehasonlítás ingernek valóságos paroxizmusa fogja el. Folyton mér, összemér, s az önkínzás gyönyörével állapítja meg, hogy ebben is, abban is, mindenben a szülőváros hátrányát mutatja a mérleg nyelve.

Még nem sejti, hogy az öntudat alatti szeretet ösztönzi az önkínzásra, a be nem vallott remény, hogy hátha mégis talál valamit, amiben a szülőváros legyőzi a fővárost. De egyelőre a nagyváros erősebb. Szikrázó fényei mögött pislogó méccsék homályosulnak a szülőváros lámpái, harsogó zenebonáján nem bír áttörni a vidéki város halk szava. Sötétségbe és némaságba süllyed az, ami húsz éven át az otthon volt, s ami most már csak arra jó, hogy díszletül szolgáljon a vakációra lelátogató „világfinak” és célpontjául gúnyos bírálatának.

A lesajnált „vidéki fészék” ilyenkor a sokszázéves bölcsesség szelídségével elmosolyodik, mert tudja, hogy a mustnak forni kell, míg borrá tisztul, meg azt is tudja, hogy a csend nagyobb hatalom, mint a lárma, a nyugalom még mindig kibőjtölte a hajszát, az idő pedig mindent kiegyenlít: a hegységeket is, meg a húszévesek ítéleteinek szakadékait is.

Két-három szemeszter után a nagyváros varázslata gyengülni kezd s a vidéki ifjú, aki eddig a pesti oldal bűvkörében élt, azon veszi észre magát, hogy akkor is szívesen jár át Budára, ha a Krisztina-téren nem várja senki. Próbálja elhíttetni magát, hogy a Halász-bástya panorámája vonzza, vagy a zenés őrségváltás, de valahogy mégis mindig a Bástya-sétány vadgesztenyefái alá jut, vagy azokba a csöndes utcákba, amelyek ott szundikálnak a Mátyás-templom és a Bécsi-kapu között. Még nem tudja miért, de itt olyan otthonosan érzi magát, valami simogatásféle melegíti. Mondani szeretne valamit, amint a Verbőczy-utca hajlását nézi, vagy a Fortúna-utca vasveretes, íves kapuit. Néha mintha hiányozna valami az utca végében, még nem tudja mi, csak azt érzi, hogy ezek az utcák olyan szívhezszólóan kedvesek, 3 hogy ezek a kapuk, erkélyek olyan ismerősek, hogy – mintha már élt volna valaha ebben a világban. Ott, azt az ívsoros párkánnyal díszített házat az Országház-utcában biztosan látta már valahol, meg amatt is a Tárnok-utcában...

És egyszerre csak valami hajnali derengés féle támad benne, reggeli ködök közti napkelte. A hirtelen feleszmélés és megismerés melegsége lepi el. Az évszázados budai házak csöndjében végre meghallja a távoli üzenetet és megvilágosodott szeméi előtt a Vár utcái a soproni Kolostor-utcává, Templom-utcává,

Orsolya-térré változnak... A Fortuna-utca végében a Mátyás-templom tornya helyett már a Várostorony áll, a másik oldalon a Helyőrségi-templom tornya a soproni evangélikus templom tornyának alakját veszi fel, az Országos Levéltár pedig Kecse-templommá szépül...

A vidéki ifjú Budapesten felfedezte – Sopront.

A legközelebbi hazautazásnál már átforrósodott szemmel köszönti a vonat ablakából a Szélmalom-kaszárnyát és mikor másnap délelőtt a Panoráma-útról letekint a soproni háztetőkre és tornyokra, akkor már nagyon szégyenli eddigi vakságát és süketségét, mert most végre látja, amit eddig csak nézett: meglátja a szülőváros szépségét a hegyek, dombok, erdők és a Fertő keretében, és most végre meghallja és meg is érti a szülőváros szavát.

Húszéves életének töméntelen apró emlékei: tárgyak, személyek, formák, színek, érzések és gondolatok, amelyek mind ezekben a házakban, utcákban és erdőkben fakadtak, most végre egységes képpé olvadnak: Sopron sokszínű fogalmává, mert most végre időben és térben elérte azt a pontot, ahol már a távlat egyetlen képpé összesíti a részeket, ugyanúgy, ahogy távlat kell ahhoz is, hogy a pointillista festő vásznán az ezernyi tarka festékpetty képpé egyesüljön.

Bocsánatkérően járja sorra az ódon utcákat, egyenként ismeretséget köt velük, mint olyan lényekkel, akikkel éveken át naponta találkozott, de még sohasem nézett az arcukba. Most már tudja, hogy a szülőváros lelkes lény, barát és élettárs, aki akkor is velünk van, ha távol vagyunk tőle.

S ezzel a szülőváros ismét azzá lesz, ami a gyermekkorban volt: az élet központjává. Körözhetünk körülötte akkora körökben, amekkorákat a földgömb megenged, a körző egyik szára mindig a szülővárosra támaszkodik. Ő a mérték, az örök norma. Vele mérjük a megmérhetőt és a megmérhetlent.

Ha künn a nagyvilágban az idegen hőmérséklet párája ideig-óráig el is homályosítja a látást, az oszló ködön át mindig újra feltűnik a szülőváros, de most már nem mint „vidéki fészek”, hanem mint a lélek búcsújáró helye, mely felette áll a profán bírálóknak.

A kölni dóm a gótikának sokszorta hatalmasabb példája, mint a soproni Szent Mihály-templom, de azért a Szent Mihály-templom mégis műemkek marad. A párizsi Place de la Concorde, a londoni Tower, a római Fórum csodálattal és áhítattal tölthetnek el benünket, de nagyszerűségükből csak annál gyermekibb szeretettel siet az emlékezés a soproni Városháztérre, az Erzsébet-kertbe vagy a Múzeum öreg sírköveihez.

Akármilyen távoli körnek kerületére vessen is a sors, tekintetünk mindig a kör középpontját keresi: a felfedezett és elveszítethetetlen szülővárost, – Szibéria tundráin épűgy, mint Szumatra kókuszpálmái alatt, Izland lávahegyein csakűgy, mint Shanghai sárga forगतagában.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dr. Varga Lajos: Nagyméretű darázfészek a soproni Felső-Lövérekéből.

Dr. Varga Lajos: Nagyméretű darázfészek a soproni Felső-Lövérekéből.

Néhány évvel ezelőtt *dr. Gombocz Endre* nemzeti múzeumi igazgató, egyetemi c. ny. rk. tanár közölte velem, hogy a soproni Felső-Lövé-út 40. sz. villájában, melyben nyaralni szokott, egy nagy darázfészek található, mely üresen áll. Mivel a villa tulajdonosa meg akar szabadulni tőle, felhívta a figyelmemet arra,

hogy hozassam el onnan. A természeti ritkaságokat örömmel figyelem és szívesen gyűjtöm s ezért a darázfészket a tulajdonos engedélyével elhozattam s azt a soproni Rákóczi Ferenc honvéd főreáliskola természetrajzi gyűjteményének ajándékozva ott őrizem.

Nagysága, méretei, szép és szabályos alakja miatt a darázfészkek nevezetes ritkaságnak bizonyult s így feltétlenül megérdemli, hogy a *Soproni Szemle* hasábjain is leírdam s ismertetését tágabb körök tulajdonává tegyem.¹⁽¹⁾

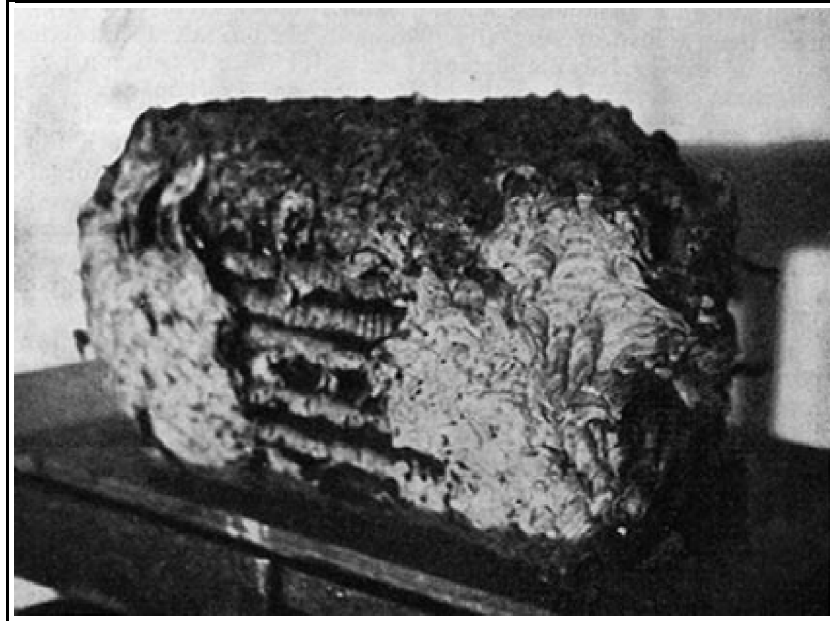
5A szürkeszínű, szép darázfészkekről megállapítottam, hogy *németdarázs* (*Vespa germanica*) fészke. E darázfaj államának népe földalatti üregekben, istállók csendes sarkaiban, nyugalmas padlásokon és üresen álló épületekben mindig sötét helyre építi a fészket. A Felső-Lövérekben előkerült darázfészkek azonban emberektől *lakott* házban épült, mégpedig nagyon érdekes és *szokatlan helyen: az egyik ablak gördülőfüggönye számára készített ablakfeletti üres tokban*. Ismeretes, hogy a gördülőfüggönyök számára az ablakok fölött a falban jókora üres tokot hagynak. Íme, a fészket s ezzel az államot alapító darázskirálynő nagy ügyességgel és alaposítással ezt a jól rejtett, nehezen hozzáférhető helyet választotta ki jövődő darázsállamának lakóhelyéül. A gördülőfüggönnyt nem sokat használták s így a fészkek helye eléggé nyugalmas volt. Ha használták is, a zaj és a függöny felcsavarodása nem nagyon zavarta a darázsállam szorgalmas tagjait. És azt, hogy az alapító királynő a különös és szokatlan helyet jól választotta meg, a legjobban a nagyméretű, hatalmas fészkek bizonyítja, hiszen ez a darázsállam *egy nyári munkájának az eredménye*. Kétségtelen, hogy az állam tagjai nagyon jól érezték magukat a kiválasztott helyen.

A tekintélyes méretű darázfészkek alakját és nagyságát is a gördülőfüggöny tokjában rendelkezésre állott hely határozta meg. Éppen ezért szabályos, majdnem téglalakú. A függöny fölötti üreget csaknem teljesen kitöltötte. Nincsenek rajta külön megépített tartóoszlopok, mint sok más darázfészken (l. 1. és 2. képet).

Méretei a következők: 25 cm magas, 26 cm széles, 45 cm hosszú. A mi darázfészünk ezekkel a méretekkel természetesen nem tartozik a legelső közé. *Móczár László dr.* szerint²⁽²⁾ a világon eddig ismert legnagyobb németdarázs-fészkek 55 cm magas, 86 cm széles és 74 cm hosszú. A nemrég a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállított és az alagi versenyistálló padlásán talált németdarázs-fészkek is az óriások közé tartozik: 51 cm magas, 69 cm széles és 91 cm hosszú. Tehát hosszabb, mint a világon eddig ismert legnagyobb németdarázs-fészkek.

A méretekből látható, hogy a mi felsőlövéri németdarázfészünk nagyjában a felét éri el a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállított óriás fészkeknek; de ennek ellenére is tekintélyes nagyságú.

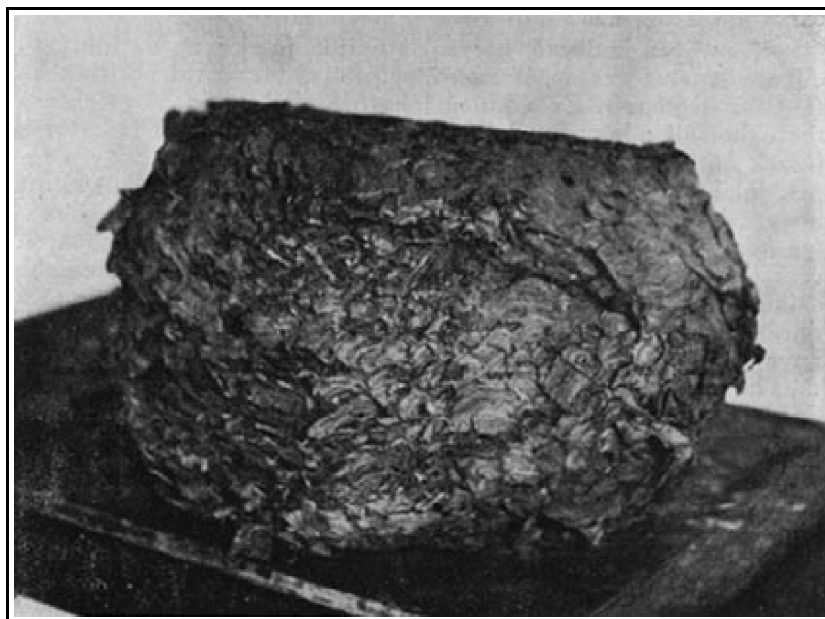
Kiszedésekor a fészkek már üresen állott. Őszi idő volt s az első fagyok idején a nagynépeségű darázsállam dolgozói és hímjei elpusztulnak. Tudott dolog ugyanis, hogy a németdarázshoz hasonló fajok állama a méhekkel megegyezően háromféle egyedből ⁶áll: nagyon sok dolgozóból (csökevényes nőstények), csekélyebb számú hímiből és néhány királynőből (a méhkaptárban csak egy méhkirálynő lehet). A megtermékenyített darázskirálynők ősszel elhagyják egymást és a fészket, külön-külön fák kérge alatt, faodúkban, kövek alatt elrejtőzködnek és megdermedten átalusszák a telet. Amikor pedig a tavasz melengető lehelletére elolvad a hó s az áprilisi, májusi meleg napok bekövetkeznek, a királynő felébred téli dermedtségéből s meglehetősen nagy területet beröpködve, megfelelő helyet keres, ahol a jövődöbeli fészkek alapjait megépítheti. Néhány hatszögletű sejtet készít s mindegyiknek a fenekére egy petét rak. A petéből rövid idő múlva kikél a gyámoltalan álca s a királynő szorgalmasan eteti. Az álcák mintegy három hét alatt kifejlődnek, bebábozódnak és jó egy hét múlva már itt is van az új nemzedék.

1. kép.

Nagyméretű *németdarázs*-fészek; elől a lépek láthatók. Ez a fele a falhoz volt építve.

Ennek tagjai veszik át a fészek további építését, ők készítik a sejteket, gyűjtik a táplálékot s gondozzák a királynő petéiből kikelő álcákat. Mert a királynő most már csak petéket rak. A közös fészket a méhektől teljesen eltérően *összerágott farostokból* építik fel. Szorgalmasan felkeresik a deszkákból, lécekből készült kerítéseket, száraz fatörzseket, épületek gerendáit stb. s ezeknek finomra rágott farostjait nyálukkal összekeverik, összegyúróják s fokozatosan vagy sejteket, vagy a fészek burokfalát építik fel belőle. Mert a nyállal összekevert faanyag pépszerű, a levegőn hamarosan megkeményedik s teljesen papirosszerű állományúvá lesz, melyet „darázspapiros”-nak neveznek. Így igaz az a régi megállapítás, hogy a papirost először a darázsok találták fel.

2. kép.

Nagyméretű németdarázs-fészek, előlről nézve; az eredeti helyén szabadon állott rész a védő burokfalal.

A fészek azután a rendelkezésre álló hely szerint és a család növekedésének megfelelően épül tovább. Vízszintes lépek készülnek szép szabályos hatszögű sejtekből. Erre nagyon vékony, de erős oszlopokon új emelet kerül. Az új emeletek azonban *nem felfelé* készülnek, hanem a méhek és a mi építkezéseinkkel ellentétben *lefelé*, mindaddig, amíg a tér engedi és az állam népességének létszáma megköveteli. A *mi* darázs-fészünkben a *legalsó* lép nagyjában kerek s 5 cm átmérőjű, 92 sejtrel. Ezt azonban valószínűleg már nem használták, mert ennek nyomai ~~8~~ nem látszanak meg rajta. A fölötte levő lépek már sokszorta nagyobbak. Összesen kilenc emelet van a *mi* darázs-fészünkön. A legnagyobb lép a felülről számított harmadik és negyedik. Ezek átlag 37 cm hosszúak és 19 cm szélesek. Mintegy 2000–2200 sejt van bennük. A fészek nagyságából következtetve a *teljes fészek népességének létszámát* mintegy 20.000-re lehet becsülni.

Az egyes lépemeleteket – amint már említettem – finom, vékony oszlopok kötik egymáshoz s körülbelül 1–1.5 cm magasan vannak egymás fölött.

Bármilyen kedvező helyen is építik fészüket, az időjárás ellen a lépek összességét többretegű külső takaróval borítják be (1. 1. és 2. képet). Ez a külső takaró szabálytalan, kagylószerű részekből áll s könnyen lepattozik. Képeinken is jól látható: a fészek *háti* oldalán vékonyabb volt és úgy lefoszlott, hogy a lépek jól láthatókká váltak (1. kép). A fészekburok feladata az, hogy a külső időjárási viszonyokkal szemben lehetőleg *egyenletes hőmérsékletet* biztosítson a fészek belsejének. A védőburok részei *tarka* színűek, világos szürke sávok váltakoznak sötétebb színűekkel. Ez azért van így, mert mindegyik sávot más és más darázs-dolgozó készítette, különböző helyről szerzett farost anyagból s ez magyarázza meg a védőburok tarkaságát. Ez számos helyen a lépeken is észlelhető.

A *méhek* lépjeiről ismeretes, hogy nemcsak a fiatal méhek bölcsői, hanem a méz és méhkenyér felhalmozására is szolgálnak. Tehát a méhállam életében annyira fontos tartaléktáplálék raktárai is. A darázsok s így a németdarázs fészékében is hiába keresünk táplálékot; üresek, mert a lépek sejtjei csak a

fiatal egyedek bölcsői voltak. A darazsak ugyanis nem növényi anyagokkal táplálkoznak, bár szívesen nyalogatják a mézet, cukros nedveket, gyümölcsök levét, hanem *ragadozók*. A dolgozók hernyókat, apró állatokat, legyeket, méheket fognak meg (repülés közben is), ezeket többnyire a fészekbe szállítják, nagyon erős állkapcsukkal feldarabolják, majd emésztő nedvet fecskendeznek rá s így a táplálék megemésztése már a testen kívül megkezdődik. Az így előkészített táplálékot azután apró csomókká alakítják s a sejtekben levő, mindig éhes álcák szája elé tartják, hogy azok annyit szedjenek le belőlük, amíg éhségüket nem csillapítják.

A mi fészünkbe három jól beépített röpnylás vezet. A darazsak az ablak fölötti deszkarésen át repültek be a fészek röpnylásaihoz, s hordták a fészek anyagát és a táplálékot a fiatal nemzedék számára.

Az itt ismertetett nagy darázfészek is mutatja, milyen hatalmas anyagot hordtak össze, milyen nagy munkát végeztek a darazsak. S ez a nagy munka *miért* történt? Azért, hogy ősszel a néhány királynő kivételével az *egész nép* elpusztuljon s a nagy 9 munkával és anyagtömeggel felépült darázfészekbe soha többé darázs ne költözzék...?

Nehéz ezekre a kérdésekre feleletet adni. Hiszen a természet valósággal pazarol a darazsak életével és munkájával. Ám úgy látszik, hogy az a néhány királynő, mely a nagy fészekben a nyár folyamán született, majd bőségesen hozzájárul a faj szaporításához és fenntartásához, mert a tél viszontagságait és veszedelmeit sikeresen átélve, májusban mindegyik *új fészket, új államot* alapít. Az élőlényeknél pedig az a legfontosabb, hogy a *faj* szaporodjék és fennmaradjon. Ezt a megtermékenyített nőtények, a királynők végzik, a faj szempontjából tehát ők a legfontosabbak, – a többi darázsnépség a méhek és hangyák államának tagjaival ellentétben elpusztulhat, tönkremehet.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dr. Varga Lajos: Nagyméretű darázfészek a soproni Felső-Lövérékből. / Varga Lajos dr.: Über ein sehr großes Wespennest aus dem Soproner Villenviertel.

Varga Lajos dr.: Über ein sehr großes Wespennest aus dem Soproner Villenviertel.

Verfasser berichtet über ein ungewöhnlich großes Wespennest, das vor einigen Jahren in einer Villa in Sopron gefunden wurde. Das Nest war die Wohnung eines Staates der Wespe *Vespa germanica*. Ungewöhnlich war auch der Ort des Baues. Die den späteren Staat begründende Wespenkönigin wählte zum Bau nämlich die Höhlung aus, die über einem Fenster der Villa in der Mauer für die Jalousie (Rolladen) leer gelassen wurde. Das Nest hat diese Höhlung fast ganz ausgefüllt. Ungewöhnlich war schließlich der Bauort deshalb, weil die Villa bewohnt war, obwohl diese Wespenart ihr Nest bekanntlich meist in ruhigen, stillen, verlassen Stellen, sogar in Erdhöhlungen baut.

Das beschriebene Wespennest ist 25 cm hoch, 26 cm breit und 45 cm lang. Es besteht aus einer Schutzhülle und aus neun Wabenetagen. Die unterste Wabe ist nur 5 cm lang und besteht aus 92 Zellen. Diese letzte Etage wurde anscheinend nicht gebraucht. Die dritten und vierten Etagen sind die größten: etwa 37 cm lang und 19 cm breit, mit etwa 2000–2200 Zellen. Die Zahl der gesamten Bevölkerung des Wespenstaates konnte auf etwa 20.000 geschätzt werden. Durch die dicke Schutzhülle führten drei Flugöffnungen in das Innere des Nestes.

Die Größe des Nestes deutet darauf hin, daß sich die Bevölkerung des Wespennestes in dem ausgewählten

Ort sehr wohl fühlte und sich durch *einen Sommer* stark vermehren konnte.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / ifj. Csemegi József: Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor.

10ifj. Csemegi József: Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor.

Egy soproni kis polgárház udvarán (Szeder-u. 8) körülbelül háromnegyed embermagasságú Madonnaszobor hívja fel az érdeklődő figyelmét. A nagyvonalúan, minden keresettség nélkül faragott alkotás, amely a gyermeket tartó Szűzanyát ábrázolja, a soproni barokk szobrászat figyelmet érdemlő alkotása. A szobor fülkében áll s mestere művét kis lábazon helyezte el. Ezen tekergőzik a kígyó, a bűn megtestesítője, amelyet Mária lábai eltaposnak. A szobor formai megoldása igen figyelemreméltó. Mária kissé előrevont jobblábán köpenye megfeszül, majd csipőmagasságban hirtelen vetődéssel kiöblösödik s mintegy bölcsőként körülöleli a Kisjézus testét, amint őt az Istenasszony két kezében tartja. Mária gyermekét jobbjához öleli, fejét azonban balra elfordítja tőle és balsejtelmekkel terhesen hátraveti. A gyermek Jézus testtartásában a Szűzanya mozdulata újracsendül: fejét kedvesen hátrabillenti, bájos puttóarca komolyságot sugároz, két kezében pedig kis keresztet tart, amelyet jobbján magához ölelve magasra emel. Az anya és gyermeke közötti mozdulatpárhuzam a két arcon tükröződő érzelmek különbözőségét erősen kiemeli, hatásosan kifejezésre juttatja és nagy lelki feszültséget sejtet a szemlélővel.

11Egy pillantás a szoborra s nyilvánvalóvá válik, hogy Mária fájdalmasan aggódó arckifejezése a kis Istenembernek szól, feléje árad a Szűzanya minden aggodása és szeretete, ez tükröződik a barokk kecsességgel megformált karjainak magáhozöleléséből és ez jut megragadó erővel kifejezésre a gyermeket körülölelő köpenyszárnynak Mária testén térdén fölül való átcsapódásával is.

1. kép.

Madonna-szobor a soproni Szeder-u. 8. sz. ház udvarán.

A szobor alkotója és a mű keletkezésének körülményei egyelőre nem ismeretesek s csupán az az adat áll a művészettörténelem rendelkezésére, hogy annak a háznak kapuzárókövén, amelynek udvarát szobrunk díszíti 1777-es évszám olvasható.

Ha ezt az alkotást formai szempontból tüzetes vizsgálatba vesszük, úgy nem egy olyan részletmegoldást találhatunk, amely más barokk szobron is előfordul. Mindenekelőtt Máriának a Kisjézus testét körülölelő és S alakba hajlott köpenyszárnya az a motívum, amely egész sereg hazai és külföldi Madonnaszobron viszonlítható. Az eddigi irodalom Faistenberger rodingi Madonnájánál korábbi alkotást, amelyen ez a formaelem alkalmazást nyert, nem tart számon,¹⁽³⁾ noha ez a kis alabástromszobor bizonyosan nem a legkorábbi idesorozható alkotás. Ez az Immaculata-szobor azonban számunkra még egy érdekességgel szolgál: Mária itt karjait keresztbefonva két kezét kebléhez szorítja s ezzel a mozdulattal a művész az

Istenanya szeplőtelenységét kívánta kifejezni. A mi szempontunkból ez azért jelentős, mert Ungleich Fülöp a budavári Szentháromság-szobor Madonnáján mindkét motívumot felhasználta.²⁽⁴⁾ Mária keresztbefont karjai itt ugyancsak a szeplőtelenység fogalmának kifejezésére szolgálnak, a köpenyszárny lendületes vonalvezetése pedig Mária testének tengelyváltóságait festi erőteljesen alá. De e két szobrászati elemnek hazai barokkplasztikánkban való feltűnése még jónéhányszor egybefonódik. Míg ugyan a kassai Szentháromság-szobor Immaculatajában,³⁽⁵⁾ a dóm egykori barokk oltárainak egyikén állott Máriaszoborban⁴⁽⁶⁾ és a budai Tárnok-u. 1. sz. házban lévő Madonnaszoborban⁵⁽⁷⁾ a keresztbefont karok motívuma csak többé-kevésbé távoli csengéssel jelentkezik, addig Győrben két, nagy művészettel készült Madonnaszobor is ismeretes, amely a karok tartásával és a köpenyszárnyak térd fölött egyik oldalról a másikra ¹²vetésével az Ungleich Fülöp által hazánkban meghonosított Immaculata típust követi. A kettő között korábbiak a kármelita-templom melletti kápolna kecses Madonnája⁶⁽⁸⁾, későbbinek a Széchenyi-tér egyik házának homlokzatát díszítő Immaculata⁷⁽⁹⁾ látszik.

Végül emlékezzünk meg a soproni barokk szobrászat egy helyi jelentőségű alkotásáról, a Szent Mihály-utca fennmaradt népies barokk házainak egyikét díszítő Madonnáról is, amelyen a fenti köpenymotívum szintén feltűnik, azonban Mária kezét itt nem fűzi keresztbe, hanem imára kulcsolja, mint ahogyan imára kulcsolja a budai Erzsébet-apácák homlokzatának Szűzanyája is, mely alkotás ennek a Madonnatípusnak a soproninál vagy egy emberöltővel korábbi változata.⁸⁽¹⁰⁾

2. kép.

Buda – Mária-téri Immaculata-szobor.

Természetesen ez a köpenymotívum német nyelvterületen is éppen úgy elterjedt, mint nálunk s ezek közül hadd említsük meg a Matthias Braunnak tulajdonított reichenbergi Immaculatát⁹⁽¹¹⁾ és a nürnbergi Germanisches Museum birtokában lévő Máriaszobrot.¹⁰⁽¹²⁾

Azonban az eddig felsorolt alkotásokon művészeink Máriát gyermeke nélkül ábrázolták, tehát nem úgy, mint azt a soproni Madonnán látjuk. Azonban ez a megoldás sem ismeretlen hazai barokkplasztikánkban. Legkülönbélebb változataira hadd említsük ¹³ meg a szegedi ferencesek tulajdonában lévő pompás Madonnaszobrot,¹¹⁽¹³⁾ továbbá a pesti angolkisasszonyok templomkapuzatán látható és Hebenstreit Józsefnek tulajdonított Máriát,¹²⁽¹⁴⁾ valamint a pesti ferencstemplom kapuzatának Madonnáját.¹³⁽¹⁵⁾ A soproni Madonnatípus hazánkban igen korán jelentkezett s közkedveltségére jellemző, hogy a barokk festészet is örömmel alkalmazta.¹⁴⁽¹⁶⁾ Hazai barokkplasztikánkban való feltűnése Hörger Antalnak, Ungleich Fülöp sógorának nevéhez fűződik, aki a Buda-vízivárosi Immaculata szobrát a Mária-téren 1723-ban készítette el.¹⁵⁽¹⁷⁾ Művén Mária a Kisjézust balján tartja, a gyermek pedig keresztjének szárával dőfést mér a földgolyót körültekergető kígyóra. Hörger műve ezek szerint tartalmi szempontból a soproni Madonnaszoborral nagy vonalakban egyező alkotás, formai megoldás és kifejező erő szempontjából azonban eltér attól. Már magának a szobornak nagyobb magasságban való elhelyezése megakadályozta a szobrászt abban, hogy művét mélyebb, bensőségesebb lelkiséggel töltsse meg. Alkotásán Mária és Jézus között nincs is különösebb formai és lelki kapcsolat: a Szűzanya kissé merev pompájában meglehetősen egykedvűen tartja a kis Istenembert, aki mintegy kötelességszerűen jólirányzott dőfessel sebzi halálra a kígyót s végzi ekkép el a szobrász által rájáró feladatot. De ez érthető: a szobor elhelyezése folytán inkább reprezentatív célokat szolgál és különben a szemlélőtől való nagy távolsága úgy is minden finomabb lélekrajzot elnyelne.

Ehhez a Madonnatípushoz a bajor és az osztrák alkotásoknak ugyancsak egész sora tartozik. Passauban például Josef Matthias Götznek egy Immaculataja ismeretes, amelyen Mária jobbtdét előre húzza, a Kisjézust jobbájához öleli, Jézuska pedig a kereszt szárával torkon szúrja az anyja lábai alatt tekergető sárkányt.¹⁶⁽¹⁸⁾ És meg kell jegyeznünk még azt is, hogy Mária köpenye a már előbbieken ismertetett módon térden felül a Szűzanya testén átcsap, ami ennek az alkotásnak a fentismertett Immaculata-csoporttal való rokonságára is vall. Hasonló alkotással találkozhatunk továbbá Melkben is, csak itt a Kisjézus még csak dőfésre készül s anyjára tekint, mintha tettehez annak ¹⁴ beleegyezését várna.¹⁷⁽¹⁹⁾ Végül meg kell említenünk még a müncheni Bajor Nemzeti Múzeum egyik darabját is, amelyen Mária jobbájával tartja gyermekét, balkezével pedig széles, elragadtatott mozdulatot tesz.¹⁸⁽²⁰⁾ A Kisjézus a királyi méltóság jelvényeit viseli, csak a jogart a kereszt helyettesíti. E szobron tehát a kis Istenfiú a keresztet – a soproni változathoz hasonlóan – nem használja fel fegyvernek, mint ahogyan ezt az előbbi példákon láttuk, s ha formai megoldás tekintetében távol is áll a soproni Madonnától, számunkra azért mégis jelentős, mert a soproni Gyermekjézus formai megfogalmazásának egy korai változata.

Nem lesz talán érdektelen a passauai és melki Madonna-szobrok kifejezéstartalmát a soproni alkotással egybevetnünk. Akár a passauai, akár pedig a melki szobrokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy mindkét külföldi mester az anyát és gyermekét mozdulatokba rögzített lelki kapcsolatba hozta egymással. A passauai Madonna voltaképpen a gyermekét féltő gonddal őrző anya, aki a Kisjézus gyermeteg harcát a Gonosszal az anya féltő szeretetével kíséri, szorongó aggódással tekint a lábai alatt kígyózó hullőre s bár érzi, tudja, hogy a harc kimenetele csak jó lehet, mégis féltő gondoskodással követi gyermeke mozdulatát. A melki Szűzanya gyermeke iránti aggódása már sokkal kisebb: beleegyezően tekint a kis Istenfiú kérdő arcába és a

nézőt az anya fensőbbeséges nyugalma, gyermekében való bizodalma mintegy megnyugtatja: a Gyermekjézus keresztjének dőfése biztos és halálos lesz.

Ezzel szemben a soproni Jézuska nem ilyen harcias. Inkább gyermek komolysággal tartja a sátáni gonoszság felé kínszenvedésének szimbólumát és nem is látszik tudomást venni anyjáról. Mária pedig nem hogy követi a Jézus mozdulataiban kifejezett cselekményt, hanem éppen elfordítja tőle fejét. Első pillantásra tehát a passauai és melki szobrokban felismert cselekményközösség a mi esetünkben nem érezhető. Azonban a soproni Mária fejtartásának jelentőségét megrázóan fájdalmas arckifejezése adja meg. Úgy érezzük, mintha Mária gyötrődő arcát azért fordítja el mitsem sejtő gyermekétől, hogy az ne lássa meg, mily sötét érzéshullámok borítják el lelkét. Az ismeretlen művész hatalmas lelki feszültséggel telítette meg alkotását, mikor az anya és gyermeke közötti formapárhuzam dacára ily egymással ellentétes érzelmekkel töltötte meg alakjait. A Kisjézus tudatában sincs jövőző tragikus sorsának, Mária anyai szíve azonban mindent előre sejt s abban, hogy fejét elfordítva határtalan fájdalmát igyekszik gyermeke előtt eltitkolni, van valami megadás, a megváltozhatatlanba való gyötrődő beleegyezés és 15mindennél erősebb igyekezet, csak hogy a gyermek minél később tudja meg, mily kínok várnak reá. Nyilvánvaló tehát, hogy míg a passauai és melki szobrok főalakja tartalmi szempontból Jézus, addig a soproni alkotás esetében kétségtelenül Mária. Ez az a tartalmi különbség, mely minden hazai és külföldi formakapcsolat és párhuzam mellett önálló alkotássá avatja az ismeretlen soproni barokk szobrász e művét.

És ha végigtekintünk mindazokon az alkotásokon, amelyek – mint láttuk – szobrunkkal formai kapcsolatban állanak, úgy arra a következtetésre jutunk, hogy a soproni Madonnaszobor mestere abba a stílusáramlatba tartozó művész lehetett, amelynek gyökere Itáliába nyúlik vissza, hazánkba azonban Bajorországon és Ausztrián keresztül ért el. Ennek a művészeti irányzatnak hulláma hazánkat már a 18. század elején elérte s egyik zászlóvivője Ungleich Fülöp lehetett, aki a fenti Madonnacsoportra többé-kevésbé jellemző köpenymotívumot úgy látszik elsőnek plántálta át Magyarországra. És tényleg, Ungleich Fülöp származására nézve bajor volt. Apja, Tóbiás, Thannból indult el művészi pályáján s mint szobrász főként Würzburgban tevékenykedett. Fia, Fülöp, Kismartonba került, ahol megházasodott: elvette a kismartoni Hörger Évát és így sógorságba került Hörger Antallal. Midőn Ungleich Fülöp a budavári Szentháromság-szobor elkészítésére a megbízást megkapta, a munkához már sógorával együtt fogott és ha el is tekintünk minden más művészeti kapcsolat feltételezésétől, már ezen az alapon sem látszik véletlennek az, hogy a Buda-Mária-téri Hörger-alkotás formai szempontból ugyancsak délnémet alapvetésre vezethető vissza. A győri kármelitateplom mellett felállított Madonnát Pigler Carlone művészetével kapcsolta és Stengl Marianne is olasz iskolázottságú művész kezétől származtatja. A nürnbergi Máriaszobor mestere ugyan szintén ismeretlen, a szobor ausztriai származtatása azonban helytállónak látszik. Végül J. M. Götz, a passauai Madonna alkotója, Josef Hartmannak segédje volt, önálló munkái pedig Ausztria és Bajorország területére esnek.

Ezzel szemben ami a kormeghatározást illeti, a felhasznált motívumok fejlődéstörténeti vizsgálata a művészettörténelem számára támpontot nem szolgáltat, mert kutatásainkból kiderült, hogy a szobor tartalmi és fogalmi lényegét alkotó formaelemek már hazánk területén is több generáción keresztül éltek a barokk szobrászatban. A szobor hangulatából azonban megállapítható, hogy megoldása nem rokon a 18. századeleji szobrászat sokszor bombasztikus páthoszával, távol áll a századközep szenvelgő, vagy kacér bájától s közvetlen, de nagyvonalú előadásmódja, emelkedett szelleme inkább a Pest-belvárosi templom keresztoltárának szobordíszével áll lelki rokonságban, ha annak művészi 16magaslatait nem is éri el. Tekintve, hogy a Belvárosi plébániatemplom e díszje 1762-ben készült el, nem látszik tehát lehetetlennek az, hogy a soproni Madonna faragásának idejét a kis barokk polgárház építésével hozzuk összefüggésbe és

korát a 18. század 70-es éveiben határozzuk meg. Művészi színvonala mindenesetre megérdemli azt, hogy a művészettörténeti irodalom nyilvántartsa és a helyi kutatás az ismeretlen mester nevének és életkörülményeinek felderítését feladatául tűzze ki.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / ifj. Csemegi József: Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor. / Josef Csemegi jun.: Eine unbekannte Madonna-Statue in Sopron.

Josef Csemegi jun.: Eine unbekannte Madonna-Statue in Sopron.

In einem alten Hof der Stadt Sopron (Ödenburg) Szeder-u. 8. befindet sich eine feinlinige Madonna-Statue (Abb. 1), von der weder Meister, noch die Zeit der Entstehung, bekannt sind. Am Schlußstein des Haustores ist die Jahreszahl 1777 sichtbar. Besonders bezeichnend ist der S-förmige Mantelflügel, ein Motiv, das von der Faistenberger'schen Madonna in Roding bis zu den deutsch und ungarischen (Budapest, Győr usw.) Madonna-Statuen zu finden ist. Eine derartige Darstellung der Madonna mit dem Kinde Jesu ist in der bayrischen und ungarischen (Passau, Budapest) Barock-Bildhauerkunst nicht unbekannt; dieser Umstand spricht dafür, daß die italienische Barock-Bildhauerkunst, wodurch die süddeutsche Kunst so sehr befruchtet wurde, nach Ungarn durch bayrische und österreichische Vermittlung kam. – Aber aus der Analyse der psychologischen Darstellung des inneren seelischen Inhaltes ergibt sich unbestreitbar die Tatsache, daß die ungarische Skulptur die ausländischen Anregungen nicht ohne weiteres übernahm, sondern die übernommenen Formen mit dem inneren Gehalt seiner Eigenart sättigte. In diesem Standbild wirken z. B. die verhältnismäßig ruhigen äußeren Formen wie erschütternde Stürme seelischer Konflikte. Anstatt der bis zur Extase aufgefeuerten Sprachenformen – eine Eigenart der deutschen Kunst – zeigt uns dieser unbekannt Soproner Künstler die entgegengesetzte Seeleneinstellung des sorgenlosen Kindes und der besorgten Mutter, wodurch er seine Schöpfung in tragische Höhen stellt. Diese besonnene künstlerische Auffassung entspricht eher der ruhigeren Formenfertigkeit und damit dem Geiste der ungarischen Kunst.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Folytatás.)

17 Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Folytatás.)

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Folytatás.) / II. A feladatok.

II. A feladatok.

Midőn a helytörténetírás feladatairól beszélünk, megint a vidéken élő embert, a helytörténetírót kell magunk elé állítanunk. A helytörténetírás módszerének vizsgálata nem általános, nem szükségszerű, az *egyéntől* függő hibák (alaposág, tudományos felelősségérzet, tárgyilagosság hiánya) felismerésére vezetett.¹⁽²¹⁾ Ezekén túl azonban észrevettünk olyan jelenségeket is, amelyek nemcsak az egyénnek, hanem a

közösségnek (helyi társadalom, város, állam) is kell változtatnia (bírálattól való irtózás vagy félelem, szakkönyvtárak hiányában az irodalom elégtelen ismerete). E hibáknak kiküszöbölése mind az egyénnek, mind a közösségnek feladata.

Először természettudományi kutatásoknál jöttek rá, milyen véges az egyes ember képessége, ereje. A nyomdatermékek elszaporodása miatt azonban a szellemtudományok területén is mindjobban hódít a *munkaközösségek* gondolata. A munkaközösségben két-három vagy több, jóbarátságban levő ember megbíráthatja, kiegészítheti, kijavíthatja egymás munkáját. Ilyen munkaközösségből (*Soproni Faluszeminárium*) nőtt ki pl. *Rozsondai Károly* és *Sümeghy József* könyve Sopronbánfalváról,²⁽²²⁾ ilyen munkaközösségnek kell kialakulnia a Soproni Szemle körül is. Egy, esetleg több ilyen munkaközösségnek az elvégzendő feladat vagy tájegységek (pl. Rábaköz) szerint kellene tömörítenie a soproni kutatókat, a sopronmegyei papságot, tanítókat.³⁽²³⁾

18 Minden ilyen munkaközösségnek lehetne fővárosi tagja is, aki a munkaközösség tagjait kutatási szakjuknak vidéken hozzá nem férhető eredményeiről értesíti.⁴⁽²⁴⁾ Helytörténeti munkaközösségek munkájára vonatkozólag elég, ha hivatkozunk pl. a brassói szász múzeum könyvsorozatára,⁵⁽²⁵⁾ amely 1928 óta több kötetben tárja fel a Barcaság (Brassó város és 13 falu) történeti életét. Így elérhetnők, hogy falvaink népével tudományosan is főleg azok foglalkoznának, akik legközelebb állnak hozzá, t. i. papjai, tanítói és jegyzői. Munkaközösségek alakulhatnának Sopronban is. A legújabb irodalom *folytonos* szemmel tartása és ugyanekkor a kutatás *alapos* elvégzése oly feladat, amelynek a vidéki városban élő helytörténetíró főleg *külső* (folyóiratok, könyvek hiánya, egyéb elfoglaltság) körülményeknél fogva nem tud mindig meglegni. A munkaközösség maga köré gyűjtheti azokat, akik helytörténeti kutatással és helytörténeti tanulmányok írásával ugyan nem foglalkoznak, de szülőföldjük multja iránt érdeklődnek. Ezek sok lappangó adatra, értékre hívhatják fel a kutató figyelmét. Így akadtunk rá többek között pl. egyik soproni parasztszalánál Hans Lufft, híres wittenbergi nyomdász műhelyéből 1555-ben kikerült értékes Luther-bibliára, egy soproni krónikára, több régebbi soproni nyomtatványra stb.⁶⁽²⁶⁾ Sok egyéb, még kiadásra váró értékes anyagról szereztünk ezúton tudomást.

Nemzeti szempontból végtelenül fontos a vidéki kutatók elé tornyosuló *külső* nehézségek elhárítása. Elég egy pillantást vetnünk a Nyugat-Magyarországról eddig megjelent könyvészeti összefoglalásokba,⁷⁽²⁷⁾ hogy rögtön lássuk, mennyi osztrák és német irodalmat hagyunk magyar részről válasz nélkül. E munkák megjelenése óta pedig a német tudományos élet érthető okokból még jobban hazai németségünk tanulmányozására vetette magát. Aki ma nyugatmagyarországi kérdésekkel komolyan akar foglalkozni, annak nemcsak itthon megjelenő kiadványainkat, hanem Németországban kiadott 7 folyóiratot,⁸⁽²⁸⁾ sőt az összes burgenlandi **19**ujságot is figyelemmel kell kísérnie. Sopron ma talán inkább, mint a középkorban *porta regni Hungariae*. Határszéli város, amelyre nézve nem lehet közömbös, mi történik a határon túl. A németség politikai céloktól fűtött, de *alapos* tudományos felkészültségével szemben nem elég a magyar szív és lélek.⁹⁽²⁹⁾ Multunk értékeiért megvívandó harc nem ünnepélyek zengő vagy gyűlölködő beszédeiben, hanem levéltáraink és könyvtáraink csöndes magányában dől el. Ezért kövessünk el mindent, hogy nemzetünk *mai* sorsalakulására oly lényeges befolyást gyakorló kérdésekben vidéki értelmiségünk is minél jobban tájékoztassa magát. A könyvtárpolitikának Sopronban nemcsak általános, nemcsak magyar, hanem nyugatmagyarországi művelődéspolitikai feladatai vannak. Iskoláink tanári könyvtárai mellett három szakkönyvtár (városi és vármegyei levéltár, a múzeum könyvtára) és a Városi Közkönyvtár megegyezésen alapuló együttes működése lehetővé tenné, hogy városunkban minden nyugatmagyarországi vagy sopronmegyei vonatkozású kiadvány legalább egy példányban hozzáférhető volna.¹⁰⁽³⁰⁾ További feladat lehetne levéltáraink anyagának ismertetése a helytörténetíró szempontjából.¹¹⁽³¹⁾ Ezáltal a helytörténetíró

előre megtudná, milyen kérdésekre találhatja meg azt az anyagot, amelyet a helytörténet saját módszerével, tehát nem az általános történet adataival, hanem eredményeivel való állandó összevetés révén sikerrel feldolgozhat.

A helytörténeti kutatás lényegéből folyó nehézségek (*szórványos* anyag váltakozik *sokféle* anyaggal) mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a vidéki helytörténész legsikeresebben *újkori* anyagot dolgozhat fel. A középkorral való foglalkozáshoz sok előismeret kell: minél közelebb jön azonban a helytörténész saját 20. századhoz, annál több ismerős fogalommal (pl. mértékek, pénzértékek stb.) találkozik, ami a sikeres munkát nagyban megkönnyíti. A vármegyei kutatók feladataira a már jelzett cikksorozat majd felhívja a figyelmet. Ezek nagyrésze Sopronra is vonatkozik (pl. dűlőnévgyűjtés). Ezért itt a soproni kutatók számára csak *néhány* különlegesen soproni vonatkozású kérdést szeretnénk kiemelni.

Sopronban a helytörténetírás ügyének már nagy szolgálatot tehetünk, ha összeírjuk, esetleg megfelelően ismertetjük a családok birtokában levő *helytörténeti emlékeket*. Evangélikus családoknál bizonyára nem egy régi biblia, énekeskönyv stb. kerül majd felszínre. Külön figyelmet érdemelnek a régebbi soproni *nyomtatványok* (naptárak, meghívók, gyászjelentések, hirdetések, könyvek stb.). Ezeknek összegyűjtése nemcsak Sopron szellemi életére, hanem nyomdásziparára is fényt vetnek. *Családi iratok* között bizonyára sok helyen találunk majd házassági szerződéseket, régi üzleti könyveket, rajzokat, fényképeket stb. Padlások zúgában nem egy történeti érték őrződött meg. Ez a gyűjtés kiterjedhet a *szóhagyomány* anyagára is. Tárgyakhoz, eseményekhez, történeti személyekhez fűződő történelmi érdekű mondák és események, helynevek népies magyarázata érdemelnek elsősorban figyelmet. Jelentéktelennek látszó adat a hozzáértőnek sokszor fontos útmutatást adhat. Pl. Sopronban a Halász-utcába torkolló s 1920-as években megnyílt Paur Iván-utcát a nép általában „Lyuk”-utcának (a német nyelvjárásban „*löux-gossn*” „*Lochgasse*”) nevezik. A város történeti helyrajzát és a városkép fejlődését vizsgáló kutató számára ez az adat *talán egyetlen nyelvi emléke* annak a ma még eléggé ismert ténynek, hogy az utcanyitás előtt a mai Paur Iván-utca torkolatát magas téglafal zárta el, amelyen a gyalogjárás lebonyolítására ember nagyságú *lyuk* (*löux* „Loch”) tátongott.

További lépés az összegyűjtött anyag megfelelő ismertetése. Pl. régi könyveknél nemcsak könyvészeti értékük érdekel bennünket. A könyvek birtoklásának esetleg kideríthető története városunk könyvkultúrájára vet világot. A fentemlített 1555. évi biblia pl. 1723 óta van ugyanannak a parasztcsaládnak birtokában, ami a könyv nagy megbecsülésére mutat. Soproni nyomtatványok összegyűjtése után sorra kerülhet a soproni nyomdák története. Ehhez kapcsolódhatna a soproni *könyvkereskedések* története s megírható volna a soproni *irodalom*, nemcsak a szépirodalom, hanem a szakirodalom története is. Családi iratok nyomán anyakönyvi és levéltári kutatás indulhatna meg a ma is élő soproni *családok történetének* kiderítésére. A családtörténetírás azonban nem maradhat öncél: végső célja és értelme mindig a családokból alakult társadalom létkérdéseinek (szaporodás, polgárosodás stb.) megvilágítása legyen. Ezt a célt szolgálná a 21. század soproni *anyakönyvek* összefoglaló feldolgozása társadalomtörténeti szempontból.

Családi feljegyzések az írásbeliség elterjedéséről tanuskodhatnak. Ez pedig átvezet *iskoláink* történetének megírásához. Alapos levéltári kutatás sok elterjedt s a magyar múlt szellemi hátramaradottságát hangoztató külföldi véleményt cáfolhatna meg.¹²⁽³²⁾ Evvel kapcsolatban *egyesületeink* története is figyelemreméltó.

Folytathatók feladataink felsorolását, hiszen erről a kérdéstről könyvet lehetne írni.¹³⁽³³⁾ Nem szoltunk még pl. művészettörténeti, régészeti, helyrajzi emlékekről sem. Ezeknek helytörténeti értéke a legtöbb ember előtt úgymint nyilvánvaló, úgyhogy tárgyalásukat feleslegesnek tartottuk. Tudjuk azonban, hogy amint a

helytörténeti kutató valamelyik feladatkörbe alapos munkával belemerül, egymásután önként kínálkoznak majd a megoldásra váró feladatok. Csak az a lényeges, hogy kutatásának céljai mint láncszemek kövessék egymást s ne érdekességekből közöljön szemelvényes kiadást. Legyen tisztában azzal, hogy felkutatott anyaga a szóbanforgó kérdés történeti multjának csak *véletlenül* ránkmaradt része. Adatainak leközlése tehát nem a mult felidézésével egyenlő. Adatai csak *véletlen* és *töredékes* képviselői annak az életmegnyilvánulásnak, amelynek *formáját* és *tartalmát* adatai nyomán saját magának kell *újjáalkotnia*, mint a régésznek, aki ásója alól kikerült cserepekből kísérli meg az antik váza rekonstrukcióját.

Feladataink közül egyet ne felejtünk. Helytörténetírásunknak végső értelme nem városunk, vármegyénk történetének felderítése csupán. Munkánkhoz hozzátartozik eredményeinknek a legszélesebb körökben való elterjesztése. Ezt nemcsak folyóiratunk, sajtónk útján érhetjük el, hanem elemi és középfokú oktatásunk által is. Elemi iskoláinkban régóta kötelező a szülőföldismeret tanítása,¹⁴⁽³⁴⁾ középfokú oktatásunkban azonban eddig alig jutott érvényre.¹⁵⁽³⁵⁾ Ugyanekkor azt kell látnunk, hogy német tankönyvekben bőven foglalkoznak Nyugat-Magyarország történetével.¹⁶⁽³⁶⁾ ²²Pedig tanulóifjúságunk munkaközösség keretében magába a helytörténeti kutatásba is bevonható volna. Örvedetes kezdeményezést jelent e téren *Augusztinovicz Elemér* tanár nevelői munkája: eredménye nemcsak Sopron régi magyar irodalmi termésének első feltárása,¹⁷⁽³⁷⁾ hanem a tanulóifjúság érdeklődésének felébresztése a szülőföld értékei iránt. Ma, különféle nemzetiségi és népi jelszavak erősen kiéleződött harcában különös megnyugvással tölthet el bennünket, hogy van olyan nemzeti műveltségünk, amely elég erős nemzetfenntartó hagyománynak bizonyul. Ennek öntudatosítása, a szülőföldhöz való ragaszkodás ápolása helytörténetírásunknak tulajdonképpeni értelme. E cél elérése lesz munkánk legszebb jutalma is.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Folytatás.) / Karl Maár und Karl Mollay: Grundsätzliches zur Methode und zu den Aufgaben der Heimatforschung von Stadt und Komitat Sopron.

Karl Maár und Karl Mollay: *Grundsätzliches zur Methode und zu den Aufgaben der Heimatforschung von Stadt und Komitat Sopron.*

Die ersten methodologischen Auseinandersetzungen der ungarischen Heimatforschung hängen mit dem Interesse für Komitatsmonographien zusammen. *Friedrich Pesty* (1872) und *Karl Tagányi* (1894) bemühten sich als Erste den ungarischen Heimatforschern ein methodologisch ausgearbeitetes und begründetes Programm vorzulegen. Zur selben Zeit war in Sopron eine Monographie-Kommission (*Városi Monographiai Bizottság*) tätig, die sich die Herausgabe einer Monographie der Stadt Sopron anlässlich der Jahrtausendfeier der ungarischen Staatsgründung (1896) zum Ziel setzte. Die Kommission veröffentlichte in zwei Bänden (1891, 1894) eine Auswahl des städtischen Archivmaterials und Stadtpfarrer *Andreas von Póda*, Vorsitzender der Kommission arbeitete einen Plan aus (1894), nach welchem die einzelnen Kapitel der Monographie auf Grund des veröffentlichten Quellenmaterials zusammengestellt werden sollten. Natürlich war bei der Auswahl, wie auch bei der Bearbeitung der Stoffes dem Zeitgeist gemäß das *Interessante*, nicht das *Wichtige* maßgebend. Die Monographie kam aber nicht zu Stande. Mehr als drei Jahrzehnte vergingen, bis mit dem Beginn der *Soproner Rundschau* (1937) die methodologischen Voraussetzungen der Heimatforschung wieder ins Auge rückten. Zwar besitzen wir nun die Stadt und Komitat betreffende, den neuesten Forderungen entsprechende Quellensammlung, doch ist es recht fraglich, ob der Heimatforscher diesen mittelalterlichen Stoff immer dem heutigen Stand der ungarischen Geschichtswissenschaft entsprechend bearbeiten wird.

In den wissenschaftlichen Besprechungen der heimatkundlichen Werke beklagt man sich allgemein, daß sich die Mehrheit der Heimatforscher weder zu einer genetischen, noch zu einer soziologischen Betrachtung des Stoffes ²³heranwagt, Elemér Mályusz hatte die Aufmerksamkeit schon 1924 auf die *Wirtschafts-* und *Sozialgeschichte* hingelenkt, und 1931 hob er die Wichtigkeit der *Volkstumsgeschichte* hervor. Das höchste Ziel der Heimatforschung müsse die Volkstumsgeschichte größerer Einheiten (Komitat, Landschaft) sein. Dazu sein Scherflein beizutragen ist die erste Pflicht eines jeden Heimatforschers. Dieser soll daher so mit der *Methode*, wie auch mit den *Aufgaben* seiner Arbeit im Klaren sein.

I. Die Methode. Die heimatgeschichtliche Forschung bietet dem Forscher zwei Hauptschwierigkeiten: einerseits ist für gewisse Fragen nur *spärlicher* Stoff vorhanden, andererseits erfordert die Bearbeitung des Stoffes ein *vielseitiges* Wissen. Dazu kommt noch der Umstand, daß sich der in der Provinz lebende Heimatforscher wissenschaftlich nur schwer am Laufenden halten kann (Fehlen der Zeitschriften, Bücher, Arbeitsgemeinschaften). Eben darum müssen die Heimatforscher der größeren Provinzstädte und die des Landes (Dorf) der Methode wie auch den Aufgaben nach von einander getrennt werden. Der auf dem Lande lebende Heimatforscher begnüge sich mit einer volkskundlichen Stoffsammeltätigkeit in weitestem Sinne. Methode und Aufgaben dieser Sammeltätigkeit werden im Rahmen dieser Zeitschrift prinzipiell und praktisch dargestellt werden.

Was nun den in einer größeren Provinzstadt lebenden Heimatforscher anbelangt, muß er damit im Reinen sein, daß es sich nicht bloß um die Mitteilung seiner Belege handelt. Vielmehr soll er in *vollständigem* Besitze der vor ihm erreichten Ergebnisse, die Forschung seines Wissenszweiges weiterbauen. Dazu benötigt er eine wohlwollende moralische und materielle Unterstützung der Universitätsstädte, in erster Linie die Beihilfe von Budapest. Die Provinz soll aber auch mehr wissenschaftliches *Verantwortungsgefühl* aufweisen, objektive wissenschaftliche Kritik nicht als persönlichen Angriff auffassen. Ja, sie soll ihre Gewährsmänner selbst kritisch überprüfen und die Entscheidung wissenschaftlicher Fragen nicht durch persönliche Autorität, sondern mit *sachlichen Beweisgründen* zu versuchen. Die angeführten Hauptfehler werden an der Geschichte der Diskussion über Herkunft und Bedeutung des deutschen Flurnamens *Löwer* (< ungarisch *Lövér*) in Sopron veranschaulicht.

II. Die Aufgaben. Zu den Aufgaben gehört die Ausmerzung der *individuellen* Fehler und die Beiseitigung aller *äußeren* Hindernisse. Dazu könnte erstens die Bildung heimatkundlicher *Arbeitsgemeinschaften* dienen, in welchen jede Arbeit auf freundschaftlichem Wege besprochen und vor der Drucklegung womöglichst ausgebessert würde. *Zusammenarbeit* der Soproner Bibliotheken ermöglichte ein systematisches Einschaffen aller einschlägigen Werke und durch Ausbau des Tauschverhältnisses der Soproner Rundschau und anderer Zeitschriften könnten die wichtigsten Zeitschriften leicht bezogen werden.

Dann folgt die Aufzählung einiger wichtigen Fragen, welche der in Sopron lebende Heimatforscher vor Allem lösen kann.

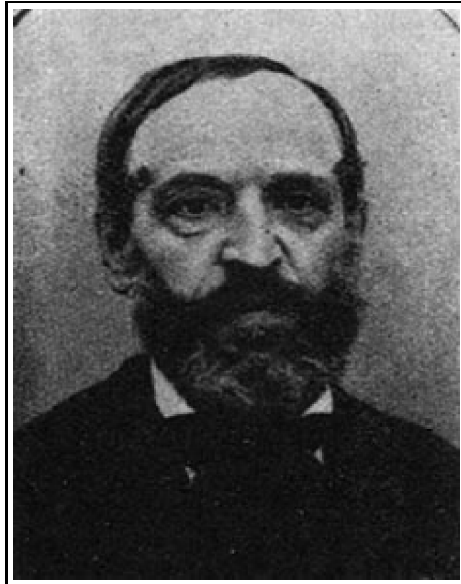
1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / vitéz Lenky Jenő: Király József Pál.

²⁴vitéz Lenky Jenő: Király József Pál.

Qui constans aliis vixit, sibi multa negando.

Denique non aliis, sed sibi mortus est.

Az örökké verselő maga írta meg e sírversét s kívánságára ezt vésték a sírkövére: „Aki állandóan másoknak élt, magától sokat megtagadva, végre nem másoknak, hanem magának halt meg.” Tragikus sors! Hányan jutnak erre: egész életüket, erejüket a köznek áldozzák s végül – elfelejtik őket! Király József Pál ne járjon így! A „Magyar Írók Névtára”, Révai lexikona megemlékezik róla néhány rövid sorban, de sem a Pallas, sem a Magyar Pedagógiai, sem a Zenei lexikon nem említik őt, pedig utóbbi még nem zenészeket is felemlít. Ők már elfeledték! Tanítványai közül is alig élhet egy is. Emlékezzünk!

Király József Pál.

Bölcsője a Nyírségen ringott, sírja immár nem hazai földön van, annál inkább kötelességének érzi a „Soproni Szemle”, hogy visszaidézzé emlékét annak a nagy embernek, akít a belföld, külföld, tanulók, tudósok egyaránt nagyra becsültek.

A Király-nemzetségnek nagyon sok köze van Sopronhoz. Nemcsak a fiatalságot tanította, de a polgárság életében is tevékeny részt vett; nemcsak tudást nyújtott, hanem szívott is magába, lelkisége hasonult az ittenihez. Városunk levegője, a lakosság érzülete visszatükröződik felfogásában. Országos hírű tagja: Király József Pál életének jó részét itt töltötte s működésének javai már megszokott sajátunk; gyermekei is részben soproniak, s itt, vagy a közelben működtek.

Hogy ki s mi volt az első Király? – ez még felderítésre vár. István, János, György, Ferenc s Miklós testvérek 1669 február 13-án kapták I. Lipóttól nemességüket s az előnevet a veszprémmegyei Barcsfa községről. János egyik leszármazottja: Márton, már a Felvidéken él a 18. sz. végén. Ennek fia az első, kimutatott tanító: János. Életrajzi adatait a nyiregyházi ág. h. ev. tanítói körének jegyzőkönyve tartalmazza; ennek címe: A helybeli evang. nép iskolai tanítók életrajzai 1754-dik évtől; összeszedte, szerkesztette és írta Nagy Sámuel 1875-dik évben. Ebből megtudjuk, hogy Király János 1768-ban született K. Márton s Greczmacher Mária szülőktől, iskoláit Kassán, [25](#)Késmárkon s Eperjesen végezte; Kassán, majd Fancsalon volt tanító, utána Csécsen gazdasági tisztartó s 1802 december 12-én megválasztatott Nyiregyházán tanítónak. „Felix Julianna hitvesével való házasságának 25., ottani hivataloskodásának 25., hasznos

életének pedig 60-ik évében örök létre átszenderült. Mint vidám lelkű és társaságos ember, az akkori patriarchális korban sok itteni előkelő házaknál szinte nélkülözhetetlenné tette magát, nyílt egyeneslelkűsége, mindenektől megkedveltetett és becsültetett.”

Érdekes ez életrajz azért, mert nemcsak az őznek, de mindjárt a Király-család minden tagjának, a fiúnak s unokáknak: Ernőnek s Bélának, sőt a leányoknak is jellemzése. A magas termet, vidám lélek, társaságiasság, egyeneslelkűség mindre jellemző s valamennyi mindenkitől szeretett s becsült egyén volt.

A leghíresebb Király: József Pál, fenti Jánosnak második gyermeke, 1810 január 20-án született Nyíregyházán. Önéletrajzából tudjuk, hogy 12 éves koráig szülőhelyén nevelkedett, 1822-ben kerül az ev. kollégiumba Eperjesre, ahol majdnem mindig első az osztályban. A magyar és tót nyelvet bizonyára még otthon tanulta, itt – mint maga mondja – a latint s németet; itt tanulta meg a zenét is. Különösen a latin verselésben tüntette ki magát.

Mikor 1827-ben a pozsonyi teológiára megy, a szigorú erkölcsű apa elkíséri oda s búcsúzaskor így szól hozzá: „Neved Király, légy nevedhez méltó; mától fogva magadnak dolgozol. Isten megáldjon! Légy a nevelés s a tudomány terén – király!” Mire így felelt: „E szavaid legyenek életem vezérlő csillaga.” Szinte ridegen búcsúzik el az 59 éves apa fiától, aki 17 éves korát meghazudtoló komoly választ ad! Pozsonyban visszagondolva egykori barátaira e kedves epigrammában emlékezik meg:

An die lieben Freunde in meiner Geburtsstadt Nyiregyháza:

*Vorüber ist der Kindheit Traum
Mit seiner Lust und seinem Ringen;
Das schwache Pfropfreis ward zum Baum,
Worauf des Lebens Früchte hingen.
Zart wurden sie von Euch gepflickt,
Und was ich trug, das bot ich gerne; –
Ihr habt die Eltern mir beglückt,
Gedenkt auch mein in grauer Ferne.*

Tanulmányait kitüntetéssel fejezi be. Mint teológus is folytatta bölcseleti tanulmányait s az énekben is tovább képezte magát; Kumlik karmester tanítja. A róm. kat. Szt. Mihály-templomban gyakran éneklie a magánszólamokat a miséken s mint ev. teológus egyik alapítója a Szt. Mártonról nevezett templomi zeneegyesületnek! Ez egylet javára háromszor lép fel mint magánénekes Haydn: Évszakok, Teremtés és Schneider: Weltgericht 26(Utolsó ítélet) című oratóriumaiban; e szerepléseiért dícsérő okiratokat kap. Közben leckeadással s ösztöndíjakkól tartja fenn magát; minthogy nagyon szorgalmas az iskolában, tanárai (Schröer, Martiny, Gross és Zsigmondy) tanítványokat szereznek neki. Később a Gstettner-féle nevelőintézet vezetője, majd vaszojai Scherz Fülöp pozsonyi polgár házában nevelő lesz, 1830-ban jelenik meg első szerzeménye nyomtatásban: Erinnerungsoffer, énekhangra zongorakísérettel, Liber scriptus-nak nevezett kötött könyveit itt kezdi meg 1833-ban, ezekbe többnyire német, latin, magyar, francia nyelven írt verseit gyűjtötte össze. Főleg üdvözetek, epigrammák, emlékversek vannak benne. Helyi vonatkozású: az 1837-ben Sopronban meghalt Vághynéhez, szül. Fany Edl-hez 1836-ban írt zenei verses hasonlata, 1834 szept. 6-án Scherz kertjében, társaságban, megadott rímekhez költ egy 16-soros verset, „a végét mintegy rögtönözve”. A verselés mesterségét tehát jól ismerte. Két hét múlva már Bécsben versel, mint az ottani teológia (1834/5) hallgatója. Payr említi, hogy oly szép s hatalmas mély hangja volt, hogy az opera

énekkarába akarták szerződtetni.

1835–36. években tízhónapos európai útra kel Scherz N. Józseffel, volt tanítványával, aki Klucsón, Trencsén mellett földbirtokos. Állomásaik: okt. 20-án Meissen, majd Lipcse, Berlin, Altona, Göttingen, Heidelberg, decemberben Halle s három hét Honenheimban (Stuttgart mellett). Öt hónapot tölt Párisban, hogy francia és angol nyelvi (Robertsonnal) ismereteit bővítse, szorgalmasan látogatja a nagy könyvtárat; ott ismerkedik meg Grillparzerrel. Egy hónapot Londonban tölt; a ködös Albion nem nagyon tetszetett neki, mert lehangolt lantjából egyetlen verset sem tud kicsalni! Hollandia sem jár jobban. A kies májusban a Rajnán utaznak végig; 29-én már Zürichben vannak. A hegyvidék legszebb tájait járják végig. Ezt az útját három kötetben írta meg „*Reiseskizzen*” címmel, a kéziratot a Nemzeti Múzeum vásárolta meg 1897-ben, annyira értékesek a 25 éves ifjú megfigyelései, Vojtkó Pál ezt írja róla: „...iratairól kiváló elismeréssel nyilatkozott nemcsak Fejérpataky László, a múzeum kéziratkönyvtárának igazgatója, hanem Heinrich Gusztáv min. tan., egyet. tanár és Schlosser Antal cs. udv. tan. és a gráci tudományegyetem könyvtárának öre.”

Ismeretekben gyarapodva, nyelvekben tökéletesedve hazatér s a nyitramegyei ghymesi Forgách Károly gróf, kir. kamarás 10 éves fiának, Károlynak lesz nevelője. Annyira megszereti őt, hogy kedvéért több megtisztelő meghívást visszautasít s majdnem 8 évig marad vele. Érdekes, hogy az esztergomi prímás- s püspöksökökkel bíró Forgách 1836-ban evangélikus lelkészjelöltet s tanárt fogad fia nevelőjévé s annyira megszereti, hogy távozásakor évi 300 frt nyugdíjat biztosít neki. A telet rendszeren Bécsben töltik s a cs. k. egyetemen együtt hallgatják az előadásokat. Ekkor ismerkedik meg vagy köt barátságot Arneht, Huszár, Grillparzer, Grün, Moll báró, Schäffer dr. s a zenész Staudigl, Randhartinger, Sulzer tudósokkal s művészekkel. Bécsben adja ki 1842-ben első könyvét: *Epigrammata nova*; közel kétszáz többé-kevésbé szellemesen írt latin párvers, tárgyuk főleg a történelemből s az életből véve. Már ezekben is feltűnik óriási olvasottsága, nagy tudása, éles megfigyelése. Ezt a könyvet az a kitüntetés érte, hogy V. Ferdinánd megengedte felvételét magánkönyvtárába.

Amikor az ifjú Forgách nevelése befejeződött, 1843-ban elfogadja a selmecbányai ev. főgimnázium meghívását s ott az 1843/4-i tanévtől a mennyiségtan-természettani tanszéken tanárkodik. A rendkívüli tanításért kapott díjakat szertárák gyarapítására fordítja, vagy növendékeinek ösztöndíjként ajándékozza. 1848/9-ben, a legnehezebb időben lesz a 38 éves tanár a 300 éves iskola igazgatója. Januárban még szünetel is a tanítás a nyugtalan hangulat miatt, de tapintatával sikerül a rendet fenntartani s a tanítást folytatni. Nehéz munka lehetett, hisz a szabadságharc Selmecbányát sem kerülte el! 1850/1. tanévben, igazgatósága 3. évében leég az épület, ami súlyos csapásnak bizonyul. Mind e körülmények megnehezítették családi életét is; hisz nemrég, 1845-ben nősült, feleségül választva a jómódú hodrusbányai kovácmester: radnóti Lukách András s neje: Kunszky Zsuzsánna leányát: Zsuzsánnát. Már két gyermeke van. Az új, Thun-féle rendszer folytán az intézet nem tud szervezkedni, nyilvánossági joga nincs, ezért érvényes bizonyítványokat sem adhat, a diákok száma egyre apad.

Jókor jön a soproni „főtanoda” meghívása; szívesen fogadja s 1853 szeptemberében már igazgatója. Ez az intézet sem bírta ki a Thun-szervezet szabályait, azért a dunántúli kerület vette át s Király döntő közreműködésével átszervezi s megszerzi a nyilvánossági jogot. A kötelező német tanítási nyelv helyett megmarad a magyar s Király igazgató megnyerő modora itt is elhárítja az okvetetlenkedéseket. Neki köszönheti, hogy nyilvánossági jogát sem veszti el.

A tanítóképző létesítése ügyében 1856-ban kiküldik a másik költővel, Kolbenheyer Mór lelkésszel tanulmányi, de főleg segélykérő útra. Lipcse, Hála (Halle), Berlin, Hamburg, Bremen, Hannover,

Heidelberg, Basel, Páris, London, Köln, Weimar, Lipcse, Drezda a nevezetesebb állomások. Ez volt második nagy európai útja. Erről 8 levelet őriz az ev. tanítóképző igazgatói irodája. Rengeteg munkásságról s fáradozásról tanuskodik e pár levél. Nemcsak az utazás, de a sok kilincselés egyházi s állami nagyuraknál, előadások vagy istentiszteleti beszédek tartása, ünnepélyeken vagy hangversenyeken való részvétel vagy személyes szereplés, ajánlólevelek kérése s kéréselek fogalmazása s megírása, teszik napjaikat fárasztóvá. Többször is írja: „...ez nem mulatság, üdülés, de robot. Rettenetesen fáraszt, de öszvér természetem kibírja a – puffot.” Halleban Francke intézetét részletesen megismeri s leírja; Berlinben a werderi gimnáziumot s a város nevezetességeit tanulmányozza. Életének főpontjaként említi Heidelbergben Bunsennel, a kiváló vegyésszel való kétszeri beszélgetését (fogadás s viszontlátogatás). Páris látnivalói nagyon tetszettek nekik, de találóan jegyzi meg: „A francia nagyobb macska-, mint gyermekbarát!” A fényárban úszó világvárost megbámulja, de lakossága kedélytelenségét nem irigyli. Az angolok sem nyelik meg szívét, akárcsak a rossz vizük s féligsült beefsteekjük. Ő ellenben megfőzi őket; „Cappel lelkész eleinte angol modoron fogadott, de egy órányi beszélgetés után annyira lett nyájas, hogy még oportóval is traktált, mi itt nagy ritkaság, mert az emberek a bábelben csak a *business* az az Gscheftet tudják vendégszeretettel jutalmazni.” Iskolaügyük sem elégti ki; „...nem szükség, hogy magunkat tulbecsüljük, de biz Isten annyi legalább nálunk is történik és a *szegény* tanulóakra nézve még több... a pór nép tudatlan, templom vagy iskola helyett szorgalmasan járja a pálinkaházakat is... Hát a hajós legények? A szegény legények hazánkban azokhoz képest merő *dandyk*. Ne gondold, hogy spleen gyötri szívemet, – pápaszem nélkül nézem a tárgyakat s a mint egyrészt a roppant épületeket, a nagyszerű vállalatokat csodálom, ugy másrészt az elvetemedettséget utálom, kivált a köznépből.”

Míg ők ketten a külföldet járták, addig Pálffy József itthon gyűjtött; a közös eredmény 25.000 forint a helybeli evang. tanítóképezde felépítésére. Király megérdemelte a nem éppen megtisztelő, de találó díszítő jelzőt: „Az ország koldusa.” (Ötödik könyvében magát is megéneklie címmel: *Der singende Landesbettler*.)

Most folytatódik a rendes iskolai élet; annyit fáradozik a líceum érdekében tanártársaival karöltve, hogy pár év alatt a leglátogatottabb ev. magyar intézetté fejlődik! Kolbenhayer s Pálffy társaságában 1858-ban harmadszor is gyűjtőútra megy, mely 2000 forint-nál többet eredményez. A főtanoda további átszervezése megkívánja, hogy a gimnázium a teológiával annak igazgatója, Müllner Mátyás alatt líceummá egyesüljön; ezért az 1860/1. tanév végén önzetlenül lemond igazgatói állásáról.

1866-ban jelenik meg Reichard Adolf nyomdájában „Erinnerungen” (Emlékezések) c. könyve. Első része történelmi elbeszélés a mongol-vész idejéből: Forgách. Ajánlotta a bel- s külföldi Gusztáv Adolf-Egyesületek pártfogóinak, valamint kedves barátainak, kik bizony nagy számmal voltak. Inkább tankönyvszerű történelme, mint elbeszélése neveltje őseinek, Forgách András gróf viselt dolgainak, Magyarország állapotának s egy kis szerelmi bánatnak. Második része: „Reiseerlebnisse”. (Útiélmények) útitársának: vaszojai Scherznek ajánlva. Pompás megfigyelések, filozófiai elmélkedések, történelmi visszapillantások s humoros megjegyzések vagy hasonlatok teszik olvasását élvezetessé. Harmadik része német verseiből kis csokorra valót atyai barátjának; Grillparzernek ajánlja ekképpen:

*Verschmäh die Gabe nicht! – im weiten Schöpfungskreis
Sternschuppen mögen auch als Weltatome wallen!*

Hadd álljon itt néhány mutatóba. Önjellemrajza illő szerénységről tanuskodik:

Doch loben mag ich nicht, – viel besser ist's zu schweigen, –

Der Körper ist reel, – der Geist ist ja nur – Schein. –

Európai útjáról sok verset közöl; a hangulatos leírás csak eszköz, itt is van mindig mondanivalója:

*Wandrer! sieh die grauen Grüfte
Und – das Licht – sei deine Wahl.*

A zenével, dallal sokat foglalkozik; üdvözli Lenau szellemét, Rückertet. Az utrechti teológiának ezt írja:

*Das Wahre, das du lehrst, verkündet deine Stärke,
Das Gute, das du übst, beweisen deine Werke.*

A házasulandókhöz is vannak bölcs intelmei; az ifjakhoz így szól:

*Bist du ein Freund der steten Ruh,
Magst du bedächtig sorgsam frei'n,
Denn viel Verstand gehört dazu
Ein kluger Ehemann zu sein!*

A leányoknak szóló változata pedig:

*Wenn arg dich drückt der Mädchenschuh,
Mag Sprödigkeit dir Kraft verleih'n,
Denn viel Gemüth gehört dazu
Ein sanftes Eheweib zu sein! –*

Verseit nem a költői tehetség, de a nagy nyelvi készség s különösen a nem közönséges életbölcselet, a hibák éles meglátása, tisztult világnézet, emberbaráti érzés s egészséges kedély jellemzi. Még ahol nyíltan mondja meg a hibákat, még ott sem lehet érte haragudni; édesen adja be a keserű orvosságot s dorgáló szavait mosolygó derű kíséri.

A nyelvészetben volt a legnagyobb: 6 élő (magyar, német, francia, angol, tót s olasz) s a két klasszikus nyelvnek hivatott mestere, a héber s arab nyelvet szintén tanulta. Nagy zenei tehetség [30](#) is volt: szerzett, zenélt, énekelt, minden intézetében zenét tanított, zenetársaságokat létesített, zeneegyesületekben működött közre stb. Nem csoda, hogy ő is ott van a Dalfüzér megalapításánál s ő az első elnöke 1859-től. A legtöbb alkalommal szerepel a műsoron, végül már szinte ünnepi költője az egyesületnek. 1861–1875 másodelnök. „Érdemei feledhetetlenek s mig Dalfüzér lesz, addig tisztelettel gondolunk rá”, írja a jegyző az egyesület jegyzőkönyvében. „Ott volt mindenütt a társadalomban, ahol a közért, meg a szegényekért kellett munkálkodni: jót, nemeset”, mondja dr. Lasz. „Ott ült városa törvényhatóságának üléstermében s elsőül sürgeti a vármegye nagy szülöttének: a Széchenyinek állítandó szobrot” (már 1861-ben). Műveit mind azért adja ki, hogy a jövedelmet jótékony célra áldozhassa; néhány kisebb munkája 8000 frt-nál többet juttatott az ev. egyházkerület iskoláinak.

„Polyhistorunk levelez Arany Jánossal, Pulszky Ferencsel, Grillparzerrel, az idegenbe szakadt, boldogtalan költőnkkel: Lenauval... Ugyancsak sűrűn váltja leveleit a bécsi udvari levéltár direktorával: Alfred Arneth-tel, Mária Terézia és kora monografusával. Ha rólunk, magyarokról a tízkötetes monografiában

rokonszenves szó esik, ez csak Király József Pálnak érdeme” írja Lasz. „Szónoklata hevével, a szava tűzével megkapott mindenkit: fiatalokat és öregeket egyaránt... Polyhistor volt, aki a korabeli sokoldalú tudósok között is ritkította párját s az autodidakták szívósságával egyre gyarapította ismereteit.” Poszvek Sándor líceumi igazgató így egészíti ezt ki: „Értékét növelte magas szívóssága, lebilincselő modora, közlékeny természete és társaihoz való vonzódása; nagyszámú családját az önmegtartóztatásig szerette. Tanártársai s tanítványai szeretve tisztelték.”

Méltán megérdemelte „A magyar Francke” megtisztelő jelzőt is.

Kedélyességét jellemzi pl. az a hivatalos meghívólevél, melyet Scheffer Károly felsőlövői tanárhoz intézett; belőle néhány sor: „Sopron, 11/10. 1859. Kedves öcsém! Collegák közt ne legyen fész, ergo Te-tu barátok vagyunk. Punctum. Pálffy mult csütörtökön vagy pénteken megküldötte a híványt. Ne várd el, ha tán valahol egy cseh póstamester tárczájában heverne, – jöjj el még e héten. ....Siess, mert különben *Királyi* doronggal meg declinállak...”

Lássuk végül még a zeneszerzőt. Alapos képzettség s nagy szorgalom jellemzi ebben is. Egyik szerzeményén a 62. mű számozás áll. Ezekből igen kevés van meg Sopronban; művei szétszédhettek a baráti körben. Az egész ország területét felölelő kutatással kellene őket összegyűjteni. Nyomatásban megjelent művei közül az egy, négy magánhangra, éneknégyesre, vegyeskarra, 31 orgona- s zongorakísérettel írt ima: „Gebet” több helybeli egyesület zenetárában is megvan. Ezt V. György hannoveri királynak ajánlotta. Egy férfikarra írt „Miatyánk” a líceumi zenetársaság tárában van meg, két kéziratos műve: CL. zsoltár (vegyeskarra orgona- vagy zongorával, op. 61) s „A szélvész ura” c. bibliai zenekép (férfikarra zongora- vagy orgonakísérettel, op. 62) pedig a tanítóképzőben. A Dalfüzér leltára egy, férfikarra írt „Rajta-indulót”-t tüntet fel, de a mű maga nem volt található. Művei jegyzékében felemlített 1. s 3. sz. szerzeményeit sem találtam meg.

De nemcsak hazánkfiai becsülték, Grillparzer, az osztrák költő így nyilatkozik róla két levelében: „Ihr Schreiben hat mir große Freude gemacht. Nicht sowohl, daß Sie meines 70. Geburtstages sich erinnert haben. als daß mir der Eindruck Ihrer vielseitigen Bildung und ihres charmanten Charakters wieder lebendig geworden ist.” (Írása nagy örömet szerzett. Nem azért, hogy 70. születésnapomról emlékezett, hanem hogy sokoldalú műveltségének s kedves jellemének benyomása ismét megelevenedett bennem.) „Sie gehören zu den wenigen, die ich aus ganzer Seele achte und liebe.” (Ön azon kevesekhez tartozik, kiket egész lelkemből tisztetek s szeretek.)

Pálffy József ev. képezdei igazgató halálával (1869 VII. 4.) ő lesz az igazgató, a rendtartásnak megfelelően egyelőre 3 évre, 200 frt havi fizetéssel s szabad lakással az első emeleten. Közben a család is nagyszámú lett s a gyerekek nagyra nőttek; számuk 6, s a legkisebb is már 9 éves. De ez mind nem akadályozza, rendületlenül dolgozik tovább, tanít, versel, zenél. 1882 június 22-én 13 évi igazgatói működés után lemond állásáról, de egy évig még tanárkodik s 1883 május 7-én erről is lemond s nyugalomba vonul évi 1100 frt-tal. A király ez alkalomból a Ferenc József lovagrend keresztjével tüntette ki s ezt október 25-én Karsay Sándor superintendens tűzte mellére ünnepély keretében a líceum nagytermében. Ritka kitüntetés tanárnak! A király elismerése, tanítványainak s kortársainak szeretete kíséri vissza kismartoni tuszkulánumba, hol Emma leánya polgári iskolai tanárnő. Tanári működése a következőképpben oszlik meg: Selmecebányán 11 év, melyből 3 igazgatói, Sopronban a gimnáziumban 7 év igazgatói s 9 tanári, a képzőnél 13 év igazgatói s 1 tanári. Összesen 41 év.

Nyugalomba vonulásával sem nyugszik, habár 75 éves s megöregedett; verseiből még egy kötetre valót ad

ki (Ernst und Scherz), természetesen szintén jótékony célra. De már csak három és fél évet töltött ott, 1887. április 26-án meghal. Temetésére különvonat s igen sok magánfogat meg bérkocsi viszi a gyászoló soproniakat; három lelkész temeti a nagy pedagógust, az „ország koldusát”, de egyszersmind az egyházkerület jótévőjét! Pályáját 32 megfutotta, hivatását betöltötte, nyugodtan pihenhet a kies, csendes temetőben; kevesen emlékeznek már meg róla, lassan mind elmennek, de fennmarad az, amit ő létesített. Most elhagyatva áll a családi sír, melyben ő, felesége s három leánya nyugszik.

Király József Pál nyomtatásban megjelent művei:

1. Erinnerungsoffer, für eine Singstimme mit Pf.-Begleitung, der Frau v. Scherz gewidmet. 1830.
2. Ode. Conventui posoniensi dicata. 1830.
3. „Auch der Winter spendet Freuden”, Walzer, dem Frl. Mina Jurenak gewidmet. 1831.
4. „Epigrammata nova”, H. Reg.-Rath Arneht gewidmet 1842.
5. Lectures franc. 185?
6. Epicedion 1855 Sopron.
7. Sängergruß in Sauerbrunn. 1858.
8. Epicedion (Chronostichon) an Grossmann. 1859.
9. Des Sängers Braut, v. Altdörfer in Musik gesetzt. 1863.
10. „Gebet.” Cantate dem König v. Hannover gewidmet. 1864.
11. „Erinnerungen.” 1866.
12. Freundesgruß, zur silb. Hochzeit dem J. N. Scherz v. Vaszoja gewidmet. 1866.
13. Ungarischer Preiscourant, dem Wiener Männergesangsverein gewidmet. 1869. Segensfreude.
14. „Zum Andenken”, den Freimaurern gew. 1869.
15. Hörpige = Toast. 1871.
16. Ikerhörpige = Doppeltoast. 1872.
17. „Idylle”, Herrn Jos. Lewinszky gewidmet. (Évszám nélkül.)
18. Chronostichon, Zsedélyi Ödönhöz. 1873.
19. Der Ring. Anastasius Grün zum LXX.-ten Geburtstag. 1876.
20. „Szózat.” 1877.
21. „Hódolat.” 1880.
22. „Gymnasium”, gúnyhumoros eposz. 1881.

23. Kruess adress chronostichon. 1881.

24. Ernst und Scherz, epigrammatisch-satyrisch-humoristische Gedichte. Eisenstadt, 1885.

Irodalom, forrásmunkák:

Csatkai Endre dr.: Grillparzer. (Wiener in Oedenburg.) Beilage der Oedenburger Zeitung. 1922 XI. 12.

Gragger: Feuilleton. Oedenburger Zeitung, 1913.

Hermann Anton dr.: Feuilleton. Oedenburger Zeitung. 1913.

Hlavatsek–Király: A selmecebányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története. Selmecebánya, 1896.

33*Király József Pál–Müllner Mátyás–Petrik János:* Tudósítvány a dunántúli ág. h. ev. egyházkerület soproni főtanodájáról. 1853/4–1883/4.

Kugler Alois: Eine Zentennarfeier. Oedenburger Zeitung. 1910.

Lasz Samu dr.: Két érdeemes polyhistorról. Magyar Tanítóképző. 1910.

Papp József: A soproni evang. tanítóképző-intézet története. 1858–1908. Sopron. 1908. (Arcképpel.)

Payr Sándor dr.: Liszt Ferenc és Király József Pál. 1933.

Polster Johann: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkranz”. 1885.

Poszvék Sándor: Király J. Pál életrajza. Evang. Népiskola. 1900. (Arcképpel.)

Vojtkó Pál: Egy soproni tudós hátrahagyott iratai a nemzeti múzeumban. 1897.

Vojtkó Pál: Das Leichenbegängnis weil. des Seminardirektors Josef Paul von Király in Eisenstadt.

Vojtkó Pál: Egy soproni tudós emlékezete. Sopron c. napilap. 1899 II. 5.

Vojtkó Pál: Franz Grillparzer und die Ungarn. Neues Wiener Journal, 1917 I. 6.

*

E cikk megírásakor a forrásmunkák megszerzésében segítségemre voltak s ezért itt is hálás köszönetemet fejezem ki az alábbiaknak: *Csatkai Endre dr.*, *Freiler János*, *Gárdonyi Zoltán dr.*, özv. *Király Ernőné* (Pestszentlőrinc), *Lakner Kálmán*, *Mélykuti Ernő* (Nyíregyháza), *Németh Samu*, *Rozsondai Károly* és *Scheffer Jenő*.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / vitéz Lenky Jenő: Király József Pál. / Lenky Jenő: Josef Paul von Király.

Lenky Jenő: Josef Paul von Király.

Josef Paul Király von Barcsfa, geboren am 20. Januar 1810 in Nyíregyháza, wo sein Vater: Johann, Lehrer der ev. Volksschule war, kam mit 12 Jahren in das ev. Kollegium nach Eperjes. 1827 ging er nach Pozsony,

wo er Theologie und Philosophie studierte.

Später unternahm er eine Reise durch Deutschland, Paris und London, wo er sich in der französischen und englischen Sprache vervollständigte. Nach achtjähriger erzieherischer Tätigkeit beim Grafen Karl von Forgács in Ghymes und Wien, übernahm er die Professur für Naturwissenschaften am ev. Lyzeum in Selmebánya, dessen Direktor er von 1848 bis 1852 wurde. Wegen dem Thunschen Unterrichtssystem kämpft die Schule mit immer größeren Schwierigkeiten, deshalb folgt er gerne dem Ruf des ev. Gymnasiums nach Sopron. Unter seiner Leitung wurde das Institut in einigen Jahren die besuchteste ungarische ev. Schule des Landes.

Gleich am Anfang seines hiesigen Amtsantrittes unternahm er eine zweite große Reise mit dem Dichter-Pfarrer: Maurus Kolbenheyer durch Deutschland, Frankreich, England und die Schweiz, behufs pädagogischer und religiöser Studien, hauptsächlich aber zwecks Beschaffung von Geldmitteln zur Errichtung einer selbständigen Lehrerbildungsanstalt in Sopron. Das Ergebnis waren 25.000 Gulden. – Als das Gymnasium im Jahre 1861 mit der Theologie zum Lyzeum vereinigt wurde, dankte er selbstlos ab und wirkte 349 Jahr hindurch als Professor weiter. Von 1869 bis 1882 wirkte er als Direktor der ev. Lehrerbildungsanstalt, dann noch 1 Jahr als dessen Professor und tritt 1883 in den Ruhestand. Der König verleiht ihm als Anerkennung seiner pädagogischen Tätigkeit das Ritterkreuz III. Klasse des Franz-Josef-Ordens, Seine restlichen Jahre verlebt er in Kismarton in unermüdlicher Arbeit; hier starb er am 26. April 1887.

Er unterrichtete: Mathematik, Physik, Chemie, lateinische (auch an der Theologie), französische Sprache, Erziehungslehre, Geschichte, Wirtschafts- und Kompositionslehre und Orgelspiel. Neben den klassischen beherrschte er noch sechs lebende Sprachen, außerdem die hebräische und arabische.

Josef v. Király dichtete mit viel Geschick, meistens in deutscher, lateinischer und ungarischer Sprache. Seit 1833 sammelte er seine Gedichte in „Liber scriptus“ benannte 8 Bänden. Die im Druck erschienenen Werke siehe am Schluß der Abhandlung. Er komponierte auch viel (mindestens 62 Werke), von denen einige auch in Druck erschienen. Erwähnenswert ist: „Gebet“, Kantate für 4 Solostimmen, Soloquartett, gemischter Chor, Orgel- und Klavierbegleitung, Georg V., dem König von Hannover gewidmet. Sein erstes Buch: „Epigrammata nova“, Wien, 1842 wurde in die Privatbibliothek Ferdinand V. aufgenommen. Die Beschreibung seiner ersten West-Europareise: „Reiseerlebnisse“ (3 Bd) erwarb das ungarische Nationalmuseum. Alle seine in Druck erschienenen Werke förderten wohltätige Zwecke.

Auch nahm er regen Anteil am öffentlichen und gesellschaftlichen Leben; war Mitglied des städtischen Munizipalausschusses, Begründer und erster Präses des Liederkranz. Stand mit namhaften Persönlichkeiten, wie Johann Arany, Franz Liszt, Grillparzer, Franz Pulszky im engen Briefwechsel und pflog mit vielen Dichtern und Künstlern innige Freundschaft.

Der österreichische Dichter Grillparzer erwähnt in einem an ihn gerichteten Brief seine „vielseitige Bildung“ und seinen „charmanten Charakter“ und äußert sich folgendermaßen: „Sie gehören zu den wenigen, die ich aus ganzer Seele achte und liebe“.

Man kann ihn mit Recht einen Polyhistor nennen: Theologe und Professor, Linguist, Dichter und Musiker, Förderer alles Guten und Schönen. Er war ein wahrer Pionier der ungarischen Kultur.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Levárdy Rezső O. S. B.: id. Storno Ferenc pannonthalmi

működése.1

35Levárdy Rezső O. S. B.: id. Storno Ferenc pannonhalmi működése.¹⁽³⁸⁾

A 19. századi építészetben súlyos betegség tünetei mutatkoznak, amelyek hosszú időre kérdéssé tették a szerves továbbfejlődést. Az építőművészek eleinte huzódoztak attól a nem művészi körből, idegen szellemi síkból származó kívánságtól, amely a letűnt stílusirányok felújításával kívánta felfrissíteni a kor építészeti formakincsét. A történelmi igény, a múltba süllyedő romantikus szemlélet mégis győzedelmeskedett: kiereszkolta a tervező művészekből ezt a szervesen visszafordulást, a stílusutánpótlást. Ugyanaz a gondolat érvényesül itt, mint a különböző reneszánszokban, amíg azonban a régi stílusfelújításokon uralkodott a teremtő szellem, addig korunk elhanyagolt, a közösségi kultúrától elszakadó, teremtő gondolatban szegény művészi felfogása teljesen alárendeli magát a historikumnak, szolgáló utánpótlásává lesz a régi formáknak.²⁽³⁹⁾

id. Storno Ferenc. Született: Kismarton 1821 február 20., meghalt: Sopron 1907 január 29-én.

Reneszánsz volt ez az építészeti irány, „a régi építési rendszerek újjászületési kora”, azonban több volt benne a tudomány, mint a művészet. „Műveiben nem a művészi alkotás, hanem a könyvtárakban tett szorgalmas tanulmányok eredménye áll szemünk előtt.”³⁽⁴⁰⁾

Érdekes, hogy annak ellenére, hogy a historizmus a templomépítés terén hódít legerősebben, még sem tud igazi egyházas ³⁶szellemű építészetet teremteni. A középkor temploma „Raum für die christliche Gemeinschaft”,⁴⁽⁴¹⁾ az új épületek csak külsejükben tudják őket utánozni. Szellemükből hiányzik a közösségi gondolat, a liturgikus vallásosság, amely pedig fontos eleme a keresztény életnek és művészetnek.

A közösségi szellem kiapadásával együtt kiszáradt, lehanyatlott a keresztény művészet is.

A művészet mindig hű tükrö a kor szellemi színvonalának. Ebben a korban nem tükrözhetett élő vallásosságot, transzcendenciát, csupán csak száraz historikumot. „Geschichte ist die Religion unserer Zeit” – írja szellemesen Kaulbach.

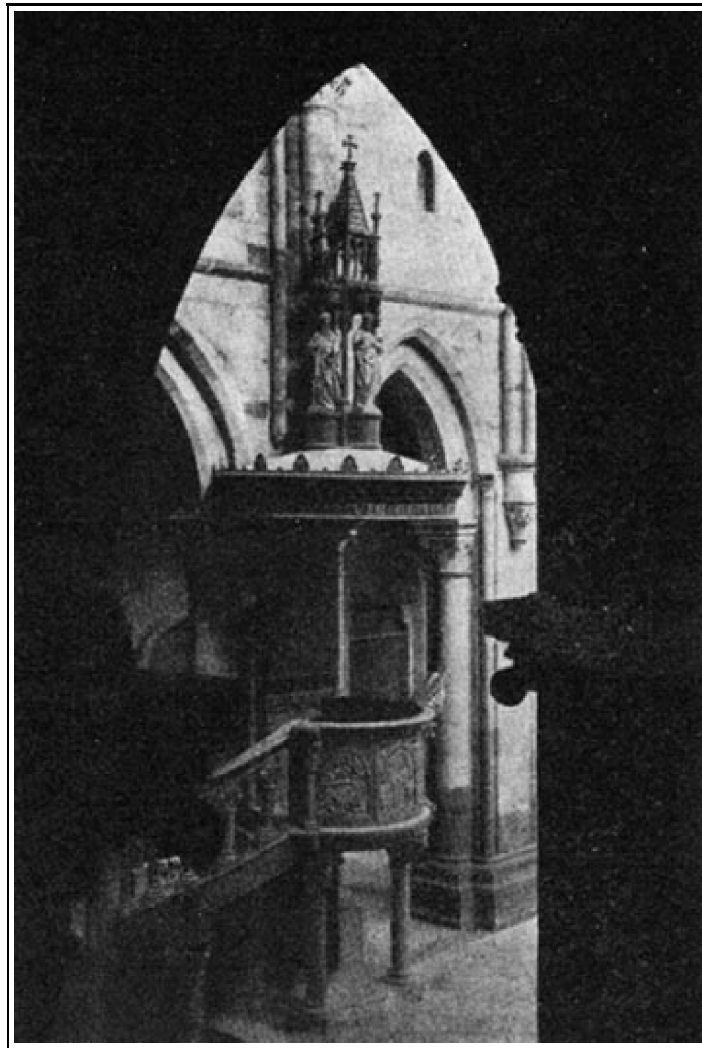
A historizmus művészi felfogásából fakadt az a helyreállító törekvés, amely sok középkori épületünket kiforgatott eredeti mivoltából, a későbbi ráépítések nyomaitól megtisztítva megfosztotta azokat az egymásra torló építési rétegek eleven lüktetésétől, életet lehelő „évgyűrűitől”. Ez az áramlat Pannonhalma 13. századi szentélyén is erős nyomokat hagyott. Storno Ferenc közvetítette Pannonhalmára ezt a szellemi irányt, az ő tapintatos helyreállító munkájának köszönhető, hogy a székesegyház aránylag elég tisztán megőrizte eredeti formáit.

Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát még pozsonyi gimnáziumi igazgató korában lent járt Gyulafehérváron. A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása adja neki az első ösztönzést a pannonhalmi székesegyház rendbehozatalára.⁵⁽⁴²⁾ Kívánsága találkozik rendtársaiéval, akik – utazgatásaik során – látva, hogy a külföld mennyire megbecsüli hasonlóhatatlanul nagyobb számú emlékeit, óhajtották a templom megszüntetését a vakolat- és a többszörös festékrétegtől. Kruesz 1865-ben került a főpáti székre. Első munkái közé tartozott a templom helyreállítása. Mihelyt tisztába jött a Rend anyagi viszonyaival, Ipolyi Arnold tanácsára a soproni Storno Ferencet bízta meg a helyreállítás terveinek elkészítésével.⁶⁽⁴³⁾

Storno már régebben is foglalkozott a pannonhalmi székesegyház rendbehozásának gondolatával. A soproni Storno-gyűjteményben van egy alaprajza és egy hosszmetsete templomunkról, amelyet 1861 június 10-éről keltezett.⁷⁽⁴⁴⁾ Kruesz megbízása tehát nem érte váratlanul. 1868-ban hozzákezdhetett az altemplom helyreállításához. E munkák csak a következő évben fejeződtek be, a bécsi Erba akkor fejezte be a mozaik padlózatot.⁸⁽⁴⁵⁾ ³⁷Még ugyanez év őszén Pannonhalmán jár Storno, ekkor valószínűleg szóbakerül a templom további részeinek helyreállítása is.⁹⁽⁴⁶⁾ A következő évben ugyanis részletes tervezetet ad be a főapátnak „az egész templom levakarását és a hiányos helyek kiegészítését” illetően.¹⁰⁽⁴⁷⁾ Az összes kiadásokat 8000 forintra teszi ez a költségvetés; egy másik előirányzat szerint ez az összeg 20.000 forintra növekszik.¹¹⁽⁴⁸⁾ A helyreállítás munkálatai 1870 szeptemberében indulnak meg.¹²⁽⁴⁹⁾ A kőfaragók egész télen át dolgoznak a kokszkályhákkal fűtött templomban.¹³⁽⁵⁰⁾ Hamarosan kiderült, hogy a költségvetés nagyon minimálisan számított. A templom helyreállításának kőmunkáit végző bécsi Schönfeld kifizetésekor már 10.000 forinttal túllépték az előirányzott összes költségeket.¹⁴⁽⁵¹⁾ Július elején befejeződik a székesegyház középső részének restaurálása.¹⁵⁽⁵²⁾ Hamarosan a padlózat leszállítása és kövezése is elkészült.¹⁶⁽⁵³⁾ Storno is befejezte a mennyezet kifestését.¹⁷⁽⁵⁴⁾ Az eddigi kiadásokra Storno honoráriumából következtethetünk.¹⁸⁽⁵⁵⁾ A 88.974 forintnyi összkiadással messze túllépték a 20.000 forintos tervezetet.

1872-ben került sor a Szűz Mária-kápolna megépítésére. Ezt az újgót kápolnát Storno tervei szerint¹⁹⁽⁵⁶⁾ építették „az idomtalan szabású régibb kápolna helyén”.²⁰⁽⁵⁷⁾ Ugyanekkor állítják helyre a Szent Benedek-kápolnát is.²¹⁽⁵⁸⁾ Az összes kiadások ebben az esztendőben 13.000 forintra rúgnak.²²⁽⁵⁹⁾ 1873-ból alig van egy-két értesülésünk az építkezésről, a következő évben pedig minden bizonynyal szünetelt a helyreállítás munkája. A templom nyugati, az empire építés során elrontott részének helyreállítása már 1870-ben szóba került. Kruesz főapát azonban egyelőre elhalasztja az építést, a Magyar Tudományos ³⁸Akadémia archeológiai bizottságának döntésétől teszi függővé e rész helyreállítását.²³⁽⁶⁰⁾ A kérdés csak 1874-ben vetődik fel újra a főapátsági konvent ülésén, amikor Kruesz elfogadtatja Storno 30.000 forintos költségvetését.²⁴⁽⁶¹⁾ A munka februárban kezdődik meg és szeptember végéig tart.²⁵⁽⁶²⁾ Októberben készül el az új szószék (1. kép), majd nem sokkal utóbb az új orgona. A következő év elején a lépcsők

rendbehozásával véget ért a templom helyreállításának munkája.

1. kép.

A pannonhalmi székesegyház szószéke.

Hosszabb szünet után 1882-ben mutat be Storno újabb restaurálási tervet. Ugyanis az elfalazott ablakú, többszörösen átfestett keresztfolyosón „nyomára jött a Mátyás korabeli ablakok eredeti” alakjának.²⁶⁽⁶³⁾ A négy évre kidolgozott tervet a konventülés beleegyezése után 1882–86 között valósították meg.²⁷⁽⁶⁴⁾ A munkálatok befejezéséről 1886 június 17-én emlékezik meg a konventülések jegyzőkönyve.²⁸⁽⁶⁵⁾ Kruesz tehát már nem érthette meg a helyreállítás befejezését. 1885 január 11-én bekövetkezett halála után a munka utódjára, Vaszary Kolosra maradt.

Az eddigiekben röviden összefoglaltuk a helyreállítási munkákra vonatkozó nyers anyagot. A következőkben szeretnénk részleteiben is megvizsgálni Storno munkáját, a pannonhalmi székesegyháznak a historizmus szellemében fogant helyreállítását.

Elsősorban is az altemplom helyreállítási munkálatait vizsgáljuk meg. Ugyanis a helyreállítás itt kezdődött

meg s már itt teljesen érvényesülnek Storno restaurálási elvei. Egy 1847-ből [39](#)származó gyarló metszet mutatja a helyreállítás előtti állapotokat.[29\(66\)](#) Ezt a metszetet azonban elrajzolásai miatt nem vehetjük perdöntőnek. Csupán az altemplom mai állapotából és néhány szűkszavú feljegyzésből következtethetünk Storno munkájára.

Ami templomunk e részének összképét, elrendezését illeti, változatlan maradt a helyreállítás során. Dvořák, a modern műemlékvédelem elveit összegezve, csak azokat a helyreállításokat hibáztatja, amelyek nem a szükségességből fakadnak, s amelyek „die Gestalt und Erscheinung des Denkmals willkürlich verändern und es dadurch in seiner Wirkung künstlerisch und historisch entwerten.”[30\(67\)](#) Az altemplom alkatát illetően Storno szinte az újabb műemlékvédelem szellemében járt el, a részletek helyreállítását illetően azonban már nem állíthatjuk ugyanezt. Nem elégedett meg azzal, hogy a falakat és az altemplom plasztikai díszét megszabadítsa a vakolat- és festékrétegtől, ami az újabb műemlékvédelem szellemében is nemcsak megengedett dolog, hanem egyenesen követelmény is.[31\(68\)](#) A vakolat lekaparása után visszamaradt mészfoltokat a falfelület átfaragásával tüntette el. A régi épületeknek a legnagyobb dísz a történelmi külső, a régi veret, éppen ezért a korszerű helyreállításoknál nem nyúlnak vésővel az eredeti felület megmunkáláshoz, csupán puha kefével távolítják el az oda nem illő foltokat.[32\(69\)](#) Csakis így lehet megőrizni az építmény történelmi jellegét, életteli melegségét. Storno a falfelület átfaragásával ép ettől a két fontos tényezőtől fosztotta meg altemplomunkat. A helyreállított templomrészletnek ezt a hidegségét, hiányát ő is érezhette. Legalább is ezzel tudjuk megmagyarázni azt, hogy egyes – minden bizonnyal középkori – festéknymokat igyekezett felújítani, s ezzel is melegebbé hangolni az átfaragással, az egyhangúan éles, sűrű színek kiélezésével kihűtött altemplomot. Az oszlopfejek bimbós díszítései között talált vöröses foltokat mindenütt élénk, cinóberpiros átfestéssel vonta be. Ezzel azonban nem sikerült az átfaragással megbontott egyensúlyt helyreállítani, sőt újabb hibát követett el az eredeti festéknymok eltüntetésével.[33\(70\)](#) Sokkal helyesebben járt el a templomunk alaprétegéből származó, jelenleg tartószerep nélküli falpillér sarokleveleinél, ahol érintetlenül hagyta az eredeti kékes festéknymokat. Ugyanígy érintetlenül hagyta a déli falon megmaradt egyik falképet. A helyreállítás alkalmával még jól ki lehetett venni a részletformákat. Rómer és Gyulai még egy püspököt ismertek fel e festménytöredékben – talán Szent Mártont – kezében pásztorbottal, lábainál tűzokádó [40](#)sárkánnyal.[34\(71\)](#) A festménynek ma már csak teljesen elmosódott foltjait láthatjuk. Valószínűleg sok részlete a vakolat lehántásakor pusztult el, a megmaradt részletek pedig a konzerválás teljes hiányában lassan teljesen el fognak pusztulni.

Jobb állapotban van a déli, félkörös fülke talpas keresztet, halakat s kagylót ábrázoló festménye, ezt azonban a későbbi átfestés nyomai miatt gyanúval kell kezelnünk. Ennél a festményénél Storno is beleesett kortársai hibájába: kiegészítette a hiányos vagy sérült részeket és így megfosztotta értékétől a megmaradt részleteket is.

Az altemplom megsérült plasztikai díszének helyreállításánál már szinte a mai restaurálási elvek szerint járt el, amikor a hiányzó részeket sötétebb színű cementtel pótolta.[35\(72\)](#) A szoborfelület letisztításánál azonban ugyanabba a hibába esett, amit a falsíkok levakarásánál már említettünk: a köfelületet újra megdolgozta, s így megfosztotta azt történelmi hangulatától. Sokkal nagyobb hibának kell minősítenünk azt, hogy ezzel az újrafaragással eltüntette az eredeti szerszámnyomokat, elhelyezési és mesterjegyeket. A felület vizsgálatával, az ecsetvonások duktusának elemzésével az olajfestmények megvizsgálásánál már régebben is szép eredményeket értek el a kutatók. Újabb ez a szemléletmód a kőépítmények, a faragványok elemzésénél is egyre jobban hódít. A különböző szerszámok, kalapácsok, vésők nyomai korhatározó jelentőségűek, sőt bizonyos iskolákra is jellemzők lehetnek.[36\(73\)](#) Nagy kár, hogy a helyreállítás eltüntette templomunkból ezeket a fontos nyomokat.

Az altemplom helyreállításánál még nagy mérséklet, óvatosság jellemzi Stornot. Itt még valóban elmondhatjuk, amivel Rendtörténetünk művészettörténésze jellemzi: „...kegyelettel megkímélt mindent, ami a régiből megtartható volt”.³⁷⁽⁷⁴⁾ Sajnos a templom nagyobb részénél nem találkozunk a mai műemlékvédelem követelményeinek megfelelő „kegyelettel”.

Dvořák igen szigorúan elítéli azt a „restaurációt”, amelynek áldozatul esnek a régi templomberendezési tárgyak.³⁸⁽⁷⁵⁾ A régebbi oltárokat, szószéket, orgonát stb. Storno is „kitakarította” székesegyházunkból. Az volt a célja, hogy szabaddá tegye a templom falait, ablakait, majd „stílszerű” új berendezési tárgyakkal tegye tetszetősebbé. Ha kárhoztatjuk is ezt a tisztogató munkát, értékelnünk kell Storno kíméletes eljárását. A régi berendezési tárgyakat nem semmisítette meg, nem faragta át, hanem ⁴¹a bencés rend más templomaiban helyezte el. Így pl. a főoltár, a Szent László és Szent Imre oltár a régi szószékkal, a templom déli ajtajával együtt Nyalkára került, az orgona pedig a deáki templomba.³⁹⁽⁷⁶⁾ Ebben valószínűleg nagy része volt a helyreállító főapátnak, Kruesz Krizosztomnak is. A Storno-gyűjteményben őrzött levelei arról tanuskodnak, hogy a helyreállításnak nemcsak anyagi támogatója volt, hanem tanácsai révén szellemi mozgatója is. Így pl. tőle származik az új főoltár gondolata is. Storno eredetileg gótikus, retábulumos oltárt tervezett a szentélybe. Kruesz hívja fel a figyelmét a bari-i cibóriumos oltárra. Amikor ennek nyomán megtervezi az új főoltárt, ismét csak Kruesz az, aki hozzászólásaival elősegíti a harmadik, lényegesen megváltoztatott főoltár-terv kialakulását. Ugyanígy az új szószék kialakulásában is nagy szerepe van Kruesznek.⁴⁰⁽⁷⁷⁾

Ez az újberendezés csak egészen kis töredéke volt a helyreállítás munkálatainak. A főrészt itt is a falak megtisztítása tette ki. A falfelület átfaragásával itt is eltűntek a korhatározás szempontjából értékes szerszámnyomok. Nagy érdeme azonban Stornonak, hogy a tűzfogta, feketés köveket nem cserélte ki, nem festette át, s így megőrizte a templomtér régies hangulatát (2. kép). Különösen ezt az utóbbit kell méltányolnunk, mert Storno kortársainál, a magyar gyakorlatban is, gyakran találkozunk átfestett, eredeti hatásukból kivetkőztetett, „helyreállított” templomokkal. Hibája azonban, hogy az északi, tatai cseppkőből és törmelékből öntött falat, a szentély felső harmadának téglafalát, a szentély mellékhajók felé eső oldalát, valamint a déli falat cementhabarccsal vont be. Ez a vakolatréteg épüget elfedi az eredeti falrészeket, mint a török idők óta rákent mészréteg, azonban mentsége lehet Stornonak, hogy a templom szépítése miatt bizonyos mértékig szükség volt erre a munkára.

Az altemplom helyreállításánál említettük, hogy a pótlásokat az anyag különböző színével szembeszökően feltüntette. Nem találkozunk már ezzel a gondossággal a templom többi részénél. Itt nyilvánvalóan az vezette, hogy „ahol javítania kellett, a másutt meglevő mintát lelkiismeretesen utánozza”.⁴¹⁽⁷⁸⁾ A felületes szemlélő számára ez többnyire sikerült is. A szentélyzáró fal félköríves zárású ablakát keretező oszlopoknál pl. még festéssel ⁴²is igyekezett eltüntetni az anyag színéből származó különbözőséget. Az oszlopfők megmintázása – minden „stílszerűsége” ellenére is elárulja, hogy csak a középső ablak keretezése eredeti. Kruesz értesítése és Storno 1871 február 1-i keltezésű képehez készült műhelyrajzai is bizonyítják ezt a megállapításunkat.⁴²⁽⁷⁹⁾ A szentélyben még Stornótól származnak az ülőfülkék (sedilia) oszlopfezetei, hasonlóképpen az egyházi szerek tartására szolgáló kisebb fülkék fejezetei.⁴³⁽⁸⁰⁾

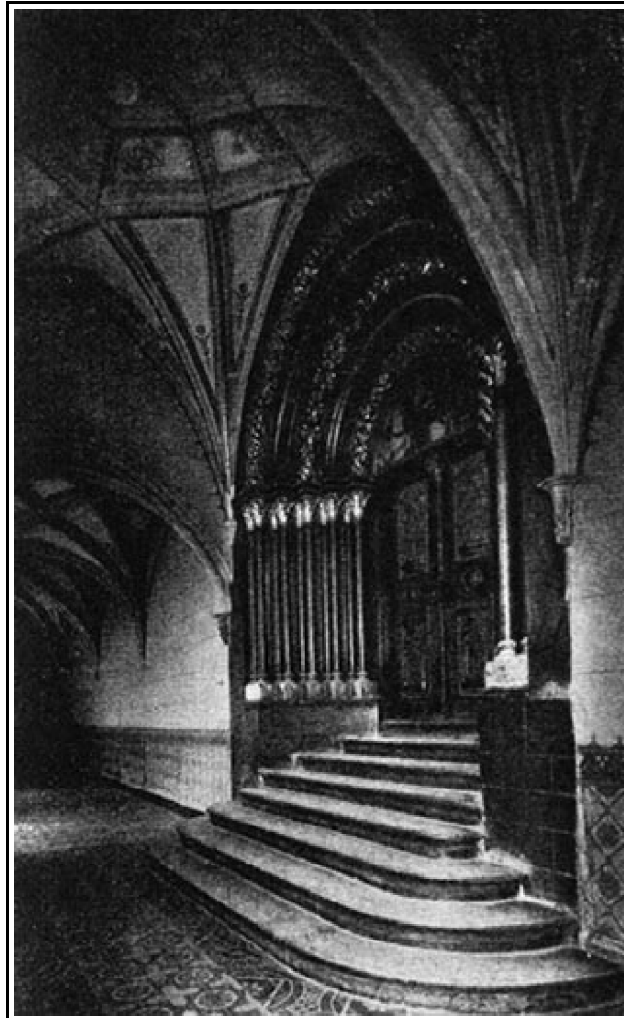
2. kép

Amint ezeknél a fejezeteknél, épúgy a többi pótlásoknál is a kőanyag különbözősége a legbiztosabb áruló jel. Storno restaurálásánál sötétszürke és sárgásbarna köveket használt. Ez pedig elég élénken kiütözik a templom eredeti építőanyagából. A kőanyag vizsgálata és a Storno-gyűjteményben lévő műhelyrajzok alapján egészen Storno művének kell tartanunk a porta speciosa keleti szomszédságában lévő pillér talapzatát és az egykori kórus utolsó déli pillérének egyik gyámkövét.

Teljes egészében Storno munkája a Szűz Mária-kápolna. Eredetileg nem bontották meg oldalkápolnák a templom egységes tömbjét. Mátyás kommandátorsága idején (1472–1490) keletkezett a Szent Benedek-kápolna s valószínűleg Tolnai Máté főapátsága idején (1550–1535) a Szűz Mária-kápolna. Az eredeti reneszánsz építményt Storno helyreállítása nyomtalanul eltüntette, csupán a gipszből öntött kapuzat őrzi az egykori építmény emlékét. Ezt a kápolnát csak két (ill. három) [43](#) alaprajzról ismerjük. Az 1770 körüli barokk átépítési terv csapott, féloldalas építményt mutat ezen a helyen. [44\(81\)](#) Ugyanígy az 1787-es

felmérés III. lapja is.⁴⁵⁽⁸²⁾ Stornonak a restaurálás előtt készült felmérése ívesen záródó, keleti falán egyablakos építményt mutat.⁴⁶⁽⁸³⁾ Valószínűleg Novák Krizosztom főapátsága idején érte ez a változás a kápolnát. Jelenleg a kápolna ötszögletű alaprajzon emelkedik, minden ízében Storno alkotása. Gótikus formái nem illeszkednek bele a templom törzsébe, különösen a reneszánsz portálé érzékelteti a kápolna eltérő hangulatát. A portálé fölött nyíló félkörös ablak elfalazása már minden bizonnyal régebbi keletű.

Pannonhalma, Porta speciosa.

A Szent Benedek-kápolnán is erősen érezhető a helyreállítás. Ez a kis gótikus épületrész eredetileg két ablakon át nyerte világosságát: az északi falat egy szép művű, bordás, csúcsíves ablak törte át, a keleti zárófalon pedig egy halhólyag díszű kerek ablak nyílt. Ezt az utóbbit a Szűz Mária-kápolna építése miatt elfalaztatta, az északi ablak mellett pedig egy másik ablakot vágatott. A két ablakot jelenleg nem tagolják mértani műves díszítések, Szent Benedek életéből vett jelenetekből összerótt üvegfestmény tölti ki. Ezekről majd még később szólunk.

A vakolat letisztításakor ennek a kápolnának a nyugati falánál megtalálta Storno a templom hajdani kisebbik díszkapuját. A fal elhelyezése miatt a kaput nem tudta megnyitni, pedig éppen maradt oszlopai és

vállkövei megérdemelték volna, hogy napvilágra [44](#)kerüljenek. (L. az 5. kép háttérében.) A három pár oszlop közül két oszlopot, lábataival együtt, kibontott és azt a sekrestye ajtajánál helyezte el. Ezt a másodlagos elhelyezést nem tartjuk a legszerencsésebb megoldásnak, pedig Storno tervei között elég gyakran találkozunk ilyenekkel. Így pl. az északi mellékhajó falai mellett a földben egy oroszlánfejjel és két emberfejjel díszített medencére bukkant.[47\(84\)](#) A csorba vörösmárvány medencét, amely eredetileg minden bizonnyal csorgó, vízkifolyó lehetett a kolostor valamelyik kútjánál (esetleg a keresztfolyosón), kifoltozva a népbejárónál állította fel, mint szenteltvíztartót. Ugyanennél az ásatásnál került elő az 1137-es Dávid-féle második templomból származó fonatos oszlop s több apró oszloptöredék, amelyeket kiegészítve a templomban szándékozott felállítani, mint Szent Krizosztom szobrának talapzatát.[48\(85\)](#) Ugyanígy fel akarta használni az északi mellékhajó külső falába ágyazott, Szent Benedeket és két tanítványát ábrázoló csonka domborművet a sekrestyekapu félkörös timpanonjának díszítésére.[49\(86\)](#)

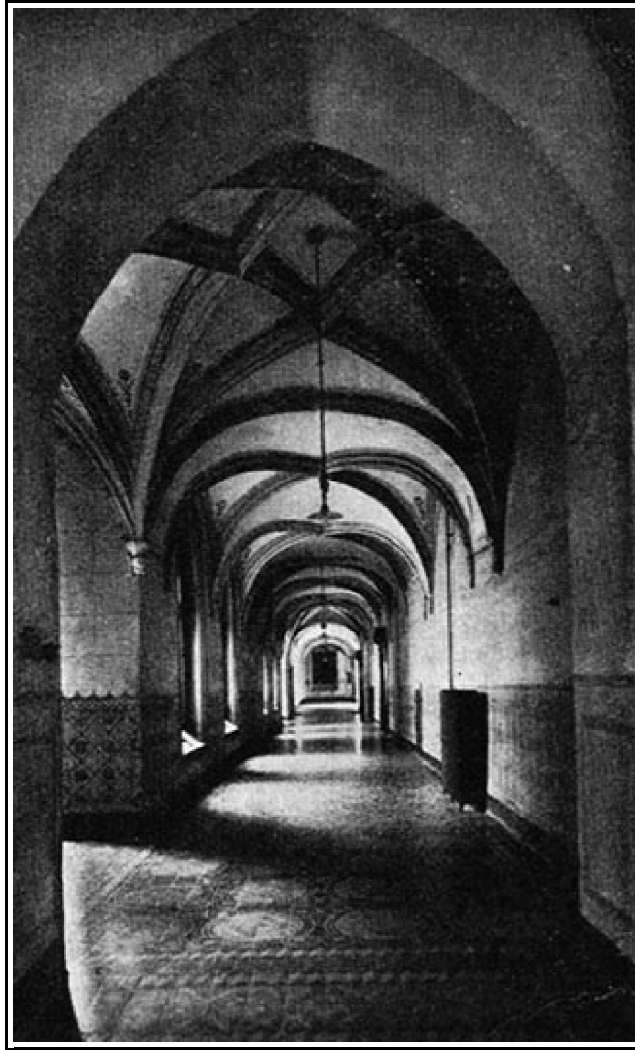
Legnagyobb átalakításon a templom nyugati része ment át. Storno ezt a századeleji épületrészt, Páckh alkotását, ugyanazzal a heveséggel támadta, mint amellyel a reneszánsz embere kitermelte a „sötét középkor” fogalmát. Szerinte nagy szerencse volt a műtörténetre, hogy Páckh építkezését megakadályozta a pénzhiány, „denn, wenn das Geld nicht ausgegangen wäre, so hätten wir anstatt dieses herrlichen Baudenkmahlers, eine antikisierende Kirche in der Weise, wie der neu umgestaltete Verlängerungsbau war”.[50\(87\)](#) Ha Páckh nem is akarta a templomot átépíteni klasszicizáló stílusban – amint ez tervezeiből kiderül –, a megépített részek miatt megérthetjük Storno felháborodását. Ugyanaz a Páckh, aki régészeket megszegyenítő gondossággal szedte szét és rakta újra össze az esztergomi Bakócz-kápolnát,[51\(88\)](#) teljesen érzéketlennek mutatkozott a sokkal régebbi pannonhalmi templom román részletei iránt. Toronyépítése során megcsonkította székesegyházunk nyugati oldalát, szervetlenül kapcsolta össze a két, teljesen különböző szellemű épületrészt. Jellemző a középkori építészet szellemét teljesen nélkülöző felfogására, hogy a mellékhajók két utolsó boltcikkelyét átépítette, felemelte és így teljesen elhanyagolta a templom nyugati oldalát, hogy helyet adjon elég otromba kórusfeljáróinak. Stornora várt a szerep, hogy templomunk e részének bántó harmóniatlanságát kiküszöbölje, a torony alatti részt összhangba hozza a [45](#)templom törzsével. Ezt, véleményünk szerint, helyesen oldotta meg az empire rész egyetlen nagy ívezetének kettétagolásával és a templom szellemében való beboltozásával. eltüntette, illetve könnyebben cserélte fel az oszlopos kórusfeljárót, a torony alatti részt pedig három ívezettel kötötte a templom törzséhez. Ez az utóbbi megoldás elég gyengén sikerült. Sokkal helyénvalóbbnak tartjuk az eredeti tervet, amit azonban pénz hiányában nem valósíthatott meg.

Hasonló nagy átalakuláson ment keresztül a keresztfolyosó is. A Mátyás-kori építményekből csak a boltozás állt szabadon, a mérműves ablakok és ajtók el voltak falazva. A keresztfolyosó külsejéről Zsoldos Xavér bencés 1767-es rajza adhat fogalmat.[52\(89\)](#) Storno a helyreállítás során lebontatta a quadratura északi szárnya fölött húzódó emeletet, hogy a templom mellékhajójának ablakait kiszabadíthassa. A barokk korban átépített déli szárnyat[53\(90\)](#) újraboltozva hozzákapcsolta a másik három szárnyhoz, több helyen kipótolva a boltozat bordázatát. Egyes helyeken a gyámkövek szimbólikus ábrázolásaihoz is hozzányúlt. Így pl. restaurálta a krisztusi türelmet jelképező ökörfejet. A letört szarvak csonkjait lefaragta és így ezt a fejezetet kiforgatta eredeti mivoltából. A két küzdő alaknak (a quadratura északkeleti sarkán) hiányzó karrészeit is pótolta gipsszel, ezt a helytelen pótlást azonban később eltávolították. A legnagyobb átalakítást a keresztfolyosó külső falain látjuk. A későbbi – valószínűleg a török időkben származó – elfalazásban Storno nyomára bukkant a Mátyás korabeli ablakoknak. Az így előkerült csekélyszámú töredékből rekonstruálta a historizmus szellemében a jelenleg látható mérműves ablakokat (3. kép).

Hátra van még, hogy a templom és a szorosan hozzá kapcsolódó keresztfolyosó festett díszéről szóljunk.

Általában elmondhatjuk, hogy templomunkban csak ott alkalmazott festményeket Storno, ahol az elkerülhetetlenül szükséges volt. Így pl. a torony alatti részt díszítette a teremtés és bűnbeesés, továbbá az Atyaisten hármasság megjelenési formájának (Teremtő, Ítéző, Megbocsájtó) képeivel. Itt a téglapítkezés szükségessé tette a vakolást és a képekkel való díszítést. A templom főhajójában és mellékhajóiban a falakat szabadon hagyta, csupán az erős javításra keresztül ment boltozást takarta el enkausztkával készült képeivel. A főhajót a képek tárgya szerint két részre tagolhatjuk. A hátsó részben az Úr Jézus jelképeit, az égő csipkebokrot, Melkizedeket, a három ifjút a tüzes kemencében, a rézkígyót, Jónást és Illést festette meg. Az Árpád-kori főhajórészben Krisztus 46. születését, megkeresztelését, színeváltozását, az utolsó vacsorát és az Úr mennybemenetelét látjuk, több apró bibliai jelenet közé ágyazva. A diadalíven Krisztust, mint a világ bíróját festette meg. A szentély boltozatát a megdicsőülést jelentő angyalok képei díszítik. Megokolatlannak tartjuk a keleti, szentélyzáró fal kifestését, s festészeti szempontból is hibásnak az oldalfalakon elhelyezett négy medaillon-képet. A Szűz Mária- és a Szent Benedek-kápolna sablonos kifestését nem tartjuk szerencsésnek; a keresztelőmedence Vajk keresztelését s a Szent Benedek-kápolna emmausi jelenetét sem tartjuk különösebb festői értékeknek.

A helyreállítás elveinek teljes félremagyarázásával készültek a szentély, a mellékhajók és az oldalkápolnák ablakainak üvegfestményei. Ezek az élénk színezésű ablakok nem hogy fokoznák a templom belső térhatását, hanem inkább veszélyeztetik azt. Székesegyházunk monumentális térhatásának, tömör román ritmusának már jobban megfelelnek a főhajó és az alsó templom enyhén színezett, szürkés, barnás tónusú, sok síma, fehér felülettel rendelkező üvegfestményei.

3. kép.
Pannonhalma, keresztfolyosó.

A keresztfolyosó ablakainak ötkaréjos rózsáiban a keresztút egyes jeleneteit festette meg Storno. Sem ezekkel a képekkel, sem pedig a quadratura figurális díszével nincsen összhangban az ablakok alsó tagozatának tarka, mintakönyvek ábrázolásaira emlékeztető díszítése. Ezekhez járul még a falak semmitmondó, nyers kifestése is. A porta speciosa félkörös timpanonjában elhelyezett Szent Márton képet sem helyeselhetjük.⁵⁴⁽⁹¹⁾ Keresztfolyosónk ⁴⁷bensőséges, meleg hatását egészen lerontja ez a főleg ornamentális, fal- és üvegfestés. Storno pannonhalmi restaurációjának ez a legsikertelenebb részlete.

Az eddigiekben igyekeztünk a mai műemlékvédelem szempontjából megítélni Storno pannonhalmi munkásságát. Igazságtalanul járnánk el vele szemben, ha ez lenne utolsó szavunk restaurációjáról. A tárgyilagos megítéléshez hozzátartozik, hogy kortársainak ítéletét is meghallgassuk.

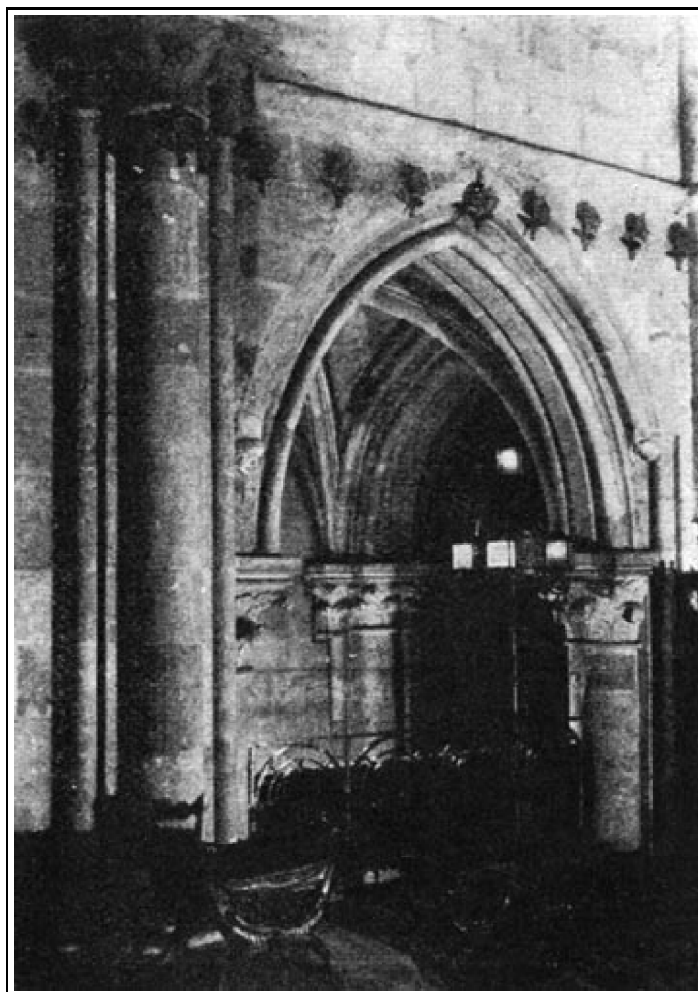
Elég csak Rómer⁵⁵⁽⁹²⁾ és Ipolyi⁵⁶⁽⁹³⁾ véleményére hivatkoznunk, akik a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak Storno munkájáról. Jellemző, hogy amikor Samassa szepesi püspök Pannonhalmán járva,

megtekintette a helyreállított székesegyházat, „óhajtva óhajtja, hogy Storno Urral renováltassa monumentális templomát”.⁵⁷⁽⁹⁴⁾

Ezek a – mindenesetre túlzó és elfogult – megítélések a historizmus szelleméből fakadnak. A historizmusnak, ennek a sajátságos építészeti betegségnek az angol romantika a szülőanyja.⁵⁸⁽⁹⁵⁾ Innen sugárzik szét a romantikus költészet és festészet szárnyain a romok és misztikus fényű üvegfestmények kultusza. Claude Lorrain, Poussin, Ruisdael, Salvator Rosa festményeinek gótikus romjai szépen jelzik az új szellem térhódítását. Már a 18. század folyamán a középkori építmények felé fordul a tudományos érdeklődés, azonban ekkor még nem beszélhetünk historizmusról. A Max Emmanuel által német földön is meghonosodott romantikus építészet még csak díszletszerű romépítésekre terjed ki.⁵⁹⁽⁹⁶⁾

Az igazi historizmusnak a kialakulási ideje a 19. század dereka. Az előző korszak naiv módon, s teljesen önkényesen megváltoztatta a gótika megjelenési formáit. Most új nézőpontból, történelmi szemléletmóddal kezdik nézni a régi formákat. Új építészeti típus alakul ki: a „tudós” építész. Megszületik a műemlékvédelem, megjelennek az első „Denkmalschutz-Verfügung”-ok.⁶⁰⁽⁹⁷⁾ Egymásután „tisztogatják meg” a középkor építményeit a későbbi toldásoktól, kijavítják, sőt kiegészítik azokat. Erre a korra esik a kölni dóm kiépítése is (1842). E kor templomai nem az Istennek szentelt helyek elsősorban, hanem a nemzet szentélyei, történelmi nagyságának bizonyítékai. Mint ilyenek, hamarosan művészeti és történelmi emlékekké egyszerűsödnek. Nagyon találó Schopenhauer mondása: „Wenn ich nun sehe, wie dies ungläubige Zeitalter die vom gläubigen Mittelalter unvollendet gelassenen gotischen Kirchen so emsig ausbaut, kommt es mir vor, als wolle man das dahingeschiedene Christenthum einbalsamieren.”⁶¹⁽⁹⁸⁾

A tudományos érdeklődés megteremti a műemlékek kiadását, amelyet legtöbb esetben maguk a művészek végeznek. A Society of Dilettanti által támogatott Stuart és Revelt-féle műemlékfeltárást és -kiadást követi a Walhalla építőjének, Klenzenek agrigentumi ásatása. Schinkel is a klasszikus hagyományokon, nevezetesen az athéni Akropolis emlékein nevelődött.⁶²⁽⁹⁹⁾ Ezzel a jelenséggel Storno munkásságában is találkozunk. Az Akadémia megbízásából műemlékek megörökítésével, fölmérésével és fölvételével is foglalkozik, így többek között ő gyűjtötte össze Rómer régi magyar falképekről szóló művének képanyagát.⁶³⁽¹⁰⁰⁾

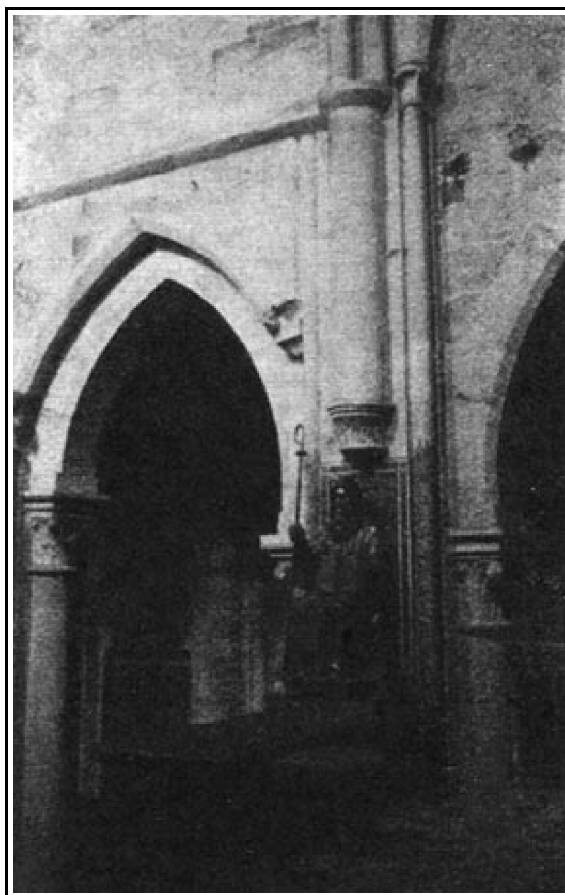
4. kép.

Restaurált szentélyrészlet a Storno által tervezett székekkel.

A régi művészi emlékek tanulmányozása sugalmazta egyes régi technikai fogások feltámasztását, új életre keltését. Így pl. Stornonál is találkozunk az enkauszтика alkalmazásával. Ennek a festési módnak a használatával még minden bizonnyal müncheni akadémikus korában ismerkedett meg. Magyarországból ugyanis még 3 éves korában Landshutba került (Bajorország), s itt élt 25 éves koráig. Közben a müncheni akadémia növendéke volt.⁶⁴⁽¹⁰¹⁾ Így mondhatjuk, hogy 49szinte első kézből vette át a historizmus és akadémizmus egymást kölcsönösen kiegészítő, támogató művészetét.⁶⁵⁽¹⁰²⁾

A kor egész művészi felfogására alakítólag hatottak ezek az akadémiák és művészeti főiskolák. Szinte ontották a művészi iskolázottságú fiatalokat, akik Semper szerint „ügyesek voltak a rajzolásban és modellezésben”, azonban nem voltak „sem ércmunkások, sem fazekasok, sem szőnyegszövők, sem pedig ötvösök”.⁶⁶⁽¹⁰³⁾ Storno is maga tervezi a templom összes berendezési tárgyait (4. kép). Ezek megvalósítva sok esetben messze elmaradnak a tervtől, amelyből hiányzott az igazi anyagismeret. Legsikerültebbek még szobrászmunkái (szószék, Szent István és Szent Benedek [5. kép] szobra⁶⁷⁽¹⁰⁴⁾ stb.), amelyeknél az anyagismeret a lezárt tömörségben, markáns vonásokban jelentkezik.

5. kép.

Szent Benedek szobra a pannonhalmi székesegyházban.

Stornora is jellemző, amit kortársainál is megtalálunk, hogy az idegen formák lelkiismeretes tanulmányozása elfojtja benne az egyéni kezdeményezést, a tudomány által szállított anyag agyonnyomja művészetét, amely az évszázados használatból szentesített formákat csak utánozni tudta, de nem sajátjává tenni.

Storno teljesen hű követője a historizmus művészi felfogásának. Ez az elgondolás azonban tévedett, amikor azt hitte, hogy kívülről meg lehet határozni a stílust, a történelmi kutatás és a rajztábla segítségével. A stílus a belsőből fakad, a kor szelleméből, az anyag természetéből és a hosszú használatból. Semper tisztán látta, amit kortársai nem voltak hajlandók elfogadni, azt t. i., hogy a múlt század „örökérvényű”-nek [50](#)indult stílusa „kölsönzött vagy lopott” műformákon épül fel,[68\(105\)](#) ebből pedig nem születhetik új stílus.

Storno csak kora felfogását követte, amikor ennek a történelmi irányzatnak követőjévé lett. Helyreállításában is csak kora felfogása tükröződik. Ezért, ha nem is felel meg korunk szellemének, soha nem hibáztathatjuk. Anyagias, pozitivistá műveltségű korban élt, s korának fia volt: kell, hogy ez megítélésénél is döntő mozzanat legyen.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Levárdy Rezső O. S. B.: id. Storno Ferenc pannonhalmi

működése.1 / Rudolf Levárdy O. S. B.: Die Tätigkeit sen. Franz Stornos in Pannonhalma.

Rudolf Levárdy O. S. B.: Die Tätigkeit sen. Franz Stornos in Pannonhalma.

Ein vieltätiger Vertreter, der vom Geiste des Historismus entquellten Restauration-Bestrebungen, ist sen. Franz Storno von Sopron, der „ganz Ungarn entlang restaurierte“ (Lyka). Die gegenwärtige Arbeit will zu seiner Wirksamkeit in der Erzabtei von Pannonhalma einige Beiträge bringen.

Chrisostom Kruesz beauftragte, auf Arnold Ipolyis Rat, Storno mit der Restaurierung der Kathedrale von Pannonhalma, der seine Arbeit im Jahre 1868, mit der Wiederherstellung der Unterkirche begann. Zwischen 1870–75 bringt er den Rumpf der Kirche in Ordnung, 1882–86 aber restauriert er den Kreuzgang.

Nach den Grundsätzen des modernen Kunstdenkmalschutzes beurteilend, verursachte die Restaurierung Stornos unserer Kirche unersetzlichen Schaden, aber seine Vorsicht und Mäßigung rettete wertvolle Einzelheiten. Sein großer Verdienst ist, daß er sich vor jeder Willkür behütend, die Grundformen der Kirche bewahrte, die Einrichtung nicht zerstörte. Allein die Marienkapelle wurde Opfer seiner Restauration. Bei der Reinigung der Mauern begnügte er sich nicht mit dem Abscharren des Mörtels, sondern durch vollständige Umarbeitung und Umgestaltung der Wandoberfläche wollte er die Kalkflecke verschwinden lassen. Dadurch verlöschte er aber auch die Spuren der Werkzeuge, die Ordnungs- und Steinmetzzeichen, wodurch er dem kunsthistorischen Forscher großen Schaden zufügte. Durch die Umgestaltung der Wände beraubte er unsere Kirche der warmen, lebensvollen historischen Stimmung. Diesen Mangel wollte er durch das Ausmalen der einzelnen Teile ersetzen, wodurch er mehrere mittelalterliche Gemälde-Überreste vernichtete. Bei der Wiederherstellung der plastischen Zierde der Kathedrale folgte er vielmals der Prinzipien des heutigen Kunstdenkmalschutzes, als er die fehlenden Teile mit auffallend andersfarbigem Material ersetzte.

Durch die „Reinigung“ von den alten Kircheneinrichtungs-Gegenständen verstieß er die Dvořak'schen Prinzipien und das können uns auch die heutigen, aus wertvolleren Material gemachten Einrichtungen nicht vergessen machen.

Die größte Umformung erlitt der westliche Teil der Kirche und der Kreuzgang. Den westlichen, empire-stilschen Teil der Kathedrale hat er ganz [51](#) umgestaltet und im Geiste des Historismus zu den anderen Teilen der Kirche gestimmt. In der Quadratur, aus der Zeit des Königs Matthias, blieb nur das Gewölbe und die Stützensteine in ihrer originellen Wesenheit. Die aus einigen kleinen Fragmenten rekonstruierten Fenster können wir als das Schaffen Stornos betrachten. Ganz als mißgelungen müssen wir das Ausmalen des Kreuzganges und seine grellfarbigen, der Figuren der Musterbücher erinnernden, Fenster beurteilen.

Bei der Wertung Stornos können aber weder die Prinzipien des heutigen Denkmalschutzes, noch die erhebenden Urteile seiner Zeitgenossen als entscheidend gelten. Bei seiner Beurteilung muß der, aus England ausgegangene romantische, geistige Historismus ins Auge gefaßt werden, dessen treuer Anhänger auch er war. Den Grund seiner Kunst bildet, wie überhaupt in seiner Zeit, das wissenschaftliche Interesse. Der Archeolog ist bei ihm der erste, ebenso wie bei seinen großen deutschen Zeitgenossen: Klenze, Schinkel usw. Seine archeologischen Forschungen erweckten in ihm das Interesse nach der alten Technik (Enkaustik). Für seine kunstverständige Bildung sind seine Studien an der Akademie in München von großer Bedeutung. Hier erwarb er die Gewandtheit seiner Entwürfe. Die kleinsten Teile seiner Arbeiten plant er selbst, ebenso wie seine Zeitgenossen, an denen es aber sichtbar ist, daß sie nur Entwerfer, nicht

aber Metallarbeiter, noch Hafner, Teppichweber oder Goldarbeiter sind. Das Stoffliche fehlt ihren Werken.

Storno ist durch und durch ein historischer, akademischer Künstler, Sohn der materialistischen, des Gemeinschafts- (und so liturgischen) Gedankens entbehrenden 19. Jahrhunderts, und das muß bei seiner Beurteilung immer in Betracht gezogen werden.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Romwalter Alfréd dr. tanár: A Hallstatt–La-Tène korbeli vaskohászat Sopron környékén.

Romwalter Alfréd dr. tanár: A Hallstatt–La-Tène korbeli vaskohászat Sopron környékén.

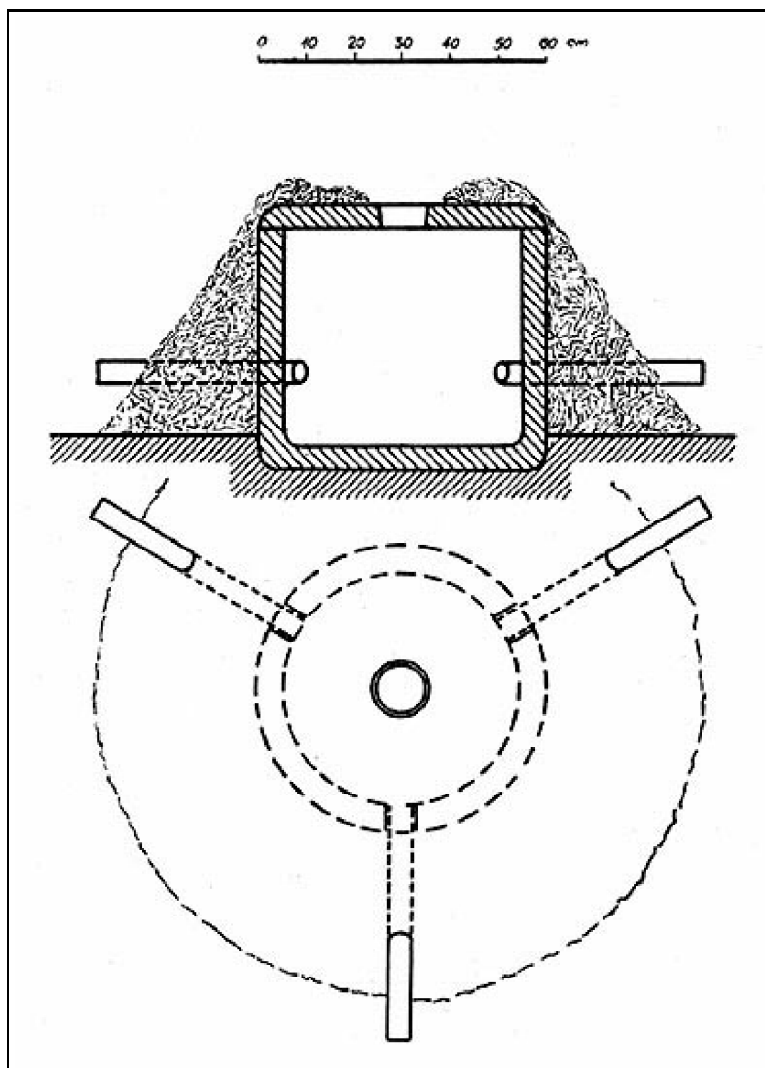
Reitter Mihály harkai gazda a Kányaszurdok torkolatában vassalakhányóra, annak tőszomszédságában római kemence maradványára bukkant és hosszú ideig eldöntetlen kérdés maradt, hogy milyen kapcsolat van a két lelet között.¹⁽¹⁰⁶⁾ Azóta a kismartoni tartományi múzeum volt igazgatója: *Barb Alfonz dr.* összefoglaló munkát közölt a hasonló burgenlandi leletekről és kétséget kizáróan bebizonyította, hogy a sokszor római épületmaradványok szomszédságában, avagy bennük mint padlózatfeltöltés is gyakori vassalak, amely római épületmaradványoktól függetlenül ⁵²sem ritkaság ezen a területen, a Hallstatt-, La-Tène-kor vaskohászatának nyoma.²⁽¹⁰⁷⁾

Barb dr. imént idézett munkájában egy burgenlandi, épségben lelt olvasztókemence leírása is megvan, amely az ősi vasművesek üzemének méreteiről világosan tájékoztat.³⁽¹⁰⁸⁾ Ennek az üstalakú kemencének körülbelül 50 liter volt az ürtartalma, égetett agyagfalán át három ugyancsak agyagból égetett, fél méter hosszú fúvókacsó torkolt.

Tegyük fel, hogy kétekkora, kereken 100 l ürtartalmú kemencében, faszénnel kohósítottak volna vörös vasércet, amely 60% vasat tartalmazott és – miként a nagyolvasztóban ma is – a vastartalommal egyenlő szénmennyiséget igényelt. A levegővel telt faszén darabsűrűsége 0.3–0.5 kg/dm³, a térbetöltés szabálytalanul rakott darabos anyaggal 2/3 körül jár, tehát 1 liter ürtartalomba 0.3·2/3–0.5·2/3 átlag 0.26 kg faszén fér el. A meddővel kevert érc sűrűsége körülbelül 4.8 kg/dm³, tehát ismét 2/3-nyi térbetöltés mellett 4.8·2/3 = 3.2 kg fér belőle 1 liter térbe, ennyi érc pedig 3.2·0.6 = 1.92 kg vasat tartalmaz, vagyis 1.92 kg szenet, illetve 1.92/0.26 = 7.4 l-nyi teret 2/3 részt betöltő darabos faszenet igényel. Összesen 1+7.4 = 8.4 l térből tehát a faszén 100·7.4/8.4 = 88%-ot tölt be. A kemence 100 l-nyi térfogatába 12·3.2 = 38.4 kg érc és a hozzátartozó 88.0·26 = 22.9 kg faszén fér el. A talált vassalak csekély kalcium- és magnéziumtartalma alapján valószínű, hogy az ősi vasművesek az érchez pótlékot nem adtak és a salak főleg az érc szilíciumdioxidjából és ferrooxidból keletkezett. Az általuk alkalmazott levegőmennyiség aligha különbözhetett a ma minden kg termelt vasra számítandó 4–5 m³-től és a kemencéjükből távozó „torokgáz” bizonyára szintén közelítőleg két térfogat szénmonoxid és egy térfogat széndioxid keveréke lehetett. Ha tehát 20 kg-ra tesszük a 100 l-es kemence egy betétjéből termelt színvasat, akkor 100 normál-m³-nek megfelelő levegőmennyiséget, vagyis fúvókánkint 33 m³-t kellett befűjtatni. A testi erővel szolgáltatott levegő mennyiségéből adott fűjtatóteljesítmény mellett a szükséges munkásszámra és időre következtethetünk. A Hallstatt–La-Tène-korból fűjtató egyáltalában nem maradt fenn, bizonyára azért, mert könnyen bomló anyagból, főleg bőrből és fából készült. Az ősi műveltségi fokon élő népek mai fűjtató eszközeiből arra következtethetünk, hogy a Hallstatt–La-Tène-korban a csapó-szelepes kovácsfűjtató még nem volt ismeretes, tehát csak páros fűjtató eszközzel szolgáltathattak a fúvókán át folytonos légáramot.

Ilyen például a Bongo-négerék talán ma is használatos fűjtatója, amelyet Schweinfurth írt le⁴⁽¹⁰⁹⁾ részletesen. Két angol pipaalakú agyagedényből áll, amelyek elvékonyodó szára közel párhuzamosan a közös fúvókacsőhöz csatlakozik, bő szélüstjének nyílása ⁵³pedig állati hártával zárt. A hártá közepén kis markoló és az utóbbin, avagy mellette kis nyílás van. Fűjtás céljából a hártát félkézzel lenyomja a munkás és eközben a kis nyílást egyik ujjával befogja. Másik kezével ugyanekkor a markolónál fogva a másik szélüst hártáját megemeli a kis nyílás befogása nélkül. A következő mozzanatban az előbb lenyomott hártát emeli meg és az utóbbi nyomja le befogott nyílással. Eszerint mindig nyomás alatt lehet az egyik szélüst és a fúvókán át szakadatlan légáram ömlik ki. Egy fúvókához egy pár ilyen szélüst tartozik, amelyek segítségével egy ember óránként körülbelül 1/3 normál m³-nek megfelelő levegőmennyiséget tud szolgáltatni, míg a legjobb mai lábitós laboratóriumi fűjtatóval ugyancsak egy ember óránként 8 normál m³-nyit szolgáltathat. Igaz, hogy ezt a teljesítményt egy ember aligha bírja egy óráig, de két ember váltakozva könnyen ellátja. Tehát a felvett 100 l ürtartalmú kemencében, három ilyen lábitós fűjtatóval hat ember négy óra leforgása alatt 20 kg vasat tudna előállítani. Négy órát fél műszaknak számítva három napszámnyi fűjtató munkába kerül 20 kg vas, vagyis 0.15 napszámba kg-onként. A Bongo-négerék másalakú, félakkora kemencében, körülbelül 48 óra alatt termelnek 3 pár szélüsttel 10 kg vasat. Nyolcórás műszak mellett ez hat műszaknak megfelelő idő és 6 embert számítva, 36 napszám, tehát 3.6 napszám minden kg vasra. Ha a kétféle fűjtatóteljesítmény középértékét fogadjuk el, az ősi kohó fűjtatómunkája minden kg vasra $(3.6+0.15):2 = 1.875$ napszám, felkerekítve 2 napszám. Meddő dolog lenne ennek az átlagnak a pontosságát mérlegelni, de annyi bizonyos, hogy nagyságrendje megfelel a valóságnak. Másrészt ez a megbízható tájékoztató átlag igen alkalmas az ősi vastermék értékének becslésére, amint a következő gondolatmenetből kitűnik.

Adott helyen mindaddig, amíg az éghajlat változatlan, a zárt házi gazdaságban élő ember életszükségleteit bizonyos munka árán elégítheti ki. Ez a munka kevesebb a forró övön, mint a mérsékelt és hideg övön, mindenütt csökkenik a termelés módok és a munkamegosztás fejlődésével, de növekszik a népsűrűség, illetve a verseny fokozódásával, mihelyt a zárt házigazdaság társadalmi gazdasággá alakul. A cserélt javak kölcsönös értékelésekor a cserebe adott munkateljesítmény ad útmutatást és minden termelés csak addig lehetséges, amíg a csere legalább a tárgyát képező javak termelésére fordított munka teljes ellenértékét meghozza. Ez a kapcsolat a legszembeszökőbb akkor, ha az ember munkaerejét adja cserebe megélhetése fejében, mert ebben a viszonylatban a munka ellenértéke nem lehet kevesebb, mint a természetes adottságokkal megokolt létminimum. A bérszerződésnek ezt az alaptörvényét a természet még akkor is érvényesíti, ha jogfosztott rabszolga, avagy akár háziállat teljesítménye a csere tárgya: mert a minimális munkaellenérték elmaradása szélső esetben a megrövidült fél halálát és egyben a két fél gazdasági kapcsolatának felbomlását jelenti. Ezért adott helyen a csereérték igen állandó mérőegysége a létminimum, illetőleg a ⁵⁴vele kapcsolatos minimális napibér és ha valamely termelési mozzanat testi erővel történik, annak hozzávetőleges értékelése mindenkor és bármely pénzegységben lehetséges a létminimum, illetve a minimális napibér alapján.

Hallstatt–La-Tène-korabeli vasredukáló kemence Barb A. dr. Halaunbrenner K. nyomán közölt leírása alapján.
(Metszet és alaprajz, az utóbbin a három fuvóka jól látszik.)

Így például az ősi vastermelés fújtatómunkája az itt Sopronban, ezidőszerint minimálisnak elfogadható napibér alapján hozzávetőleg 3 P kg-onkint. A minden kg vasra számítandó 1 kg faszén emellett nem nagy tétel, amint a következőkből ki fog derülni. Még ma is állandóan érkeznek a Bakony vidékéről tengelyen olyan faszén Sopronba, amelyet ottlakó termelők ősi módon, bogsában égetnek. Semmi sem változott a szénégetés módján, legfeljebb a fa 55döntésénél használatos szerszámok olcsóbbak és jobbak a régiéknél, de ez aligha esik nagyon latba. A termelők nagyban, vagyis egész fuvar vételekor, helyt Sopron 0.14 P/kg adták szénüket 1938 nyarán. Ebben az árban benne volt a fuvarozási költség és a tetemes kopás miatt elporló szénkalló. A Hallstatt–La-Tène-korban épúgy fuvaroztak mint ma, bizonyára rosszabb utakon, de kisebb távolságról. Ennélfogva a kg-onkint 0.14 P-ös, kereken 1/10 minimális napibérnek megfelelő árat elfogadhatjuk a Hallstatt–La-Tène-kor faszén-irányárának. Amíg tehát 1 kg vas akkori termelésének fújtatói költsége hozzávetőleg kétnapi minimális bér, addig ennek a szénköltség csak 1/20-ad része, vagyis 5%-a. A kovácsolási költséget nehezen becsülhetjük, mert vasszivacsot kézierővel csak primitív népek

kovácsolnak ezidőszerint és ilyen adatot az irodalomban alig találunk. Még kevésbé van adat az olvasztóeszközök (kemence, fűjtatók), a kovácsolási szerszámok (üllő, kalapácsok, fogók) értékéről, tehát a „tőkeszolgálat” és „törlesztés” fejében csak százalékos költségtételt vehetünk számításba, ami egyébként mai költségvetésben is gyakran csak ilyen módon lehetséges. Nem valószínű, hogy ezek a tételek egyenként nagyon meghaladnák a szénköltséget. Még egy költségrészlet van hátra – a vasérc értéke – és ez nem csak árvetés szempontjából, hanem azért is figyelmet érdemel, mert mindenkit foglalkoztat, aki Sopron és szomszédságának ősi vaskohászatán gondolkodik és tudja, hogy számottevő vasércelőfordulás a közelben nincsen. *Reitter Mihály* is, salakleletének láttára, azon töprengett, hogy nincs-e a közelben műrevaló vasérctelep, amelyet a régiek hasznosítottak, de utódaik elfelejtettek. Ez a kérdés más színben látszik most, a már közöltek ismeretében, mint egykor, a salaklelet feltárásának időpontjában. Ha feltennők, hogy a *Barb dr.* művében említett 29 salaklelőhelyen,⁵⁽¹¹⁰⁾ az időközben Schützen a. G. (Sérc) mellett felfedezett lelőhelyen^{*(111)} és Sopronban egyidejűleg és mindenütt folytonos üzemben napi 10 kg vasat termeltek, akkor sem számíthatnánk napi 300 kg-nál nagyobb mennyiséget. Ám ennek a feltevésnek minden részlete: valamennyi lelőhely egyidejű kohóüzeme, az üzem folytonossága és az egyes üzemek napi 10 kg-os átlagteljesítménye egyaránt nagy túlzás. Annyira túlzás, hogy *az egész terület napi vastermelése talán 30 kg sem volt.* Az irodalom elszórt limonitveséket a Fertő körüli szőlőkől⁶⁽¹¹²⁾ és számottevő mennyiségben Eisenstadt (Kismarton) közeléből⁷⁽¹¹³⁾ említ, Sőt a *Barb dr.* tanulmányában, a⁷⁾ alatt említett angol munkából, szemelvényt idéz, amelyben a 18. században Kismartonban járt két angol utazó elmondja, hogy ott csak néhány évtizeddel azelőtt és azért maradt félbe a 56 vasérc kohósítása, amelytől a város német nevét vette, mert a vele foglalkozó emberek a szőlőtermeléssel többet kerestek. *Van tehát a szóbanforgó területen olyan elszórt vasércmennyiség, amely elegendő volt a Hallstatt–La-Tène-korbeli törpe kohók üzembentartásához.* Erdők talajában, a huminsavak oldó munkája által kifehéredett réteg alatt rendszeresen következik egy limonitban dúsabb réteg, amelyben gyakran limonitkonkréciók (vesék) is vannak. Abban az időben a vaskohászat nem volt érctelepekhez kötve és minden erdőben megtelepedhetett, ahol némi vasérc akadt. Agyagokban a szükséges kevés limonit elég közönséges, sőt az agyagipar nyersanyagának kitermelése kapcsán könnyen elő is kerül belőle. A Hallstatt–La-Tène-kor ipara talán csakis az agyag- és vasművesség volt, mert ezek alkalmaztak nagy hőmérsékletet. Minden egyéb ipari munka, például a fonás-szövés, a kő- és famegmunkálás a házigazdaság keretében folyt. A csekély vasércszükségletet ennek megfelelően nem rendszeres bányászat, hanem gyűjtés látta el, amelyet talán csak más munka mellett, alkalmasszerűen végeztek el a szabadban dolgozó emberek. Lehet, hogy a házigazdaság munkakörében gyűjtött ércet egyszer-máskor a vasművesnél szokvány súlyarány szerint vasszerszám fejében cserélték be. Ezek alapján a vasérc ára a Hallstatt–La-Tène-korban itt Sopronban a vas árának csak töredéke lehetett. Igen nehéz volna az árány megállapítása, ezért az ércenköltséget a „tőkeszolgálat” és a „törlesztés” mintája szerint vesszük számításba. *A termelési költség tehát a következő tételekből összegeződik:*

fűjtatási költség	2.– napi bér minden kg termelt vasra
szénköltség	0.1 napi bér minden kg termelt vasra
kovácsolási költség	0.1 napi bér minden kg termelt vasra
tőkeszolgálat	0.1 napi bér minden kg termelt vasra
törlesztés	0.1 napi bér minden kg termelt vasra
ércenköltség	0.1 napi bér minden kg termelt vasra

tehát $2.5 \cdot 1.5 = 3.75$ P mai érték.

Ezzel szemben a kovácsvas mai eladási ára kicsiben (a fogyasztó részére) 0.43 P/kg. Az utóbbi árban azonban a kohó termelési költségén kívül a kohó nyeresége, a kereskedelmi költség és nyereség és nagyon sok közteher bentfoglaltatik, míg az előbbi 3.75 P tisztán termelési költség. Jó laboratóriumi vagy kovácsfűjtatóval ma pusztán testi erő alkalmazása mellett sokkal kisebb volna ez a termelési költség, de még akkor is meghaladná a kovácsvas kiskereskedelembeli egységárát, a fentemlített 0.43 P-t. Már igen régen megszűnhetett az erdei vasművesség versenyképessége a bő érckészletek mellé telepedett, nagyobb üzemekkel szemben és Sopron vidékén a szájhagyomány sem említi többé, teljesen feledésbe merült. Hajdan talán a Burgenland és Sopron 57 területén néhány száz ember kenyere az ércgyűjtés, a szénégetés, az agyag- és vasművesség volt és ennek a vidéknek az iparos lakossága gyártmányait az erdőtlen Kis-Alföld lakosságának terményeiért adhatta cserébe. Az ősi vasművességből csak a salakok és reája utaló helynevek maradtak meg napjainkig, de a két terület egyéb javaival még mindig folyik a csere.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Romwalter Alfréd dr. tanár: A Hallstatt–La-Tčne korbelt vaskohászat Sopron környékén. / A. Romwalter: Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La-Tčne-Zeit in der Gemarkung von Sopron (Ödenburg).

A. Romwalter: Betrachtung über die Eisengewinnung der Hallstatt- und La-Tène-Zeit in der Gemarkung von Sopron (Ödenburg).

Schlacken, welche durch den Landmann *Michael Reitter* bei Sopron entdeckt wurden, werden als Garschlacken der Eisengewinnung aus der Hallstatt–La-Tène-Zeit dieser Gegend angesprochen. Die Bauart und Abmessungen eines auf benachbartem, burgenländischem Gebiete entdeckten und durch *A. Barb* nach *K. Halaunbrenner* beschriebenen Ofens ermöglicht die Schätzung dieser Eisenerzeugung und ihrer Kosten. Als Maßeinheit der Kosten wird die körperliche Leistung eines Tagwerkes, bzw. für einen bestimmten Zeitpunkt der den Lebensbedürfnissen entsprechende Taglohn angewendet. Mittels dieser Maßeinheit können die Hallstatt–La-Tène-zeitlichen Erzeugungskosten des Eisens mit seinem gegenwärtigen Ladenpreis verglichen werden. Es ergibt sich, daß die damaligen Erzeugungskosten des Eisens ein Vielfaches seines heutigen Ladenpreises sind. Die durch *A. Barb* veröffentlichte Übersichtskarte der Fundgebiete alter Eisengewinnung im Burgenlande ermöglicht eine Schätzung der in diesem Gebiete und in Sopron täglich insgesamt gewonnenen Eisenmenge, welche höchstens nur einige Meterzentner betragen haben könnte, aber gewiß noch viel geringer war. Für diese Menge genügten die im gleichen Gebiete verstreut vorhandenen Brauneisensteinmengen. Diese geringen Brauneisensteinvorkommen des Soproner und burgenländischen Gebietes wurden zwar durch die vorgeschichtlichen Hüttenschmiede nicht erschöpft, aber ein Wiedererstehen der mit hohen Gestehungskosten belasteten, kleingewerblichen Eisengewinnung ist in der Gegenwart Europas unmöglich, obwohl dieses alte Handwerk in altersgrauer Vorzeit einem Teile der Bevölkerung dieses Gebietes den Lebensunterhalt sicherte.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. (Harmadik közlemény.)

58Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. (Harmadik közlemény.)

**1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története.
(Harmadik közlemény.) / 4. A soproni rajziskola fénykora (Matuschek Mózes 1799–1821).**

4. A soproni rajziskola fénykora (Matuschek Mózes 1799–1821).

Szakoktatásunk történetét a 19. század első két évtizedében meglehetősen homály fedti. Űr tátong a 18. századvégi felbuzdulás és a 40-es évek ipari törekvései között s csupán szórványos adatokból vonhatunk bizonyos következtetéseket. Siralmas két évtized ez a korszak nemzeti életünkben, ugyanez azonban nem áll szaknevelési szempontból, mert az összbirodalmi gondolatban a nemzeti szellem bágyasztása anyagi boldogítással történik. Részletkutatások teljességgel hiányoznak s így elhamarkodottnak érezzük Vig Albertnek azt az állítását, hogy nemzeti szakoktatásról 1790–1825 között szó sem lehet.⁸⁹⁽¹¹⁴⁾ Végleges ítéletet e tekintetben csupán az összes rajziskolák s szakoktatási intézmények további sorsának feltárása után lehet mondani. A kormány a háborús idők miatt új iskolafajtákat nem hív életre, de éber szemmel örökdi a meglévők felett s szakoktatásunk városok és közületek támogatásával megállapított kereteiben halad tovább. Nem egy szakiskolánk elsorvad, de nem a kormány nyomása, hanem kellő érdeklődés és művelődésvágy hiánya miatt. A szaknevelésügyben az 1795-i rendelet az irányadó, a kormányzat azonban a 19. század első évtizedeiben sem tétlen s három eddig ismeretlen szakoktatási rendelet lát napvilágot. Sőt a soproni rajziskola példája azt mutatja, hogy ügyes vezetéssel a kezdet nehézségei után tovább emelkedik s történetének fénykorát éli.

Matuschek Mózesel hosszas tanítói gyakorlattal s kellő rajzkészséggel bíró személy került a soproni rajziskola élére, Képzőművészeti akadémiát elődjével ellentétben valószínűen nem végzett; olyanfajta ember volt, aki hajlamot érzett a rajzolás iránt és önszorgalomból Steiner évtizedes irányítása alatt fejlődött rajztanítóvá. 1752-ben született,⁹⁰⁽¹¹⁵⁾ valószínűen a Felvidéken, származására nézve német, de magyarul is tud.⁹¹⁽¹¹⁶⁾ 16 éves korában ferencendi szerzetes lett és felszentelése után több városban működött. Rendfőnöke szerint a teológián kívül egyéb ⁵⁹magasabb tudományokban is jártas volt. Az iskolaüggyel a nemzeti iskolák bevezetése idején került kapcsolatba. A rendszerváltozással ugyanis nagyszámú tanítóra volt szükség, a főigazgatók ezért felszólították Hósa Jenő pozsonyi provinciálist, hogy küldjön rendtagokat a nemzeti iskolákkal kapcsolatos átképző tanfolyamokra. Így ismerkedett meg Matuschek a táblázatos módszerrel s az várt rá, hogy a komáromi nemzeti iskola tanítója legyen. Komárom azonban 1778-ban szegénysége miatt még nem vezette be az új iskolát. Matuschek új beosztást kapott már, amikor a soproni tanács két tanítót kért a rendtől. Tartományfőnöke erre Sopronba rendeli és a nemzeti iskola harmadik osztályában a latin nyelv elemeit tanítja.⁹²⁽¹¹⁷⁾

Matuschek és Steiner egyazon épületben működnek, a 26 éves szerzetes is Steiner tanítványa lesz, valószínűleg több éven át s annyira halad, hogy az 1786. évi első leltár mint egy kiváló rajzminta készítőjét névszerint említi.⁹³⁽¹¹⁸⁾ Hét évig volt a harmadik osztály tanítója, 1785-ben mellbántalmi miatt kénytelen volt állásáról lemondani.⁹⁴⁽¹¹⁹⁾ 1787-ben, a vegyes iskolák megnyitásakor a 4. osztály tanítója lesz⁹⁵⁽¹²⁰⁾ s rajzoló készsége már annyira elismert, hogy a király 1788-ban a székesfehérvári rajziskola élére nevezi ki.⁹⁶⁽¹²¹⁾ Nem távozik azonban Sopronból, az ifjúságot 9 évig oktatja geometriára, mechanikára és

építészetre s gondoskodik osztályának szükséges felszereléséről.⁹⁷⁽¹²²⁾ Megszerzi neki Magyarország térképét és a pietizmus egy nevezetes könyvét, a Hübner-féle ujságlexikont (Zeitungslexikon);⁹⁸⁽¹²³⁾ 1792-ben a tanács Steinerrel együtt bízza meg rajzminták vásárlásával.⁹⁹⁽¹²⁴⁾ Az 1796–99 közti években a budai nemzeti iskola hitoktatója¹⁰⁰⁽¹²⁵⁾ s Wester Flórián főként azért ajánlja, mert németül, magyarul, franciául tud és rajzai elnyerték felsőbb helyek tetszését.¹⁰¹⁽¹²⁶⁾

A leltár állapota s az időközben felmerült panaszok meggyőzhették ⁶⁰Matuscheket arról, hogy csak úgy biztosíthatja a rajziskola további fejlődését, ha tetterős kézzel fog a bajok megszüntetéséhez. Ezért a leltárhoz toldalékot kapcsol¹⁰²⁽¹²⁷⁾ és jelenti a tanácsnak, hogy a rajzeszközök közül csupán 6 használható, a többi elromlott vagy javításra szorul, sőt 20 új rajzeszközre is szükség van, mert a tanulók száma – nyilván Matuschek erélyesebb fellépésére – megnövekedett. A tanács belátja a hiány megszüntetésének szükségességét, még 1799-ben kijavíttat 13 rajzeszközt¹⁰³⁽¹²⁸⁾ s Eder Sebestyén bécsi kereskedőtől 20 újat vásárol.¹⁰⁴⁽¹²⁹⁾ Megvolt tehát a lehetőség a munkakezdésre, mintegy negyven használható rajzeszköz állt rendelkezésre. Ezzel azonban a bajoknak csak egyik fele szűnt meg.

A királyi rendeletek s a tanácsi határozatok ellenére még Steiner idejében sok gondot okozott a tanoncok iskolába járása. Utolsó éveiben az ellenőrzés vesztett szigorúságából és a céhek hozzászoktak ahhoz, hogy rajziskolai bizonyítvány nélkül szabadítsák fel tanoncaikat. Pedig az 1795-i rendelet súlyos pénzbírságot szabott ily szabálytalanságokra; Matuschek és Wester azon voltak, hogy a céheket a tanács, sőt magasabb hatóságok segítségével az előírások betartására szorítsák. Erélyes fellépésükkel elérték, hogy az 1800-as évek elején a legmakacsabb céhek tanoncait is iskolabajjárásra bírták.

Régtől fogva a legtöbb baj a bognárokkal, kőművesekkel és ácsokkal volt. Már 1800 elején a tanács előtt van a feljelentés,¹⁰⁵⁽¹³⁰⁾ hogy a bognárok két tanoncot szabálytalanul szabadítottak fel, ezért fejenként 4 forint büntetés jár. Ennek elengedéséért a céh kérvényt nyújt be a tanácshoz és magyarázatát adja a szabálytalanságnak.¹⁰⁶⁽¹³¹⁾ Az egyik felszabadítás oly időre esett, amikor Steiner már nem élt, a másik tanonc látogatta ugyan a rajziskolát, nem tudott azonban németül, Steiner viszont magyarul s ezért nem foglalkozott vele. A céh ehhez még Sopron iparosságának magyarosodása tekintetében érdekes adalékot fűz: az új rajztanító magyarul is tud és így remény van arra, hogy a magyar tanoncok anyanyelvükön kapják a szükséges magyarázatokat. A tanács ez esetben hajlandó eltekinteni a büntetéstől, de a két felszabadított tanoncnak pótlóan kell iskolába járnia s egyúttal komoly figyelmeztetés¹⁰⁷⁽¹³²⁾ megy a céhhez, hogy ⁶¹szorítsa tanoncait szorgalmas iskolalátogatásra. Ugyanígy történt a szíjgyártó-céhvel is.¹⁰⁸⁽¹³³⁾

Nehezebben ment a kőműves- és ácsceh megfélemezése. Ez követte el az évek folyamán a legtöbb szabálytalanságot, 1789-ben már tanoncainak az iskolalátogatás alóli felmentését kérte. Az 1795-i rendelet azt a kedvezményt adta nekik, hogy tavasztól őszig, amikor munkáikat rendszerint vidéken végzik, felmentette tanoncait a rajziskola alól a feltétellel, hogy két télen át szorgalmasan fogják látogatni. Ez utóbbi nem következett be, sőt 1802-ben egyszerre hat tanoncot szabadítottak fel bizonyítvány nélkül.¹⁰⁹⁽¹³⁴⁾ A szabálytalanság igen nagyfokú; Matuschek a főigazgatónak, Wester a tanácsnak jelenti. A céh a kivizsgáláskor valamelyes magyarázatot ad s megígéri a felszabadított tanoncok további iskolalátogatását.¹¹⁰⁽¹³⁵⁾ A kivetett büntetés megfizetését azonban egyre halogatja és a győri főigazgató sürgetésére¹¹¹⁽¹³⁶⁾ adott jelentésben a büntetés elengedését s az írni-olvasni nem tudó tanoncok felmentését kéri.¹¹²⁽¹³⁷⁾ Az utóbbi időben a kérvény szerint városi gyermekek kisebb számban lépnek ipari pályára, kénytelenek ezért faluról nős vagy nőtlen férfiakat tanoncoknak szegődtetni. Ezek szombaton élelemért, fehérműért hazatérnek, a telet családjuknál töltik. Ezért szabadítottak fel hét tanoncot bizonyítvány nélkül és ezt közölték a helyi igazgatóval. Wester a rendelethez tartja magát, így viszont ők a vidéki

mesterek javára erős, szorgalmas tanoncoktól esnek el.¹¹³⁽¹³⁸⁾ Az ügy aztán több éven át húzódik, a tanács több felterjesztést intéz a helytartótanácshoz¹¹⁴⁽¹³⁹⁾ s ez végül 1812-ben úgy dönt, hogy a kőművesek és ácsok nem menthetők fel a rajziskola látogatása alól.¹¹⁵⁽¹⁴⁰⁾

A felszerelés és iskolalátogatás rendezése után Wester és Matuschek törekvése arra irányult, hogy az ellenőrzés céljából az 1795-i rendelet szerint a tanoncok jegyzékét is megkapják.¹¹⁶⁽¹⁴¹⁾ A tanács erre nemcsak a tanoncok neveinek összeírását rendeli el, hanem a mestereket tanoncaikkal együtt a részleges gyűlés elé idézi, hogy komolyan figyelmeztesse kötelességeikre.

62Mindezeknek az intézkedéseknek nyoma van a tanulói létszám alakulásában. Matuschek már 1799-ben emelkedésről tesz jelentést, 1801-ben az ablakok között kezdők számára állványt kér.¹¹⁷⁽¹⁴²⁾ Az 1802/3. tanév első felében 74, második felében 65, az 1803/4. tanévben 76, illetve 72, 1806-ban már 103 a tanulók létszáma.¹¹⁸⁽¹⁴³⁾ Végzett munkájáról beszámol felettesének, a rajzokat elküldi a helytartótanácsnak¹¹⁹⁽¹⁴⁴⁾ s már látja munkája gyümölcsét, amikor Vitéz Imre főigazgató felszólítja, vajjon nem volna-e kedve cserélni Schauff János pozsonyi rajztanítóval, sőt a selmecbányai vagy körmöcbányai állást is választhatja. Matuschek válasza szerint boldogan érzi magát Sopronban és más állást nem kíván.¹²⁰⁽¹⁴⁵⁾ A fellendülésben része lehetett a rajztanítás atyjának, Révai Miklósnak is, aki éppen ezekben az években tartózkodott Sopronban. Nincs ugyan adatunk erre, de lehetetlennek tartjuk, hogy Matuschekkel érintkezésbe ne került volna.¹²¹⁽¹⁴⁶⁾

Nem tartott azonban két-három évnél tovább a nyugodt állapot. Rövidesen alábbhagyott az iparosság buzgósa, résen voltak azonban Matuschek és Wester, fáradhatatlanul küldték a jelentéseket s a rajziskola átalakítására, felszerelésének megújítására s a látogatás biztosítására különböző tervezeteket nyújtottak be. Ezekből a rajziskola hanyatlására következtetni nem szabad, velük inkább ébrentartották az érdeklődést.

Elégedetlenség érezhető Wester 1804. évi beadványából is.¹²²⁽¹⁴⁷⁾ Elpanaszolja a tanácsnak, hogy a jegyzékek nem érkeznek meg hozzá, így nincs mód az ellenőrzésre és egyes céhek nagyon hanyagok. A tanoncok összeírására aztán többször nyújt be felszólítást.¹²³⁽¹⁴⁸⁾ Panaszkodik a tanoncokra Berghofer Mihály városplébános,¹²⁴⁽¹⁴⁹⁾ sőt a beérkező jelentések alapján Paintner Mihály győri főigazgató is s ez utóbbi határozottan megkérdi a tanácsot, milyen intézkedéseket akar tenni a kinövések megszüntetésére. A panaszokat a tanács rendszerint kivizsgálja, a **63**céhmestereket viszont kötelességeik pontosabb teljesítésére figyelmezteti.¹²⁵⁽¹⁵⁰⁾

1806-ban változás áll be az elemi iskola szervezetében, az új Ratio a 3. osztályt a gimnáziumhoz kapcsolja.¹²⁶⁽¹⁵¹⁾ A helyfelszabadulást Wester a rajziskola javára szeretné kihasználni és terveit bőséges beadványban ismerteti a tanácssal.¹²⁷⁽¹⁵²⁾ Köszönetet mond neki a rajztanító és az ifjúság nevében a gondosságért, a jelenlegi rajzosztály azonban hátráltatja a munkát, nagyon sötét s csak 25 tanulóra van szabva, holott jelenleg is 52 tanuló látogatja. Helyezze át a tanács ezért a rajziskolát a második osztályba s kapcsolja hozzá néhai Rabitza tanító lakását, ahol segédek és szorgalmas tanoncok rajzolhatnak az előírt órán túl. A tanács bizottságot küld ki, válasza miatt azonban Wester elégedetlen. Nem sokkal később keményebb hangon kéri a nagyobb és világosabb osztályról való gondoskodást és a rajzeszközök kijavítását.¹²⁸⁽¹⁵³⁾ A tanács megfeddi Westert s nyilván hangja miatt tervezetét elveti.¹²⁹⁽¹⁵⁴⁾ Wester azonban nem nyugszik, jelenti az ügyet a főigazgatónak. Ez először is védelmébe veszi, sőt fellépésére a tanács hajlandó a rajziskola áthelyezésére és a rajzeszközök kijavítására.¹³⁰⁽¹⁵⁵⁾ Ezáltal a rajziskola világosabb, tágasabb helyiségbe jut s most már könnyebben teljesítheti fontos hivatását.

A rajzeszközök időnkénti javításán kívül Matuschek és Wester gondolnak arra is, hogy a rajzanyag, a

felszerelés ne avuljon el, sőt terveikkel közvetlenebb kapcsolatot akarnak létesíteni az iskola és az iparosság között. 1806-ban Wester ügyes tervet nyújt be a rajzanyag gazdagítására.¹³¹⁽¹⁵⁶⁾ Az asztalosoknak a mesterré léétel előtt a remekművel együtt rajzot is kellett készíteniök. Egyes segédek ezt a rajziskolában készítik (főként ezért volt szükség nagyobb teremre és Rabitza tanító lakására), egyesek azon kívül. Annak elrendelését kéri a beadvány, hogy az utóbbiak is szolgáltatassák be rajzaikat és így közszemlére teszik őket a rajziskolában. Nemes versenyt indított ezzel Wester a mesterek között, hiszen rajzaik a tanoncok előtt lesznek. Gazdagodik aztán az évek folyamán a rajziskola táblákkal,¹³²⁽¹⁵⁷⁾ a tanulók számának növekedése miatt 4 asztallal és 25 székkal,¹³³⁽¹⁵⁸⁾ 64a rajzok megőrzésére szolgáló szekrénnel,¹³⁴⁽¹⁵⁹⁾ sőt Matuschek évi jövedelmét 50 frt-tal emeli a tanács.¹³⁵⁽¹⁶⁰⁾

Figyelemreméltó javaslata van a felszerelés tekintetében Matuscheknek 1812-ben.¹³⁶⁽¹⁶¹⁾ Elmondja, hogy a rajzeszközök, keretek régiségüknél fogva részben használat közben pusztulnak el, vagy maguk a tanulók teszik tönkre. Ilyenen rajtakapva, inkább kimaradnak az iskolából, semhogy a kárt megtérítsék. Ezért azt ajánlja, hogy a rajziskola rendkívüli tanulóitól (elemisták, gimnázisták) a felszerelés javítására és pótlására 1 frt-ot szedhessen. Másik kérése a rajzmintákra vonatkozik. A tanács már 1806-ban elrendelte, hogy az új mesterek rajzaikat kötelesek a rajziskolának átadni. Ennek a határozatnak egyes céhek ellenszegültek (főként a kőművesek) s azt állítják, hogy céhszabályaik szerint rajzaikat a mesterek között hat-hét darabban kell szétosztaniok. Pedig ennek a szokásnak értelme nincsen, csupán dicsekvésvágy az alapja, jobb lenne tehát, ha a rajzok egészükben a rajziskolába kerülének. A tanács mindkét előterjesztést elfogadja, a rendkívüli tanulók a szegények kivételével évenként egy frt-ot fizetnek, az új mesterek viszont kötelesek rajzaikat rajztanítónak leadni.

1806–10 közötti években kevés szabályellenes felszabadításról van tudomásunk. A tanulói létszám alig mutat ingadozást, a céhek azonban sehogysem akarnak hozzászokni ahhoz, hogy kimutatást küldjenek tanoncaikról. Ez az oka aztán Wester 1810-i beadványa szerint,¹³⁷⁽¹⁶²⁾ hogy nincsen teljes rend az iskolalátogatás tekintetében. Nem minden céh tett eleget a felszólításnak, nem tudja kit, mikor, hány évre fogadtak fel, a mesterek nem járnak el kellő szigorral, a tanoncok elkerülik a rajziskolát és a városon kívül pénzzel játszanak. A felelősségre vont mesterek azt mondják, hogy a rajztanár szorítsa a tanoncokat a látogatásra. 1810-ben még azt ajánlják a tanácsnak, hogy minden céh bízson meg egy mestert, ez havonként érdeklődjék az előmenetel iránt. A hanyagokat vigye a céhmesterhez és a tanonc felszabadításakor rajzait is mutassa be. 1812-ben Matuschek azt kéri,¹³⁸⁽¹⁶³⁾ hogy a szabálytalan felszabadításért ne a tanonc, hanem a mester fizessen s az ilyen tanonc ne távozhassék addig, míg rajziskolai bizonyítványa nincsen. 1813-ban maga a helytartótanács küld figyelmeztetést a rajziskolai és vallási órák látogatására,¹³⁹⁽¹⁶⁴⁾ sőt két évvel később a bajokat mintegy összefoglalva, 65újra megerősíti az 1795-i rendeletet, egyes pontjait az ellenőrző hatóságok figyelmébe ajánlja, megvilágítja a rajz szerepét a hazai iparban és kereskedelemben és bizonyoságot tesz arról, hogy törődik a szaknevelésügygel.¹⁴⁰⁽¹⁶⁵⁾

A javító törekvések mellett vannak azonban megnyugtató, eredményt igazoló jelek is. Korábban Paintner Mihály főigazgató is csak kifogásokat hallatott a rajziskoláról, más hangon szól azonban 1814 június 14-i levele.¹⁴¹⁽¹⁶⁶⁾ A legutóbbi vasárnapon meglátogatta a rajziskolát, ott 70-nél több tanoncot talált együtt s meggyőződött, hogy a tanács most már komolyan végrehajtja a rendeleteket. Dícséri ezért a tanácsot és kéri, legyen segítségére a helyi igazgatónak és rajztanítónak, hogy e város – szülővárosának – iskolái például álljanak a kerületben. Fokozottan igazolja Paintner szavait, de egyúttal Matuschek pompás működését az 1815. évi leltár.¹⁴²⁽¹⁶⁷⁾ A 19. század elején rajziskolai leltár nagy ritkaság, kötelességünknek érezzük tehát ezt az iskolaügyi nevezetességet közzétenni, hogy 1799. évi leltár után ebből is láthassuk a fejlődést.

A leltár 3 részből áll: I. felszerelési tárgyak és könyvek; II. eredeti rajzok; III. 1814-ben és 1815-ben készült minták.

I. E tekintetben lényeges gazdagodás látszik az 1799-i leltárral szemben. Figyelemreméltó adatai: 14 rajzasztal 70 fiókkal és férőhellyel, 72 szék, 1 rajzlap felerősítésére szolgáló asztal, 2 vizeskád, 2 szekrény (egyik a rajzok, másik 65 rajzeszköz megőrzésére), 132 keret eredeti rajzok számára (belőle 47 darabot Paintner főigazgató rendelt), 12 papírlémezről készült tartó eredeti rajzoknak, Paintner ajándéka), 1 közsőrűkő és kefe a rajzeszközök számára. Könyvek a következők: 1. Praxis Geometriae (1 k.), 2. Vignola (3 k.), (mindkettő már 1799-ben megvan), 3. Georg Pein: Ideen zur äußeren und inneren Verzierung der Gebäude (2 k., első kötete ma is megvan mintegy 30 mintával s Matuschek sajátkezű bejegyzésével), 4. egy régi rajzkönyv 1525-ből, 5. egy régi kertkönyv (Gartenbuch, mindkettő Trost levéltáros ajándéka), 6. építészeti könyv fedélszékekre nézve.

II. Eredeti rajzok (néhányik megvan már 1799-ben): 1–6. geometriai vonalak, szögek, 7–8. elliptikus alakok, 9–10. különféle tárgyak, 11–12. csigavonalak, 13–15. tagok fényben és árnyékban, 16–19. építészeti rendek fényben és árnyékban, 25–26. dór és ion ívezet fényben és árnyékban, 27–38. minták, 39–41. virágok, 42–43. keretek, 44. rács oszloppal, 45. díszített erkély, 46. cégtábla dísszel, 47. távlati alapelemek, 48. dór rend távlatban, 49–50. földszintes és emeletes palota alaprajza, 51–52. kápolna vázlata és keresztmetszete, 53–61. fedélszékek, 62–65. ívezet különböző rendekben, 66. korinthusi rend vázlatban, 67. geometriai alakok elemei, 68. geometriai testek fényben és árnyékban, 69–72. ajtó és ablak különböző rendekben, 73. ablakmélyedés és vakablak, 74–75. korlátok, 76. tetőablak, 77. gyapotbontógép, 78–79. emeletes és földszintes ház alaprajza, 80. polgári ház keresztmetszete, 81. homlokzat, 82. gazdasági ház vázlata, 83. gazdasági ház homlokzata és keresztmetszete, 84. díszükör, 85. földszintes ház vázlata, 86. korlátburkolat, 87. letört dór ívezet, 88. templom keresztmetszete és képe, 89. falusi templom vázlata, képe és homlokzata, 90. templom távlatban két ajtóval, 91. Szt. Mihály-templom alaprajza és környéke, 92. templom vázlata, homlokzata és keresztmetszete, 93. kocsai Morisch Józseftől, 94. a nyereg részei, 95. kocsai, 96. oltár alapja, keresztmetszete lenszálakból, 97. építészeti távlatrajz Hildtől, 98. szekrény vázlata, keresztmetszete Maingertől, 99. palota pincéjének vázlata Müllertől, 100. ez a palota távlatban Müllertől.

III. 1814-ben és 1815-ben készült rajzok: 1–2. öt-öt egyszerű virágcsokor, 3–5. három-három egyenként rajzolt virág, 6. díszített cégtábla koronával, 7. levesestál fedője, 8–9. templom alaprajza, keresztmetszete és szerkezete, 10–13. cégtábla kulccsal, horgonnyal, kereszttel, haranggal, 14–17. petrezselyem, borostyán, olajfa és akantusz tölevelei, 18–22. ablak a különböző építészeti rendekben, 23–27. ajtó különböző rendekben, 28. cégtábla csillaggal, 29–36. festett virágcsokrok, 37–42. virágok tölevelei, 43–55. lombzatok, 56. tussal kihúzott virágok, 57–59. különböző ajtók, 60–61. lovak szerszámmal és szánszerszámmal, 62. torony, 63. ruhaszekrény, 64. bognárlegény, 65. a lórajzolás elemei, 66. lovak rajzolva, 67. edények, 68–69. tussal kihúzott vázák, 70–71. pajtafedélszék, 72. híd, 73–74. fák alaplevelei, 75. egyszerű fedélszék, 76. híd, 77. festett terv, 78. Bécsújhely katonai terve, 79. híd, 80. vízszintező terv, 81–82. utcaterv, 83. csatornaterv, 84–85. vízszintező terv, 86. polgárház alaprajza, 87. keresztmetszet és szerkezet, 88. egy polgárház alaprajza és keresztmetszete, 89. keresztmetszet és szerkezet, 90. az itteni bencéskolostor vázlata és szerkezete, 91. nemesi ház vázlata és szerkezete, 92–94. kulcsok és záruk, 95. golyók és egy váza, 96. kocsai, 97. tussal kihúzott virágok, 98. ceruzával rajzolt levesestál, 99. díszített építészeti tagok, 100. gyertyatartó.

Ezekből az évekből csupán a győri rajziskola leltára ismeretes.¹⁴³⁽¹⁶⁸⁾ Mindkettő a ritkaságok közé tartozik szaknevelésügyünk e korában s mindaddig, míg hasonlók napvilágot nem látnak, hivatva lesznek a magyar szakoktatásügy állapotáról a 19. század elején bizonyosságot tenni. Felszerelés tekintetében a soproni

gazdagabb, rajzokban majdnem eléri a győrit s így is igazolja, hogy fénykorát éli.

Matuschek és Wester ezután is lankadatlanul dolgoznak tovább. ⁶⁷Még 1815-ben a legújabb rendelet alapján követelik a tanoncok összeírását a céhektől, ¹⁴⁴⁽¹⁶⁹⁾ 1816-ban 25 új rajzeszközt kap az iskola. ¹⁴⁵⁽¹⁷⁰⁾ 1817-ben beadványukra azt határozza a tanács, ¹⁴⁶⁽¹⁷¹⁾ hogy a mesterek a városból csak írni-olvasni tudó tanoncokat vegyenek fel s mesterré rajziskolai bizonyítvány nélkül ne lehessen senki. Ugyanebben az évben Matuschek nevezetes újítást végez: az iskolalátogatás előmozdítására bevezeti az ellenőrző lapot s abból a tanonc szorgalma és előmenetele is látszik. ¹⁴⁷⁽¹⁷²⁾ A lap első oldalán a tanoncra, a látogatásra vonatkozó adatok s rovatok vannak (l. a mellékletet), hátsó oldalán magyarázat a mestereknek. Belőle mindenkor világos képük lehet tanoncuk előmeneteléről. Szorgalmas tanoncok 14 nappal szabadulásuk előtt mesterük kérvényére s az ellenőrző lapra megkapják a bizonyítványt, a lusták továbbjárni kényszerülnek vagy büntetést fizetnek.

Az 1817-i év azonban más szempontból is nevezetes: gyarapszik ugyanis a szakoktatási intézmények száma Sopronban. Ehrlinger János soproni festő magánrajziskolát nyit oly egyének részére, ¹⁴⁸⁽¹⁷³⁾ akik rajztanulmányaikat tovább szeretnék folytatni, tanítaná azonkívül azokat a tanoncokat, akik szegénylenek vagy akiknek nincs idejük a rajziskolába járni. A tanács az engedélyt megadja azzal a kikötéssel, hogy tanoncoknak bizonyítványt nem adhat. 1820-ig biztosan s valószínűen azután is néhány évig működik. Iskolaalapítása szaknevelési szempontból ritkaság számba megy.

A következő évben fontos s eddig ismeretlen rendelet lát napvilágot. ¹⁴⁹⁽¹⁷⁴⁾ Vele kapcsolatos szabálytalanságok, főként az ácsoknál és kőműveseknél Sopronban is előfordultak. Vannak ugyanis oly tanoncok, akik a rajziskolát nem látogatják, ezért felszabadulásuk előtt oly helyre mennek, ahol rajziskola nincs s itt szabályellenesen szabadulnak fel. Megtiltja a rendelet a céheknek, hogy ily segédeket közösségükbe fogadjanak, míg rajziskolai bizonyítványt fel nem mutatnak.

Ezekben az években Matuschek tanítóságának s a soproni rajziskola fénykorának végéhez jutottunk. Ehrlinger iskolaalapítása ⁶⁸is sejtet már valamit; ránehezedtek Matuschekre az öregkor napjai. Ennek első jele, hogy a tanácstól az iskolaépületben kér lakást, ¹⁵⁰⁽¹⁷⁵⁾ annak felügyelője egyúttal őt is gondozza s segítségére lesz vasárnaponként a rend fenntartásában. A lakásügy csak 1819-ben rendeződött, a következő évben viszont benyújtja nyugdíjazási kérvényét. ¹⁵¹⁽¹⁷⁶⁾ 52 évet töltött egyházi szolgálatban, a nemzeti iskolák bevezetése óta tanító és az egyedüli, aki ezek közül még életben van. Erői fogynak, hosszú ideje távol él rendjétől s szeretne oda visszatérni. A helytartótanács a nyugdíjazás módozataira nézve előterjesztést kér a várostól. ¹⁵²⁽¹⁷⁷⁾ A tanács Matuschek nagy érdemeit elismeri, de nyugdíjterhektől húzódik. 1821 februárjában érkezik meg aztán a helytartótanács nyugdíjazási rendelete. ¹⁵³⁽¹⁷⁸⁾ A király üdvözli Matuscheket 40 éves szolgálata alkalmával és 300 frt javadalommal nyugdíjba helyezi. 1821 májusában Matuschek jelenti a tanácsnak, hogy vissza akar térni rendjébe s a 22 évig viselt rajztanítói állást visszaadja. ¹⁵⁴⁽¹⁷⁹⁾ Mindaddig azonban, míg az új tanítót ki nem nevezik, ellátja hivatalát. Véglegesen Sopronból 1821 szeptemberében távozik, ezzel kapcsolatban a tanács működéséről bizonyítványt állít ki ¹⁵⁵⁽¹⁸⁰⁾ s igazolja benne, hogy rajztanítósága alatt a tanulókkal, tanoncokkal nyájasan bánt, főként azonban iparoslegények és tanoncok ⁶⁹kiművelésével hasznos munkát végzett. A felszereléssel, rajzgyűjteménnyel gyarapította a soproni rajziskola hírnevét s arra törekedett, hogy az ország legszebb és legjobban felszerelt szakiskolája legyen. Derék munka után megérdemelten tért pihenni a magyar szakoktatásügy egy fáradhatatlan s eddig ismeretlen harcosa, mert a tanács véleménye megfelelt az igazságnak.

Protho- kollé- Statt.	Schl.	Namen des Zeichnungsschülers.	Kunst, oder Handwerk.	Lehrmeister.	Werde aufgebunden.	Auf Jahre
13	18	Joseph Mißkál	Tiffner	Mr Höpfner	Im 25ten 76z 813	4
Zeichnungstage.						
Winter - Gerd 181						
Sommer - Gerd 181						
13	20	21	14	15	22	29
agnd	Ma	Jun	Jul	Aug	Sept	Ok
99	99	99	99	99	99	99

Rajziskolai ellenőrző-lap a 19. század elejéről.
(Matuschek Mózes rajzitanító kézírásával.)

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. (Harmadik közlemény.) / Dr. László Verbényi (Veszélka): Geschichte der Soproner Zeichenschule. III.

Dr. László Verbényi (Veszélka): *Geschichte der Soproner Zeichenschule. III.*

In dem ersten Viertel des 19. Jahrhunderts beginnt ein Abschnitt des ungarischen Fachschulwesens, aus welchem uns nur spärliche Angaben bekannt sind. Die weitere Geschichte der Zeichenschulen ist nicht geklärt, obwohl in diesen Jahrzehnten die meisten Anstalten eingehen. Es ist also eine große Freude, daß gerade aus dieser Zeit reiches Material uns zur Verfügung steht und so ist die Behauptung zu widerlegen, daß ab dem beginnenden 19. Jahrhundert die Zeichenschulen stürmisch in Verfall gerieten. Unsere Anstalt weist das Gegenteil auf, sie ist in ihrer Blüte.

Matuschek verfügte über reiche Schulerfahrungen, als er sein Amt antrat. Seiner früheren Tätigkeit wegen war er in Sopron nicht unbekannt. Mit großer Schaffenslust begann er die Übelstände zu beseitigen. Für seine Pläne fand er einen prächtigen Mitarbeiter in dem Lokaldirektor Florian Wester. Mit gemeinsamem Streben erreichten sie, daß die Zeichenschule auf dem von Steiner betretenen Wege noch höher emporstieg.

Matuschek schafft zuerst die Bedingungen einer erfolgreichen Arbeit. Das Inventar des Jahres 1799 konnte ihn überzeugen, daß Steiner die jährliche Ausbesserung der Reißzeuge vernachlässigte. Auf seine Eingabe läßt der Rat die brauchbaren ausbessern und kauft sogar neue infolge der emporsteigenden Schülerzahl. Danach folgte die Bändigung der Zünfte. Das größte Hindernis der erfolgreichen Tätigkeit war, daß einige Handwerke die Kataloge der Lehrlinge dem Lokaldirektor nicht überreichten. Der Schulbesuch war deshalb nicht zu überwachen und sogar die Freisprechung fand im Gegensatz der Verordnung von 1795 ohne Schulattestat statt. Die Frage hat einen merkwürdigen gewerbgeschichtlichen Hintergrund. Matuschek und

Wester verteidigten gediegen das Ansehen der Zeichenschule, aus ihren Anklagen wuchs ein zehnjähriger Streit empor. Mit Hilfe des Rates und des Győrer Oberdirektors bezwangen sie die widerspenstigen Handwerke und dadurch war die weitere Teilnahme der Zeichenschule an der Industrieerziehung gesichert.

Die neue Schulordnung des Jahres 1806 schloß die 3. Elementarklasse dem Gymnasium an. Matuschek beklagte schon seit Jahren, daß er seine Schüler nicht unterbringen kann. Die Zeichenschule bekommt ein größeres Lokal und so ist die Weiterbildung der Gesellen im Zeichnen möglich. Der Schulvergrößerung entsprechend wächst die Zahl der Einrichtungsgegenstände, Matuschek beehrt von den außerordentlichen Zeichenschülern 1 Gulden Schulgeld zur Deckung der jährlichen Schäden und auf seinen Antrag ⁷⁰müssen die neuen Meister ihre Musterzeichnungen für die Zeichenschule abgeben.

Die Erfolge der gründlichen und gewissenhaften Tätigkeit Matuscheks entfalten sich erst nach 1810. Oberdirektor Paintner ist im Jahre 1814 mit der Zeichenschule gänzlich zufrieden und spricht dem Rate seine Anerkennung aus. Seine Lobworte rechtfertigt das Inventar von 1815, eine wertvolle Seltenheit unserer Schulgeschichte. Mächtige Entwicklung seit 1799: reiche Einrichtung, seltene Bücher und über 200 Zeichenvorlagen. Die Soproner Anstalt wetteifert in diesen Jahren mit der Győrer Zeichenschule, ja sie übertrifft sie in gewisser Hinsicht. In diesem Jahre veröffentlicht die Regierung eine neue Verordnung für Zeichenschulen.

Das Jahr 1817 ist zweifach bedeutend: Matuschek führt zur Überwachung des Schulbesuches „Kontroll-Tafeln“ ein, ein hiesiger Maler, Johann Ehrlinger, gründet eine Privat-Zeichenschule. Von diesem Jahr an ist ein kleiner Verfall bemerkbar. Matuschek ist ein Greis geworden, er übersiedelt in die Zeichenschule, bittet für sich um einen Gehilfen, da seine Kräfte im Schwinden sind. 1820 sucht er um seine Pensionierung an; 18 Jahre lang war er Elementarlehrer, 22 Jahre lang Zeichenlehrer. Der König begrüßt ihn wegen seiner 40-jährigen, treuen Dienstleistung und pensioniert ihn mit ganzem Gehalt. Gemäß dem Zeugnisse des Rates ist die Soproner Zeichenschule durch die tüchtige Arbeit Matuscheks eine der schönsten und reichsten Lehranstalten Ungarns geworden.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Csatkai Endre dr.: A zsirai (gyülevizi) kastély.

Csatkai Endre dr.: A zsirai (gyülevizi) kastély.

Zsira községbe kebelezték be a legutóbbi időkben a vele teljesen egybeépült Gyüleviz falut. Kisebb jelentőségű; első ismert említése csak 1466-ban történik. Az 1730-as évek vége felé a Rimanóczy-család birtoka, a 18. század második felében a Pejachevich grófoké. Több mint százéves birtoklás után 1890-ben Ruston angol kapitány, majd a Braun-család, Östör József dr. és végül Esterházy Mária hercegnő kezén találjuk. A legutóbbi változás az Isteni Megváltó Leányainak birtokába juttatta a kastélyt a parkkal együtt.

Az építéstörténeti adatokat alig ismerjük. Tán a Pejachevich-levéltárban lappanganak; esetleg még a Rimanóczy-család kezdte meg az építkezést. Nagy átalakításokat hozott a világháború után következő idő, amikor Esterházy Mária hercegnő számára építették át az épületet és több újabb részt csatoltak hozzá; a zárda céljaira való átalakítások is jelentékenyebbek; rendeltetésének ⁷¹megfelelően most a főépület belsejének nagy része nem tekinthető meg.

1. kép.
Zsira (Gyüleviz).
A hajdani Pejachevich-kastély udvari homlokzata.
Foto: Diebold.

72. kép.

Zsira. (Gyüleviz).

A hajdani Pejachevich-kastély kerti homlokzata.

Foto: Diebold.

733. kép.

Zsira (Gyülevez).

Mennyezetkép a hajdani Pejachevich-kastély dísztermében.

A Nap és az Éjszaka.

Foto: Diebold.

A főépület hosszasan nyúlik el. Udvari homlokzata egyszerűbb, mint a kerti. Az udvar felől a középső rész három tengellyel és egy felső félemelettel hangsúlyozva az egyemeletes homlokzat 74-elé lép. A földszintet majdnem teljesen a kosárirves főkapu foglalja el, fölötte az Esterházy hercegi címer. Az emeleket oldalt kettős, középen egyes félpillérek foglalják össze, fejezetük szabadon képzett az ion csigából és akantusz levélből. A manzard tetőn is három ablak; és az egész széles kéményben cseng ki. A három-három tengelyes szárnyak egyemeletesek, egyszerűek; józan, vakolt táblák közt foglalnak helyet az ablakok. A több kürtőből alakított kéményeken köríves díszítés. Az épület keskeny oldalai is hármastengely szerint tagozódnak. A kerti homlokzat jelentékenyebb és nagyobb. A középső rész itt is kissé előbbre szökken; az első emeleten két toszkán pillér tartotta áttört pártázatos erkély; a fal mellett egy-egy váza játszó gyermekekkel. A pártázat átcsap az ablakok alá is. A félemelet alatt hatalmas Pejachevich-címer. Az udvari homlokzathoz hasonló félpillérek azonban egyesével fogják össze az emeleti részeket, felettük a párkányon az 1739-es évszám, a fordított csatra emlékeztető oromban ablak, felette urna, testén a nap ábrázolásával és oldalt két gyermekkel. A szárnyak az udvari homlokzathoz hasonlóak. Oldalt két előbbre

lépő, egyemeletes, háromtengelyes, sarokbástyaszerű rész, megtört kettős kupolaszerű tetővel.

Hogy az 1739-es évszám az építést jelenti-e, nem lehet még eldönteni. Stílus dolgában beleillenek az épület ebbe az időszakba. A rokokónak még nincsen nyoma a külsejében; a saroktoronyszerű kiképzés, a magasra húzott szabadon formált oszlopfejek, a fordított csatra (Schneppe) emlékeztető orom a bécsi iskola sajátosságai; Fischer von Erlachen és Hildebrandon nevelődött építész tervezte a gyülevizi kastélyt.

Belsejében sok minden megváltozott. A két bejáró közé eső sala terrena ma kápolna; a földszint szép barokkrácsos ablakosarai és fölépcsőház korlátja jó kovácsmunkák. Egyes oldalfalrészeket és mennyezeteket még vonalas díszű stukkó díszíti. A nagyterem mennyezetét hatalmas festés borítja; keretelése hullámzó párkánnyal, festette fülkékkel teljesen képszerűvé teszi és elszigeteli a terem többi alkotó részétől. A lantos Apollót látjuk paripák vonta kocsiján, felette a zodiákus három jegye, a Nyilas, a Mérleg és a Szűz. A felhők alatt hullámok tetején víziszörnyön lovagló meztelen istennő, nádas között folyamisten, Vénusz tamburával és a kis Ámorral, vadászatra kivonuló Diana, akinek egy háttal álló faun fujja a hallalít. A csillagjegyek íve felett az Éj istennője indul útjára, mögötte a hold kél fel. Erősen átfestett kép, különösen keresztbe állított fák gyakori motívumánál látni a kemény ecsetvonásokat. Az egyik sarokba elhelyezett kettős kereszt hasonlóképpen újabb keletű. A festmény egykorú a kastéllyal és hasonló módon a bécsi iskolában kereshető a mestere. Nem volt nagy teremtmő lángelme; emlékek kísérték munka közben. Így nem lehet Apolló figurájának közeli rokonságát letagadni [75](#)Troger Pálétól a göttweigi császárlépcső freskóin. Jelzése sajnos kissé homályos: összefont két betű, valószínűleg C és E; vagy C és F; utána külön P. (pinxit?).

Egy kisebb szoba mennyezetfestésében az építészeti elemek túlnyomóak, a középső tojásdad mezőben Minerva pajzsán Gorgófével és körülvéve a tudomány meg a háború jelvényeivel.

Általános vonatkozásban tán nem elsőrangú műremek a gyülevizi kastély és falképei sem növelik értékét, mindamellett megyei anyagunkban már azért is megbecsülendő, mert aránylag meglehetősen épségben örökíti ránk a kétszáz év előtt volt szándékokat és azonkívül bécsi barokk áramlásának egy eddig nem igen ismert közvetítő állomását adja...

4. kép.
Zsira (Gyűleviz).
Mennyezetkép a hajdani Pejachevich-kastélyban (Minerva).
Foto: Diebold.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Sandy Dezső: Csornai népviselet.*

76 Sandy Dezső: Csornai népviselet.*⁽¹⁸¹⁾

A csornai népi viselet a régmúlt időkben inkább egyszerű volt, mint díszes. A tulajdonképpeni érdekes és ma néprajzi szempontból felelevenítésre érdemes, színes csornai népviselet a 18. század legvégén és a 19. században hordott magyar ruha, melyet még századunk első két évtizedében is gyakran lehetett látni a csornai öslakosságon. Csak a világháborút követő esztendőök során tűntek el a ládafiák mélyén, mignem az utóbbi években újból fel nem elevenítették.

A *férfiak*, főként legények – legtöbbször hímzett – inget, alul rojtos, a rojt felett „mesterkelt” bő, ráncolt gatyát viselnek, egyik szárának bősége másfélméter is volt. Rövid, kék mellénykét, ú. n. zsinórozott „purucot” hordtak, ezüstzsinór gombokkal. A purucot csak a legelső egy vagy két gombbal kapcsolták össze. Derekukon, a gatyá fölött, oldalt kötve viselték a királyszínű rojtos kendőt vagy az aranypecsétes kendőt. Rossz, hideg időben vették fel a vastag kék posztóból készült, dúsan „szerszámozott” (zsinórozott) kékdolmányt. Fejükön kicsi, pörgeszélű kalapot viseltek, körül, vagy elől félkörben rozmaringgal díszítve,

balfelől muskátli virággal.

A *leányok* viselete az ország egyik legszebb és legmagyarosabb népi viselete, ami többek között nem a túlmagasan hordott, hanem közvetlenül a csipő fölötti ruhaderékban nyilvánul meg. A sok szoknya közül a legfontosabb a fehérgyolcs, nagyon kikeményített és harmónikásra vasalt, csipkés-, még inkább kivarrott aljú bő szoknya. Legfelül a szebbnél szebb színekben pompázó, lángszínű, galamszínű vagy tüzesszínű, dúsan virágos nehéz brokátselyem, bokáig érő bő szoknya, mely alul ezüst- vagy aranyzsinórral vagy aranycsipkével volt felvarrva. Hasonló anyagból, de más színben készült a mesterien zsinórozott, pillangós, aranyhímzéses „puruc”, mely hátul zsinórozással díszített farokban végződik. A kötény a szoknyától elütő színű, több színben játszó nehéz selyemből készült, széles, virágos selyemszalag kötővel, melyet hátul egy csatra kötnek és a színes szalag két vége szabadon lóg egészen a szoknya alsó széléig.

A fiatal *menyecskék* a puruc fölé a vállon át, elöl keresztben rojtos selyemkendőt hordtak, ami maga is sok színben pompázott, a végeivel a csipőnél szabadon hagyva. A menyecskék fejüket bekötötték, a fejre helyezett „kobakra” került a rojtos piros kendő, de különböző alkalmakkor különböző volt ez a kendőviselet is. Szépek és érdekesek voltak a teljesen kézimunkával készült finom, fehér tüllkendők is. A 2. sz. képen látható szoknya [77](#) egyik legszebb népművészeti darab Csornán. Világos rózsaszínű brokátselyemből, virágos mintázással több mint százötven évvel ezelőtt készült.

1. kép.

Csornai népviseletbe öltözött leány és legény.

Foto: Diebold.

A régi világban is igen sok költségbe került egy ilyen díszes női öltözet teljes előállítására: körülbelül egypár ökör árába! Igaz, hogy életöltőkön át viselték is. Éppen ez a költséges előállítás okozta, hogy egyre kevesebben tudtak erre még a tehetősebbek is pénzt áldozni és a meglevőket is féltő gonddal őrzik a csornai gazdapolgár családok és csak nagyobb ünnepeken, ünnepélyes alkalmakkor viselik.

2. kép.
Útban az ünnepi misére.
Foto: Diebold.

3. kép.
Pipára gyújtás a „gádor” előtt.
Foto: Diebold.

Az idősebbek viselete mindig sokkal egyszerűbb volt. Az 79asszonyok ruhája sötétszínű, fejükön hátrakötött rojtos piros kendő. A férfiak – régebben – kevésbé díszes, de igen erős kék vagy fekete posztóból készült, de szintén zsinórozott ruhát viseltek.

Legutóbbi nemcsak Sopronban, a Szent Jobb körmenetén tűnt fel a csornaiaknak ez a festői csoportja, de Szent István ünnepségek alkalmával tavaly Budapesten is szép sikerrel szerepeltek a Gyöngyös Bokréta keretében a csornai bokkrétások.

4. kép.

Páros karéj – ősi csornai tánc – búcsúkor a koccsma udvarán.

Foto: Diebold.

5. kép.
Csornai menyecskek.
Foto: Diebold.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

80 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Cs. E.: Frankenburg Adolf keresztszülei.

Cs. E.: Frankenburg Adolf keresztszülei.

Frankenburg emlékirataiban azt említi, hogy neki Liszt Ferenc szülei voltak a keresztszülei, viszont az öreg Frankenburgék tartották keresztvíz alá a később oly nevezetes művészt. Téves állítás mindkettő. Liszt Ferencnek Zambóthi Ferenc és Szalay Juliánna voltak a keresztszülei, később mint házastársak Sopronban éltek (lásd Soproni Hírlap, 1938. okt. 22). Ami pedig Frankenburg keresztszüleit illeti, az író téves állítása a legújabb Frankenburg-életrajzba is belekerült, amely 1938 telén jelent meg Machatsek Lucia tollából. A németkereszturi anyakönyv szerint 1811 nov. 22-én volt a keresztelő (az életrajz szerint a születési nap 21-én volt); mint keresztszülők Batthyány Miklós gróf és Franciska szerepelnek, azaz a legnagyobb magyar nővére az urával. Pinkafőn laktak és kastélyukban sokszor vendégül látták keresztfiúkat.

Frankenburg nem egyszer ír erről háromrészes emlékezéseiben.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Dr. Verbényi (Veszélka) László: Az első soproni könyvesbolt.

Dr. Verbényi (Veszélka) László: Az első soproni könyvesbolt.

Beudant Ferenc Sulpice természettudós 1818-ból származó útleírása szerint „találni Sopronban nyomdákat, könyvkereskedéseket”; ehhez fűzött jegyzeteiben Csatkai Endre azt állítja, hogy „könyvet a könyvkötők árulgattak eladdig, amíg Wiegand megalapítja az első igazi könyvesboltot a mai Vermes-házban a Várkerületen, amely üzletből a későbbi Thirring-Máhr-Nagy Magda bolt fejlődött”.¹⁽¹⁸²⁾ A könyvesbolt megjelenése Sopron művelődéstörténetében rendkívül jelentős mozzanat, így annál inkább fájjaljuk a pontos évszám hiányát Csatkai könyvében (valószínűen Wiegand 1815. évi üzletalapítására gondol). A Wiegand-család azonkívül annyira elterjedt volt a 19. század elején Magyarországon, hogy az alapító keresztnéve (Károly) sem hagyható el (pl. 1816-ban Wiegand Ottó Kassán nyit üzletet²⁽¹⁸³⁾). A Wiegand Károly-féle üzletből aztán nem a Thirring-Máhr-Nagy Magda-féle, hanem a mai Schwarz Károly-féle bolt lett.³⁽¹⁸⁴⁾ Semmikép sem felel meg végül az igazságnak, hogy Wiegand Károly üzlete volt az első, mert alapítását 13 évvel megelőzően volt már Sopronnak könyvesboltja.

A 19. század első éveiben kétségbeejtő viszonyok között tengődött a magyar szellemi élet. A nemzet erejét a bécsi kormány és a francia háborúk bágyasztották s a könyv mint a felvilágosodott eszmék elhíntője szigorú ellenőrzés tárgya volt. Csak a nagyobb városokban akadt egy-egy könyvkereskedés, bennük évtizedekig heverték a könyvek, amíg vevőre találtak. Bátorságról tett tehát tanubizonyosságot egy soproni könyvkötő, ⁸¹*Kilián Károly* 1802-ben, amikor könyv- és műkereskedés engedélyezését kérte a helytartótanáctól. Kérvénye⁴⁽¹⁸⁵⁾ helyi, de általános művelődéstörténeti szempontból is figyelmet érdemel.

Mielőtt üzletalapításra gondolt volna, kitanulta a könyvkötő mesterséget, nagyobb tanulmányutakat tett, kellőképpen képezte magát s főleg könyv- és műkereskedéssel foglalkozott. Mint könyvkötő már eddig is teljesített megbízásokat és ilyen módon a leghíresebb cégekkel kereskedelmi kapcsolatba került. Nincs hűjával a helységnek sem, mert e célra nemrégén megfelelő házat vásárolt. Készültségének, anyagi helyzetének bemutatása után azt igazolja, miért van szüksége Sopronnak könyvesboltra. Mindezideig a városban ilyen üzlet nem létezik, holott a lakosság száma és műveltsége régen megkövetelte volna. Van két nagy iskola (katolikus és evang. gimnázium), sok tudós és művelt ember, akik könyveket eddig messziről, idővesztéssel és nagy költséggel szereztek be. Könyvkereskedés hiánya aztán nemcsak Sopronban, hanem a környéken is érezhető, hiszen Pozsonyig, Pestig és Zágrábig nincsen egyetlen bolt. Nincs akadály az ellenőrzésnek sem, helyben ugyanis könyvcenzúra is működik. Felsorolja aztán az utóbbi évek üzletalapításait magyar városokban (Lippert Károly Pozsonyban, Kis István és Institoris Gábor Pesten, Láng Károly Székesfehérvárott, Müller Ferenc Zágráiban) s reméli, hogy kérése teljesül.

Könyvesbolt nyitását ekkor csak a király engedélyezhette és e jogot a helytartótanács útján gyakorolta. A döntés előtt ez természetesen kikérte a városi tanács véleményét⁵⁽¹⁸⁶⁾ a kérelmező személyi minőségéről is. A könyv mint műveltségterjesztő eszköz fontosságát világosan látta a városi tanács, amikor a kérést szokatlan meleg hangon pártfogolta s ezzel bizonyosságot tett műveltségvágyáról (...optandum esse, ut hujusmodi Publici Utilitatem, et Commoditatem involvens Bibliopolium, in hac civitate, quae tam populis frequentia, et Eruditorum Doctorumque virorum, Docentium item et discentium Incolatu, quam diversis aliis ex respectibus nominatioribus Civitatibus adnumeranda censetur, pro eadem Civitate et

instantionaliter circumscripto tam late patente districtu, introducatur, constabiliatur et obsecundetur⁶⁽¹⁸⁷⁾.

A helytartótanács engedélye 1802 júliusában⁷⁽¹⁸⁸⁾ érkezik a tanácshoz s nem sokkal azután megnyílt az első soproni könyvesbolt. Beudant tehát 1818-ban Sopronban két könyvkereskedést talált: az 1802-ben alapított Kilián-féle (ma Nagy Magda-féle) és az 1815-ben létesült Wiegand Károly-féle (ma Schwarz Károly-féle) könyvesboltot; ezért említi „könyvkereskedések”-et.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Lovass Gyula dr.: Beudant és Sopronmegye.

Lovass Gyula dr.: Beudant és Sopronmegye.

Beudant Ferenc Sulpice francia geológus, egyetemi tanár 1818-ban hosszabb utazást tett Magyarországon. Tanulmányait és úti benyomásait 1822-ben „Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l’année 1818” címen adta ki Párizsban. Könyve elsősorban földtani értékű, ⁸²de vannak benne a magyar fajjal, étellel, magyar városokkal foglalkozó részek is.

Beudant utazásai során Sopron vármegyébe is eljutott. Sopronról írt sorai egyrészét *Csatkai Endre* már kiadta¹⁽¹⁸⁹⁾ *Birkás Géza* cikke²⁽¹⁹⁰⁾ nyomán. Minthogy azonban Birkás nem közli le teljesen a Sopronra vonatkozó részt, Csatkai Endre közlése is hiányos.

Beudant ugyanis még a következőket írja: „*Oedenburg* városa (*Sopronium*, lat. *Soprony*, hongrois)³⁽¹⁹¹⁾ egyike Magyarország legrégebb városainak; mondják, hogy a rómaiaknak köszöni keletkezését. Némely szerző azt hiszi, hogy ez a város a régi *Scarabantia* helyén áll, mások azt állítják, hogy *Scarabantia* római városa délkelet felé helyezkedett el a síkságon *Oedenburg* és *Czenk* között, a *Kolmhof* nevű falu helyén. Ezt az állításukat főleg egy, ezen a vidéken talált kőre alapítják, amelyen határozottan olvasható a *Scarabantia* szó. Az írók úgy vélik, hogy *Oedenburgban* csak egy egyszerű vár (*Chateau*) volt, egy légió szokott lakhelye. Feltételezik, hogy *Sopronium* vagy *Sempronium* volt a vár neve, Pannonia egyik utolsó kormányzójáról *Sempronius Tuditanus*-ról, avagy *Cajus Sempronius*-ról.” A következőkben Beudant Sopron német nevének ismeretes magyarozatát (*Öde Burg* “puszta vár”) ismerteti, majd megemlíti, hogy Salamon király óta a szabad városok között szerepelt.

Itt következik a Csatkai idézte rész, amelyhez Beudant még a következőket fűzi: „A környék borai híresek, a budaival együtt Bécsben a legkeresettebb természetes borok. A vidék egyébként is bővelkedik mindenféle életszükségleti cikkekben, kétségkívül ennek a bőségnak és Ausztria szomszédságának köszönhető a népesség nagy szaporultsága ezen a vidéken s az itt található városok és nagyobb falvak jelentékeny száma. *Oedenburg* megye (így!) a legnépesebb Magyarországon, négyzetmérföldenként 990 lakosa van, ami körülbelül Franciaország népességének középaránya.

Beudantnak Sopronra és környékére vonatkozó egyéb megállapításai szaktudományi jellegűek s ezért közlésüket feleslegesnek tartom. Tett azonban egy látogatást Eszterházában, amely a palota belső berendezéseire és ritkaságaira vonatkozóan igen érdekes adalékokat tartalmaz:

„Csak két földtani látogatást tettem *Oedenburg* környékén, de nem engedhettem el, hogy ne látogassak el a híres Esterházy-kastélyba, amelynek nagyságát gyakran emlegetik s melynek építése jelentékeny összegbe került. Kétségkívül a legszebb és legnagyobb Magyarországon. Négy mérföldnyire van Soprontól a Fertő-tó partján, de a hely kiválasztása nem a legjobb, mert, azzal, hogy ezt a szép épületet lapos és

mocsaras vidék közepére helyezték, mindörökre elvették tőle a szerencsésebb fekvés nyújtotta előnyöket. A palota önmagában igen szép, egyike a legszebbeknek, amelyeket láttam. Igen jól épített, nemes architektúrájú, ebből a szempontból kétségkívül jobb, mint a herceg jelenlegi lakhelye Kismartonban. Sokkal nagyobb is, azt állítják, hogy kétszáz terem van benne. Az [83](#)udvarfelőli homlokzaton 148 ablakot számoltam meg és kétszázat a kert felől, nem is számítva néhány pavillont a földszinten.

A kastély udvarába díszes vasrácson át lehet belépni ez igen szép, de az épülethez képest igen kicsi. Majd egy elipszis alakú udvarba kerül az ember, amelynek egyik gyújtópontjában kis vízmedence van. A palota elülső része alacsony épületekből áll. Csak földszintjük van s házmesterlakásul melléképületül, mellékkijáratul szolgálnak. A háttérben van a kastély. Középe kiemelkedő terrasszal koronázva; az épület két szárnya két oldalról körszeletszerű, két emeletből áll. Igen jó hatású külső lépcső vezet a középső épületrész első emeletére. Itt van a fogadószoza, igen szép, noha kissé régies ízlésű. A mennyezet az épület tetejéig emelkedik, de elég gyöngye festmény díszíti, a parkett fehér és barna berakómunkára való színes fából készült. Igen szép csillárokat is láthatunk, de a kandallón csunya és silány óra, az ablakok sarkaiban más, hasonló rossz ízlésben készült órák vannak. A hálószobákban és a kis szalonokban nincsen semmi különös, az eddigiekkel összehasonlítva, ezek berendezése elég csunya. Megmutatják a herceg földszinti lakását is, itt a legérdekesebb egy kis szalon. Faburkolatát kínai aranylakkal vonták be s rendkívül sokba kerülhetett, mert minden egyes darabját külön kellett megrendelni. Ennyi pénzt elkölteni úgylátszik csak arra volt jó, hogy valami elég szomorú s elég csunya dolog jöjjön létre. A hátralévő szobák bútorzatában nincsen semmi különös. Általában a kastély belseje a nagyszalon kivételével nem méltó a külsejéhez. Igaz, hogy most elhagyott, nagyrészen bútorozatlan s még a faburkolatot és a parkettet is hagyják tönkremenni. Megmutatják a látogatóknak a kínai porcellánkészlet maradványait is, de csak nagy tálakat, vázákat, tányérokat és kalitkákat láttam, amelyek nem érnek fel a sèvres-i porcellánokkal. Van néhány, szekrénykébe zárt tálca is; azt hiszem, európai porcellánból vannak, elég rossz festményekkel. A legszebbek két csatajelenet, de ezeket sem lehet azokhoz hasonlítani, amelyeket mostanában Sèvres, Berlin vagy Bécs gyáraiban készítenek. Ugyanabban a szekrényben nagyszámú groteszk figura is van faragott zsírköből (*en talque glaphique*).

A kastély mögötti kert és erdő sohasem lehetett igazán kellemes, mert a föld nem kedvez a növényeknek. Az ültetvényeket sem helyezték el jó stílusban; a régi francia ízlést akarták utánózni, de a méretek hibásak s az egészből csak egy elég, különös kert keletkezik, melyet egyenes utak vágnak át. A kertet díszítő szobrokat átszállították Kismartonba.”

Beudant leírását érdemes volna összehasonlítani annak a magát Y jellel jegyző magyarnak a cikkével, melyet a Tudományos gyűjtemény 1824-es évfolyamában [5\(192\)](#) Eszterházáról írt.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Rátz Ottó: Idegenek a régi Sopronról.

[84](#)Rátz Ottó: Idegenek a régi Sopronról.

Csatkai Endre a fenti címmel megjelent tanulmányában a régi Sopronban megfordult idegeneknek városunkra vonatkozó levéltöredékeit és útinaplóit állította össze. Kár azonban, mint ezt *Mollay Károly* is megjegyezte (Soproni Szemle, II., 333. o.), hogy összeállítása nem teljes, és nem támaszkodik mindenütt az eredeti forrásokra. Közzétett adatai alapján a városunkban megfordult idegenek benyomásairól kialakult kép így hiányos s levont következtetései többnyire csak általánosságban mozognak. Ezúttal csak két angol

utazó soproni tartózkodásáról szóló beszámolóját szeretném kiegészíteni.¹⁽¹⁹³⁾

Egyik forrása egy ismeretlen angol utazónak „Austria and the Austrians” c. 1837-ben megjelent munkája. Csatkai csak a második kötet 105.–16. lapokat veszi figyelembe, holott Sopron neve már az első kötet 309. lapjának *-gal jelzett részén is feltűnik. Az angol utazó itt megemlíti, hogy Sopronban (*Oedenburg*) évenként öt ízben van vásár és így számban megelőzi Debrecent, Kolozsvárt, Lőcsét, Pécsét, Komáromot és Kismartont.

Az angol utazó érdeklődése Nyugatmagyarország iránt – mint maga is bevallja – oly nagy volt, hogy Horvátországból nem Stájerországon, hanem Csáktornyán (*Tschakathurm*), Körmenten, Szombathelyen (*Stein-a-manger*) és Sopronon keresztül tért vissza Bécsbe.

A második kötet 105–10. lapjain foglalkozik részletesebben Sopronnal. „Szárak megjegyzései” (Csatkai) nem is olyan szárazok. Mondatai még ma is szinte elevenséggel hatnak: „A természet szerteszórta gazdagságát Sopron körül és a többnyire németajkú lakosság szorgalmával az ég adományait hasznára fordította, amely példa, ha a királyság többi részében is követésre találna, feltétlenül hasonló jólétre vezetne.” A soproni lakosság hangyaszorgalmát tehát az élesszemű angol követendő példaként állítja az ország népe elé.

A „szárak” angol szemében Sopron viruló (*thriving*) város a föld legelbajolóbb vidékével, melyet a 20 angol mérföld (kb. 32 km) hosszú, 4–6 angol mérföld (kb. 6 1/2–9 1/2 km) széles Fertő²⁽¹⁹⁴⁾ (*New Siedler See*) sekély és sós vize szegélyez és szántóföldek, rétek, szőlőkertek és erdőborította halmok vesznek körül.” Majd több utazóval ellentétben meglepődöttséggel teszi hozzá: „Itt elsőrangú vendéglőt találtunk... mérsékelt számlával.”

A soproni borra ismételtelen visszatér (így a 108. és a 110. lapon). A sopronit a budai, ménesi, egri, ruszti és szentgyörgyi borokkal együtt mindjárt a tokaji után említi és hozzáfűzi, ha ezeket a termelők „nem hamisítják, bécsi borkereskedők kezében állítólag kiváló borokká lesznek.”

A továbbiakban Sopron lakóinak számán (14.000) és iparán kívül, megemlíti jóminőségű posztóját is. Kitér arra, hogy itt van a legnagyobb sertéspiact, vásárok alkalmával pedig még 40–50 ezer marhát is felhajtanak. A város másik jövedelmi forrása a bor. Évi termése 32.000 vederre (*Eimer*) tehető.

85A szomszédos szénbányák, amelyeket addig ugyan még csekély mértékben aknáztak ki,³⁽¹⁹⁵⁾ sem kerültek el figyelmét. Úgy gondolja, jó volna, ha ezt a vidéket vasútvonal kötné össze Bécs városával, vagy a bécsújhelyi csatornával.⁴⁽¹⁹⁶⁾

Miss Pardoe Sopronról és helyzetéről szintén érdekes pillanatfelvételeket közöl „The of Magyar” c. 1839–1840-ben megjelent háromkötetes munkájában; ezekben az angol hölgy jó érzéssel Sopron kereskedelmi és politikai fontosságára tapint rá.

Azt fejtegeti ugyanis, hogy a báró Sina által tervbe vett vasútvonal, amely Bécsét Sopronon és Győrön keresztül Pesttel köti majd össze, mindenesetre kedvezően hat majd e városok kereskedelmi életére és szociális berendezéseire; de a nemzet érdekében talán még előnyösebb volna, ha ezt a vasútvonalat Sopronból kiindulva Vas- és Zala megyén keresztül Triesztig hosszabbítanák meg. Ezen a ponton azonban az osztrák és a magyar kereskedelmi érdekek ütköznek, mert Ausztria inkább Stájerországon keresztül szeretné vezetni ezt a vasútvonalat. Hozzáteszi, ha Magyarországon jó országutak épülnének, a trieszti kereskedelem még így is inkább ezeket venné igénybe, mint az osztrák vasutat.

Miss Pardoe további meglátásai igazi demokrata szellemről tesznek tanubizonyosságot: „Ha herceg Esterházy azon lenne, hogy elősegítse ezt a célt (t. i. a trieszti kereskedelemnek magyar területen való lebonyolítását), nagyon is csekély költséggel, minden hozzávaló birtokában – amint ezt hozzáértő emberektől hallottam –, vasútvonalat építhetne Soprontól Lendváig 80 angol mérföld (kb. 128 km) hosszúságban; ahonnan azután gróf Festetich hasonlóképpen folytathatná Stájerország határáig; és a stájerországiak a maguk részéről Triesztig. Tagadhatatlanul ez volna a legjobb és a legegyszerűbb módja a Béccsel való érintkezés felvételének; de minthogy sajnos az osztrák és magyar kereskedelmi érdekek homlokegyenest ellenkeznek, félo, hogy ebben az esetben is, mint sok másban az erősebb fél maga alá gyűri a gyengébbet.”

Így látja az angol hölgy 100 évvel ezelőtt a monarchiabeli Sopron fontosságát magyar nemzeti szempontból.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly dr.: A Táj- és Népkutató Központ kiállítása.

Mollay Károly dr.: A Táj- és Népkutató Központ kiállítása.

„Én nem hízlekedhetem, édes nemzetem, tenéked, hogy hazugsággal dícsérjelek. Hanem én megmondom magadnak fogyatkozásaidat olyan szívvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, reformáld vétkeidet.” Zrinyi Miklósnak e szavaival kezdődik az a *Vezető*, amelyet *gróf Teleki Pál* m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által létesített Táj- és Népkutató Központ adott ki.¹⁽¹⁹⁷⁾ A Központ oly célból alakult, hogy *gróf Teleki Pál*, *Győrffy István*, *Magyary Zoltán* egyetemi tanároknak s ⁸⁶munkatársaiknak a magyar földre, a magyar népre és a magyar közigazgatásra vonatkozó, külön-külön folytatott kutatásait egyesítse „a magyar jövő lehetőségeinek és a magyar adottságokkal való legjobb alakításának tudományos tárgyilagossággal való vizsgálatához”.

E vizsgálat kiterjedt az *embernek a nagybirtokhoz, nagytőkéhez, városhoz, faluhoz és közigazgatáshoz* való viszonyára. Minden eddigi ú. n. falukutató munkával szemben az utóbbi („közigazgatás és az emberek”) volt a kiállításnak talán legnagyobb vívmánya. E nélkül a jövőben város- és falukutatásnak nem szabad történnie.

Maga a kiállítás a budapesti Károlyi-palotában november 22-től december 11-ig tartott s hat teremből állott. Mind a hat terembe hangszóró Bartók–Kodály gyűjtötte *igazi* magyar népzeneét közvetített, a térképek s grafikonok előtt pedig öntudatos, egyetemet végzett parasztivadékok vitatkoztak földbirtokosokkal. Itt lüktetett a magyar jövő minden feszültsége, minden nehézsége, minden szépsége.

Az *első* teremben kitették megtekintésre az eddigi falukutató irodalmat. Sopron megyét *Rozsondai Károlynak* és *Süsmeghy Józsefnek* Sopronbánfalváról s *Élő Dezsőnek* Sarródról írt műve képviselte. Legnagyobb feltűnést azonban bizonyára az a térkép keltette, amely Magyarország összes 500 holdon felüli nagybirtokait ábrázolta, megjelölve, melyek alkalmasak telepítésre első-, másod- s harmadsorban. Külön térkép tüntette fel a magas mezőgazdasági népsűrűségű (80–120) vidékeket, köztük Sopron megyét is s egy újabb térképen sötét folt jelezte az agrárproletárok aránytalanul magas (70) százalékát. A tatai járás lehető legrészletesebb feldolgozása az új magyar agrárpolitika feladatait (munkabér, munkaidő rendezése, földreform, népi művelődéspolitikai, népi közigazgatás) jelölte meg.

A *második* terem térképei a Tiszamente életét mutatták be az utolsó öt nemzedék alatt (a lecsapolás hatása

a kultúrtáj alakulására). Városaink városias jellegének megállapítására indított munkát ismertette a *harmadik* terem térkép- s grafikonanyaga. Sopronra nézve nagyjából ezt a munkát végezte el több mint két évvel ezelőtt a *Heimler Károly* által szerkesztett Sopron topográfiaja (Sopron, 1936) c. mű is. A *negyedik* teremben a tatai járás közigazgatási viszonyait ismertük meg. Az *ötödik* a nagytőke szerepét tüntette fel. Kitűnt, hogy Magyarországon minden számottevő termelési ág és vállalat a Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekkörébe tartozik.

Végül a *hatodik* teremben láthattuk azt a térképsorozatot, amelyet gróf Teleki Pál használt a Felvidék visszaszerzéséért folytatott tárgyalásoknál.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom.

---

87 Soproni irodalom.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II. rész, 5. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938. 8°. VII+501 lap.

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II. rész, 5. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938. 8°. VII+501 lap.

Sopron legnehezebb napjaiban, az 1921. évi népszavazás előtt jelent meg a városi okmánytár első kötete. Azóta *Házi Jenő* Sopron város közönségének megértő támogatásával a városi levéltár középkori anyagából a 16. századi magyarnyelvű levelekkel együtt még 12 kötetet rendezett sajtó alá. Minden egyes kötet megjelenését szakkörök elismerő bírálata kísérte s ma, az okmánytár tizenkettedik kötetének megjelenése után bátran elmondhatjuk, hogy a magyar városok között Sopronnak van a legmodernebb és legértékesebb okmánytára. Aki megpróbálkozott már levéltári kutatással s különösen középkori szövegek másolásával, csak az tudja értékelni azt az óriási munkát, amelyet 13 vaskos kötet anyagának elolvasása, a rövidítések feloldása, a szövegek helyes értelmezése és lemásolása, a korrektúra pontos ellenőrzése s a tárgymutató elkészítése jelent.

Házi Jenő alapossága lehetővé teszi, hogy a betűhű közléshez ragaszkodó forráskiadványát nyelvészek is legnagyobb bizalommal használhatják. Nemzedékek meríthetnek majd ebből a műből, amely kitűnő tárgymutatójával megtakarítja a kutató számára a hosszadalmas és fáradságos levéltári kutatást, úgyhogy ezáltal felszabaduló időtöbbletét anyagának feldolgozására fordíthatja. Jó forráskiadványnak ez a legnagyobb érdeme.

A legújabb kötet anyagából külön is ki kell emelnünk az 1489., 1490., 1495., 1505. és az 1523. évi városi adójegyzékeket, az 1496. évi bordézsmajegyzéket, a Sz. Mihály-, Sz. György-, Sz. János- és a ferences- (ma bencés) templomok templomatyjainak számadáskönyvét. Nagyon becses a bánfalvi Sz. Farkas-kápolna templomatyjának számadáskönyve s a templom ingóságainak leltára is: az eddig már leközölt adatokkal együtt most már megírható a kápolna alapos középkori története. Polgáraink életére különösen a városi

tanács árszabása, Zirkendorffer János neje után maradt ingóság leltára és Schwingenhammer Bálint hagyatéki elszámolása világít rá. Zirkendorffer János neje pl. 15 könyvet mondhatott magáénak.

Kívánatos volna, hogy a városi levéltárnak egyéb, nagyrészt még 15. századi anyaga (bírói ítéletkönyv, telekkönyv, feljegyzési könyv, papi könyv stb.) egyszer szinte napvilágot láthatna. Sopron város közönsége azonban az okmánytár kiadásával nemes művelődéstörténeti hagyományaihoz híven máris méltó emléket állított magának.

Mollay Károly dr.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Mollay Károly: Középkori soproni családnevek. Budapest, 1938, 64. I.

Mollay Károly: Középkori soproni családnevek. Budapest, 1938, 64. I.

A magyarországi germanisztika mintegy 4 évtizede dolgozik lankadatlan erővel a hazai német kultúra felderítésén. Az érdeklődés iránya az évtizedek során más-más volt s a kutatások eredményeképp a magyar és német szellem egybekapcsolódásának csodás bizonyítékai kerültek napvilágra. E munka megindulása óta gazdagult a lakosságának sajátos **összestétele** miatt előkelő hely jutott Sopronnak; Bunker tárta fel a század elején érdekes népiségét s attól kezdve tanulmányok mutatták be a soproni nyelvjárást, a gyermekdalt, a legrégebbi németiséget s a német nyelv feltűnését (Bedi R., Schwarz Fr. és Verbényi-Veszélka értekezései). Méltán illeszkedik ebbe a sorozatba Mollay Károly dolgozata a középkori soproni családnevekről.

A szerző azt a célt tűzte maga elé, hogy nyelvészeti alapon teszi vizsgálat tárgyává a soproni családneveket 1500-ig. A soproni kancelláriában a 14. század második felében tűnik fel a német nyelv, a másfél évszázad viszont a német nyelvtörténetnek egyik legizgalmasabb szakasza. A különféle városok írásmódjában ekkor tör utat az újfelnémet nyelv a maga rengeteg sajátosságával, ekkor látjuk a személyneveken kívül az egyén megjelölésére a családnév alkalmazását. Az 1379. évi telekkönyv s a 15. század emlékei gyönyörűen szemléltetik e folyamatot. Az anyagnak éppen e nagy bősége a kutatási terület lényeges kiszélesítését hozta magával. Rájött a szerző, hogy embereit csak úgy követheti nyomon s nevük magyarázatát csak úgy adhatja, ha a névkutatást egybekapcsolja a családtörténettel. E kettős, lényegében különböző területnek kapcsolatbahozása a dolgozatnak egyik legnagyobb értéke s tudomásunk szerint első ilyfajta kísérlet tudományos életünkben. Családneveit bámulatos kitartással és alaposággal nyomozza ki a 15. századi anyag őserdejében s az összes változatok felsorolása után biztossággal adhatja a magyarázatot. A családok életének figyelése érdekes bepillantást nyújt a 15. századi soproni polgárság vagyoni állapotába s vagyonszerző törekvéseibe (l. a mellékleteket).

Módszertani felfedezésen kívül más tudományos értéke is van a dolgozatnak. Családneveink természetesen különböző eredetűek s az idevonatkozó német tudományos irodalom annak felismerésére vezette a szerzőt, hogy a családnevek felosztása nem egységes alap szerint történt. Pedig az erőltetett csoportosítás helyett a megoldás szinte önmagától adódik: azt figyelni, milyen nyelvtani kategória a családnév őse s ennek alapján 4 csoportban az összes családnévet össze tudja foglalni. A nevek ilyfajta csoportosítása kivételben nagyszerűen beválik. A közölt példák kétségtelenül igazolják, hogy a polgárság családnevei 1500-ig Sopronban is kialakultak. Ebből következtethetünk viszont arra is, hogy a városi életforma is testet öltött s a nevezetes nyugati újítások Sopronban nagyon korán valósultak meg. De más

szempontból is figyelmet érdemelnek a példák. A családnév pusztán sok esetben kétségeket támaszt bennünk hordozójának nemzetisége felől. Ilyenkor jó segítségünkre a családtörténet s ennek adataiból azt tudjuk meg, hogy éltek a 15. században német néven Sopronban magyar emberek s csak később németesedtek el. Az az érzésünk, hogy a részletkutatások világánál sok hasonló eset adódik majd, igazolva mintegy, hogy elhamarkodottság a 15. századi Sopron műveltségét pusztán németnek képzelné. Nagy érdeme a dolgozatnak, hogy erre a mozzanatra is felhívta a figyelmet. Ezen az úton a további kutatások meglepő eredménnyel járhatnak városunk népiségtörténetére nézve.

89A dolgozat szépen megvalósítja célját: egyedül ily kutatások viszik előre a tudományt s csupán ilyeneken állhat szilárdan a magyar tudomány épülete. Nevezetes darabja Mollay értekezése Sopron régi műveltségének s a belváros házaival s műemlékeivel együtt hirdeti a polgári életforma meghonosodását. A munka magasfokú tudományos iskolázottságról tesz bizonyosságot, a tudományban járatlan talán megrémül a sok adat láttára, a családnév kutatás azonban csak így járhat tudományos eredménnyel.

Verbényi (Veszélka) László dr.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadása. Sopron, 1938. 70 lap.

Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadása. Sopron, 1938. 70 lap.

Amint felnyitjuk e füzetet, első lapjáról Frankenburg Adolf derűs, szép férfiarca néz ránk okos tekintetével. Zsinóros magyar ruha simul karcsú termetére, magyar kard markolata látszik baloldalán. Sokat mond nekünk ez a kép nemcsak az íróról, hanem a száz évvel ezelőtti Magyarországról is. Íme, a sopronkeresztúri német fiúból a magyar irodalom lelkes munkása lesz, aki még ruházkodásában is alkalmazkodik a nemzeti szokásokhoz. Lehet-e hát kétségbevonni a magyarság asszimiláló erejét?

Machatsek Lucia tanulmánya lelkiismeretes, gondos munka eredménye. Híven állítja elénk Frankenburgban kora egyik kedvelt novellaíróját, jellemzi elmés, néha csípős humorát s túlzás nélkül, elfogulatlanul állapítja meg Frankenburg eredeti műveinek irodalmi értékét. Kétségtelen, hogy Frankenburg nevét és működésének emlékét nem annyira eredeti művei őrzik irodalmunkban, amelyek közt nincs örökértékű, mint inkább szerkesztői tevékenysége, amely valóban jelentős és nagyérdemű. Frankenburg évtizedeken át volt a legjelentősebb szépirodalmi lapoknak nemcsak munkatársa, hanem szerkesztője, abban a korban, amikor a szerkesztőnek egyaránt kellett a folyóirat tartalmáról, az írók és költők munkatársul való megnyeréséről, a költségek előteremtéséről, valamint olvasóközönség neveléséről gondoskodnia, s a mellett a cenzura éberségének kijátszása is az ő feladata volt. Frankenburg kitűnően megfelelt sok tudást, kiművelt ízlést és nagy körültekintést kívánó feladatkörének. Helyesen állapítja meg róla a tanulmány írója, hogy működésében „irodalmi becsvágy, nem pedig üzleti szellem vezette”. Legnagyobb jelentőségű szépirodalmi lapja, az *Életképek*, valóban „irodalmi tűzhely volt, amely köré az ország legjelesebbjei sorakoztak”, ahogy a szerző írja. Munkatársai közt épűgy megtaláljuk Vörösmartyt, Bajzát, Toldy Ferencet és Czuczort, mint Petőfit, Aranyt, Tompát és Jókait, szóval irodalmunk virágkorának legfényesebb alakjait. A régiek: Vörösmarty, sőt Kazinczy hívei is épűly örömmel támogatták cikkeikkel, mint az akkor modern népies-nemzeti szellemű irodalom képviselői. Valóban irodalomtörténeti jelentőségű volt ez a maga korában igen elterjedt és megbecsült szépirodalmi lapunk.

A kis tanulmány kiterjed Frankenburg életének és működésének minden fontosabb mozzanatára, tehát foglalkozik kortörténeti szempontból ma is forrásmunkául szolgáló *Emlékiratai*-val és *Bécsi élményei*-vel s természetesen soproni tartózkodása 90maig élő emlékének, az Irodalmi és Művészeti Körnek megalapításával. A soproniak kegyelete utóbb alapítójáról nevezte el azt az egyesületet, mely Frankenburg szelleméhez híven működve oly sokat tett városunkban a magyar nyelv, a magyar érzés és a magyar irodalom terjesztése érdekében. Kegyeletes kötelességet teljesített tehát a Frankenburg Irodalmi Kör, mikor kiadta az alapítója és névadója életét és működését méltató kis művet, az első összefoglaló tanulmányt Frankenburg Adolfról.

rj.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza (Geographia Pannonica XXVI). Pécs, 1937. 8°, 48 lap .

Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza (Geographia Pannonica XXVI). Pécs, 1937. 8°, 48 lap.

Ez a doktori értekezés a pécsi egyetem földrajzi intézetének jobbára gazdaság- és településföldrajzi kérdéseket tárgyaló tanulmányorozatában jelent meg. Az ilyen célkitűzésű sorozat hivatott arra, hogy egy-egy tájegység, községcsoport települési viszonyait, gazdasági életét lerajzolja. Ilyesfajta szakmunkáktól várjuk pl. annak a kérdésnek tárgyalását, hol terülnek el a Dunántúl természeti kincsekben leggazdagabb tájai (földrajzi nyelven: „helyi energiák kutatása”), mely vidékek alkalmasak új néptömegek fölvételére és eltartására (a földrajz az ilyen kérdések taglalásakor a „helyzeti energiákat” keresi). A Dunántúl népességeltartó erejének vizsgálata csak egyetlen szempont a sok közül, amely a Geographia Pannonica-sorozat majdnem 30 kiadványát *egy cél* szolgálatába állíthatná. A tapasztalat azt mutatja, hogy nagyobb területek (pl. gazdasági egységet alkotó községcsoportok, település tekintetében azonos jelleggel bíró tájegységek) kutatása szebb eredményekkel járt, mint a környező élettérből kiragadott egyetlen község gazdasági és települési viszonyainak valósággal légüres térben való ábrázolása. A Geographia Pannonica legnagyobb része egy község településföldrajzát írja le, a község kiválasztásában csak az író érdeklődése az egyetlen vezérlő szempont.

Dénes dolgozata megpendíti mindazon problémacsoportokat, melyek ily tárgyú munkákban szinte sablonosan előtérbe szoktak kerülni. A település tájképe, a térszín régi és mostani alakjának vizsgálata, vízrajzi, éghajlati, növényzeti viszonyok, a helyi és helyzeti energiák rövid taglalása után izelítőt ad Csepreg történetéből is. A közlekedési viszonyok és utcahálózat rajza sikerült fejezetei a munkának. A gazdasági élet és birtokviszonyok c. két fejezet azonban intő példa arra, hogy mennyire nem szabad gazdaságtörténetet írni annak, akit levéltári kutatásai során csak az állatállomány száma és egyéb általános értékű statisztikai adatok érdekelnek. A gazdaságtörténet az óvatos kutató kezében kitűnő eszköz szokott lenni a készülő mű gyengeségeinek elpalástolására és értékeinek kihangsúlyozására, de csakis abban az esetben, ha az író lelkiismeretesen szétválogatja a problémákat s inkább egyetlen kisebb kérdést igyekszik feldolgozni *alaposan*, mint mindenbe belekóstolni. Kár, hogy a szerző nem jelöli meg mindenütt forrásait. Viszonylagos értékkel bír a köből alapján való számítás is. A szerző maga is csodálkozik „az állatmennyiség nagy aránytalanságán” (35. lap). Ennek az oka, hogy a szerző különböző szempontokat hasonlít össze 91(a 16. században ugyanis az uradalmi, 1769-ben pedig a jobbágyság kezén levő állatállomány számát ismeri és hasonlítja össze egymással, az eredmény alapján következtetve az

állattenyésztés hanyatlására). A kéziratost térképanyag felhasználása és feldolgozása annál sikerültebb fejezetekkel bővítette a munkát.

Soós Imre.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Litschauer, G. Fr.: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800–1929. Zweite Lieferung: Linz a. Donau, 1935. 8°. 155–314. II. Dritte Lieferung: Wels, 1938. 8°. 315–398. II.

Litschauer, G. Fr.: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800–1929. Zweite Lieferung: Linz a. Donau, 1935. 8°. 155–314. II. Dritte Lieferung: Wels, 1938. 8°. 315–398. II.

Litschauer könyvészetének első füzeté 1933-ban jelent meg. Ezzel az első füzetel más helyen (Egyetemes Philologiai Közlöny, 1935) részletesen foglalkoztam. Ugyanott mutattam rá a németeknek arra a céltudatos munkájára, amellyel nemcsak az elszakított „Burgenland”-ot, hanem az egész történeti Nyugat-Magyarországot szellemi birtokukba akarják venni. Azóta szinte bámulatos tervszerűséggel indult meg a magyar haza művelődési javainak a németiség részére való kisajátítása.

Ennek az irányzatnak áll szolgálatában Litschauer könyvészeté is. Címe Burgenland könyvészetét ígéri, de az ő Burgenlandjába beletartozik Körmend, Vasvár, Szombathely, Sopron és Pozsony is, művelődéstörténetüknek minden magyar elemével együtt. Mindenesetre tudományos munkában furcsának találjuk ezt a „tételszerűsítést”, de a politikai célzatosságon túl el kell ismernünk Litschauer nagy tudományos teljesítményét is. Tekintsünk magunkba: tettünk-e valamit magyar részről, hogy a németiségnek ezt a szellemi mohóságát ellensúlyozzuk? Réz Henrik különben alapos munkájában (Bibliographie zur Volkskunde der Donauschwaben, Budapest, 1935) összegyűjtötte ugyan a csonkaország németiségének *néprajzi* irodalmát, de Nyugat-Magyarországnak természetesen csak egy sovány függelék juthatott, Litschauer eddig megjelent 3 füzetének 6663 címszava 29 módszeresen átgondolt és felépített fejezetben tárja fel a történeti Nyugat-Magyarországra vonatkozó hatalmas irodalmat. Külön fejezetekben kerülnek sorra az általános művek, újságok, folyóiratok, történeti segédtudományok, források, jog-, alkotmány-, közigazgatás-, gazdaság-, ipar-, kereskedelem-, közlekedés-, egyház-, iskola-, irodalom-, művészet-, zene- és színháztörténet, az őstörténet, a római, a közép-, az új- és a legújabb kor. Az utóbbira természetesen nagy súlyt helyez a szerző s ebben a fejezetben többek között a következő alfejezeteket találjuk: Zur Geschichte der österreichischen Landnahmen, Das Protokoll von Venedig, 13. Oktober 1921; Die Oedenburger Volksabstimmung, 14. bis 16. Dezember 1921, stb. Közelebbről vizsgálva az összegyűjtött anyagot, újból meg kell állapítanunk, hogy a leközölt anyag német része elég teljes, a magyar s egyéb azonban meglehetősen hiányos. Itt nincsen terünk a hiányok felsorolására (más helyen majd részletesebben beszélünk róluk), csak két jellemző példát ragadunk ki. Így pl. a szerző nem említi az amerikai *Hunter Miller Dávid*-nak „My Diary at the Conference of Paris with Documents” c. 1929-ben megjelent 20 kötetes művét (ismerteti *Czakó István*: Magyar Szemle, 1930), amely gyorsírási feljegyzések 92alapján mutatja be a trianoni béke létrejöttét s rávilágít arra is, milyen erőszakosan ráncigálta Wilson napirendre a nyugatmagyarországi kérdést. Nem találjuk *Csuppay Lajos* tanulságos cikkét „Az Ausztriához csatolt terület közoktatásügyé”-ről sem (*Kornis Gyula*: Az elszakított magyarság közoktatásügye, Budapest, 1927, 219–230. II.). Ezt ma kétszeresen emlékeztünkbe kell vésnünk. Litschauer könyvészetének nincsen olyan fejezete, amelyet magyar anyaggal ne kellene még kiegészítenünk. Önkénytelenül felmerül tehát a gondolat,

állítsunk össze már magyar részről is egy könyvészetet, amelyben nemcsak a lehetőleg teljes német, hanem a magyar irodalom is képviselve van. Ez a munka folyóiratunk főszerkesztőjének irányításával máris folyamatban van s remélhetőleg hamarosan pótolni fogja azt a hiányt, amelyet ma magyar részről Litschauer könyvészetének megjelenése miatt érzünk.

Mollay Károly dr.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Belitzky János: Sopron vármegye története. Első köt. Budapest, 1938. Stephaneum-nyomda. 8°, 1015 lap.

Belitzky János: Sopron vármegye története. Első köt. Budapest, 1938. Stephaneum-nyomda. 8°, 1015 lap.

Sopron vármegye történetének régen várt első kötete, amely 1490-ig a vármegye középkori történetét tárgyalja, most hagyta el a sajtót. A hatalmas munka nemcsak a kiadott forrásokat illeszti átfogó problémacsoportokba, hanem sok ismeretlen, kiadatlan forrást is közöl. A mű legértékesebb fejezetei azok, amelyekben a szerző a sopronmegyei törzsi szállásokról, a székely, avar és besenyő kérdésről, Sopron vármegye 11. és 12. századi védelmi rendszeréről és a vármegyei szervezet kialakulásáról mondja el egészen egyéni és bizonyára sok gondolatot ébresztő nézeteit. A mű bővebb ismertetésére még visszatérünk.

S.I.

Természet- és Állatvédelem. *A Soproni Városszépítő Egyesület Természet- és Állatvédő Szakosztályának kiadásában* évenként négyszer megjelenő lap 4. száma érdekes tartalommal most jelent meg. – A lap támogatását ajánljuk a természet- és állatbarátok szeretetébe. Előfizetési díj egy évre 1 P. Kiadóhivatal: Sopron, Balogh-Kovács Sándor-u. 22.

Magyar Kultúrszemle címen új folyóirat indult meg azzal a céllal, hogy hónapról-hónapra összegyűjtse, rendszerezze és ismertesse szellemi életünk minden termékét. E célt különböző rovataiban valósítja meg: így a Könyvszemle, Folyóiratszemle és Napilapszemle rovatban az egyhavi bibliográfiát adja. Az irodalmi kultúra bemutatása mellett ugyanilyen módon rendszerezi a színházi és művészeti új anyagot is. *Előfizetési ára egész évre 2 P, egyes szám ára 20 fillér.*

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni irodalom. / Scholtz Ödön: Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Ágfalva-Agendorf, Bánfalva-Wandorf und Loipersbach. 8. r. 73 I. Röttig-Romwalter Nyomda R.-T., Sopron, 1938.

Scholtz Ödön: Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Ágfalva-Agendorf, Bánfalva-Wandorf und Loipersbach. 8. r. 73 I. Röttig-Romwalter Nyomda R.-T., Sopron, 1938.

A művecske népies előadásban, 11 fejezetben tárja eléink az ágfalvi ev. anyagyülekezetet, valamint a még hozzátartozó sopronbánfalvi s 1922-ig hozzátartozott lépesfalvi ev. egyházközség történetét 1893-ig. A szerző, aki az ágfalvi ev. egyházközségnek 1891-től 1893-ig segédlelkésze, majd pedig 1938 végéig lelkésze volt, művét az ágfalvi ev. templom felavatásának 1935 szeptember 22-én tartott 93.150 éves jubileumára szánta, azonban csak 1938 karácsonyán, közvetlenül nyugalomba vonulása előtt fejezhette be s

művecskéjével utolsó szolgálatára akart lenni annak a gyülekezetnek, melynek több mint 47 éven át volt a lelkipásztora. Egyúttal megígéri a művecskéje előszavában, hogy tőle telhetőleg megírja majd nyugalmi éveiben az ágfalvi gyülekezet legutóbbi 50 évének a történetét is. A szerzőnek most megjelent műve tehát az ágfalvi ev. egyházközség történetének első részéül tekintendő, mely rendszeres beosztásával, sokszor igen érdekes és tanulságos részletek feltárásával és a szöveg közé nyomtatott 33 képpel teljes mértékben leköti az olvasó figyelmét. Természetesen leginkább érdekelheti a mű a szóbanforgó egyházközségek tagjait, de igen sok soproni vonatkozása miatt nagyon közel érint bennünket, soproniakat is, azonkívül pedig méltán számíthat helységtörténeti, hazai műveltségtörténeti, egyháztörténeti stb. adatainál fogva távolabbi körök érdeklődésére is. Kár, hogy a szerző a műben előforduló magyarországi helységneveket nagyrészt németül közli (Ofen, Pest, Preßburg, Güns, Agendorf, Wandorf, Wieselburger Komitat stb.). A csinos külsejű füzet a Röttig-Romwalter nyomdában készült s a nyomda a szerzőnek jól sikerült arcképet mellékelte a műhöz.

H. Gy.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Kérdések és feleletek.

Kérdések és feleletek.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Kérdések és feleletek. / I.

I.

Kérdés: Hol voltak Sopron vármegyében valaha szénbányák?

Felelet: Brennberg bányának az 1790-es években való nagysikerű új üzembehelyezése a vállalatot arra készítette, hogy másutt is próbaásatásokat végeztesen. Így került a sor 1800 táján Balfra, ahol a Laimgruben nevű szőlőknél kísérleteztek. Jóllehet a siker nem volt számottevő, három soproni kereskedő mégis bejelentette a városi tanácsnál, hogy folytatná ezeket a fúrásokat „gegen das Rastkreuz herauf”. A tanács elsősorban a brennbergiekkel tárgyalt, de ott kijelentették, hogy nem tartanak Brennbergen kívül számot más telepre. Így a három kereskedő: Pfanzert József, Mumb Ferenc és Hinteröcker János szabad kezet nyert. (Tanácsjegyzőkönyv, 1802, 562. és 1466. sz.) Valószínűleg a magánvállalkozók kísérleteit sem koronázta siker. A 19. század első felében még a következő helyeken bányásztak hosszabb-rövidebb ideig szén: Ricing 1807-től fogva, Lajtaújfalu 1809-től fogva, Pecsényéd 1847 előtt, Fraknónádasd és Fraknóváralja; a két utóbbi helyen csak rövid ideig. (A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni vándorgyűlésének munkálatai az 1847. évben. Megjelent 1863-ban, 107. és 108. o.)

Cs. E.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Kérdések és feleletek. / II.

II.

Kérdés: Ismeretesek-e a soproni nyomdászat korábbi korszakaiból naptárak?

Felelet: Az 1722-ben megnyílt első soproni nyomda, amelyet Streibig József vezetett, 1726-ból való, tiszti névtárral ellátott naptárát a Korabinszky-lexikon említi 1786-ban mint olyan munkát, amely nevezetessége volt a városnak. Még később Schwartner Márton is említi statisztikájában. Streibignek nyilván szabadalma volt naptárak készítésére, és hamarosan átköltözvén Győrbe, ott is kiadta ezeket a termékeket. A következő soproni nyomdász, Schmidt Miklós 1733-ban telepedett le, nevéhez is fűződik egy korai naptár: „Neu Crackauer Schreib-Kalender auf das J. nach der Geburt Jesu Christi MDCCXXXIV. Címlapján csillagász arcképe látható. Bizonyára utánanyomása ilyfajta ismert naptáraknak. (Monsberger: A hazai német naptáriróadalom története 1821-ig. 50. o.) A 18. század második felének jelentékeny soproni nyomdásza, Siess József nem juthatott naptármonopóliumhoz; 1752-ben a győri Streibig nála 600 magyar és 300 német 16-rétű naptárt koboztatott el. (Pitroff: A győri sajtó története. 22. o.) Bredetzky Sámuel Topographisches Taschenbuch c. zsebkönyvéhez 1802-re szintén csatolt kis kalendáriumot. Hamarosan utána 1806-ra megjelent horvátnyelvű naptár is: Novi horvacki kalendar. (Petrik: Magyarország bibliográfiája. 2. k., 312. o.)

Cs. E.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Kérdések és feleletek. / III.

III.

Kérdés: Ismeretesek-e Pálmai Károlynak életrajzi adatai és képei? 1850 körül élt Sopronban. Műveit többnyire német jelzéssel látta el; Sopronban birtokol tőle képet Fertsák Jenő ny. főispán, a Hollndonner-család, a városi múzeum és Martini János dr. Pálmai fedezte fel a kis Angeli Henrik festőtehetségét. Állítólag kőszegi volt, vagy Kőszegen is működött.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Soproni krónika.

Soproni krónika.

1938. november 1-től december 31-ig.

November 1: A Budapesti Telekértékesítő és Építő R.-T. (Pénzügyintézet Központ) megvette a Soproni Kaptafagyártelepet.

November 3: A Tesz rendezésében déli 12 órakor a Petőfi-téren nagyszabású tüntető gyűlésben vett részt Sopron közönsége a Felvidék visszacsatolásának örömeire. Este fáklyásmenet.

- Kányai Kánya Kálmán külügyminisztert Réceszemere község díszpolgárává választotta.
- Sopron vármegye törvényhatósága a kisbirtokosok tanulni vágyó fiainak a szombathelyi Téli

Gazdasági Iskolában történő továbbképzésére 800 pengő segélyt szavazott meg.

– A „Magyar a Magyarért”-mozgalomban a város területén 150 nő kezdi meg a gyűjtést.

November 5: A soproni háziezred (4. sz. honvédgyalozezred) Doborgaz községnél bevonul a felszabadult Csallóközbe.

– Dél előtt 10 órakor abban a percben, amikor a magyar hadsereg átlépi a Felvidék volt trianoni határát, fél órán át zúgnak a városban az összes harangok.

95 November 6: Iváni Rella soproni költőnőnek négy versét a budapesti Tinódy Lantos Sebestyén Irodalmi Társaság pályázatán aranyoklevéllel tüntetik ki.

– Sopron társadalmi egyesületei d. u. 4 órakor a Széchenyi-téren az Országzászló előtt hazafias ünnepélyt tartanak, ennek keretében az Országzászlót magasabbra húzzák.

November 7: A Magyar Vörös Kereszt Egyesület rendezte házi betegápolási tanfolyam záróvizsgája.

– A teljes holdfogyatkozás 9 óra 41 perckor kezdődött, 10 óra 45 perckor érte el tetőfokát és pontosan éjfél után 7 perc 5 másodpercig tartott.

November 8: A soproni Orsolyita-rend díszes címeres magyar zászlót küld a kassai rendnek.

– Reggel 4 óra 10 perckor erős földrengések Sopronban és a megyében. Kár nincs.

November 9: Kassára viszik a „Sopronvármegye” által a Felvidéknek adományozott címeres magyar zászlót.

– A csornai frontharcosok felajánlották zászlójukat és serlegüket a Felvidéknek.

– A soproni licisták zászlót és magyar könyvtárat ajándékoznak a rozsnyói gimnáziumnak.

– A Soproni Pamutipar R.-T. fürdőt létesített munkásainak.

November 10: A városi törvényhatósági közgyűlés a 85. sz. Győr–soproni út átkelési szakaszának kiépítéséhez szükséges ingatlanok kisajátítását határozta el. Erre a célra 20.000 pengő kiadást engedélyez.

– A város a felszabadult felvidéki testvéreink segélyezésére megindult „Magyar a Magyarért”-mozgalom anyagi támogatására 6000 pengőt szavazott meg.

– A soproni Collegium Musicum első hangversenyét rendezi.

– Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésben ünnepli a Felvidék visszacsatolását.

– Sopron vármegye mezőgazdasági bizottságában elhatározták, hogy a felszabadult Felvidék megsegítésére a vármegye minden hold szántója után egy kilogramm búzát adnak.

November 11: A megyei és városi köldöttségeket Högyész Pál főispán vezeti a felszabadult Kassára a kormányzó bevonulása alkalmából.

– Kétperces általános munkaszünet Kassa város felszabadulása alkalmából.

– A kormányzónak Kassára való bevonulása alkalmából d. e. 11 órakor az összes harangok megkondulnak.

– A soproni Rákóczi-főreáliskola növendékei adják a díszőrséget Kassán (csapataink bevonulásakor) a nagy fejedelem sírjánál.

– Tűz pusztított Baboton (3 lakóház, istálló és pajta leégett).

96 November 12: A város törvényhatósági bizottsága a Felvidék felszabadulása alkalmából díszközgyűlést tart, amelyen vitéz Imrédy Béla miniszterelnököt, Kánya Kálmán külügyminisztert és gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi minisztert a város díszpolgáraivá választotta.

- A város díszközgyűléséből táviratilag üdvözli a felszabadult Felvidék városait, így: Kassa, Komárom, Beregszász, Érsekújvár, Jolsva, Léva, Losonc, Munkács, Rimaszombat, Rozsnyó, Ungvár városokat.
- A városi közgyűlésen elhatározzák, hogy Papp-Váry Elemérnek a Magyar Hiszekegy szerzőjének soproni Lakóházát emléktáblával jelölik meg.
- Csorna felvonulással ünnepli meg a Felvidék visszacsatolását.

November 13: A m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem bánya-, kohó- és erdőmérnöki kara tanévmegnyitót tart, ez alkalommal felavatják néh. Szentistványi Gyula főiskolai tanárnak a főiskola parkjában elhelyezett mellszobrát.

- A csornai új plébániatemplom felszentelése.
- Pinye zászlót küld két felszabadult csallóközi községnek.
- A megye közgyűlésén bejelentik, hogy a kultuskormány Kapuvárott új típusú mezőgazdasági népiskolát létesít. Az iskolának 20 holdas mintagazdasága lesz.

November 16: A Soproni Ipartestület a kassai iparosságnak a felszabadulás emlékére zászlót küld.

November 17: A Julián-Egyesület könyvtárt ajándékozott a kópházi elemi iskolának.

November 20: A mészárosok és hentesek megállapodtak, hogy november hó 20-ától vásár- és ünnepnapokon üzleteiket zárva tartják.

- A Soproni Fotóklub Holl Jenő dr. emlékkiállítását megnyílik.

November 21: Az evang. temető halottascarnokának tornyában elhelyezett harangot felavatják.

November 23: Csorna 4500 pengőt adott a „Magyar a Magyarért”-mozgalom támogatására.

November 24: Pullein angol kapitány az angol állatvédelemről tart előadást a Soproni Városszépítő Egyesület Természet- és Állatvédelmi Osztályán.

November 27: A Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége a kulturális csoport vándordíját a Soproni Magyar Férfidalkörnek ítélte oda.

November 29: A kereskedelmi és iparkamara közgyűlése elhatározza, hogy megfesteti vitéz Horthy Miklós kormányzó arcképét. A „Magyar a Magyarért”-mozgalomra 1000 pengőt, a Horthy-repülőalap céljaira 500 pengőt szavaz meg.

December 2: Agyagosszergényben háztartási tanfolyam nyílik.

December 3: Horváth József gimnáziumi (főreáliskolai) tanár, festőművész kapta az idei (1938/9) Balló-díjat.

December 4: Az Országos Luther Szövetség nagygyűlése Sopronban.

- A magánalkalmazottak első vándorgyűlése Sopronban.

97 December 7: Tanfelügyelő jelentése szerint a megye területén lévő 165 elemi iskolában 422 tanító tanít. Közülük 290 férfi, 132 nő. A mindennapi iskolába jár 21.638 tanuló. Az ismétlőiskolások száma 8679.

December 9–12: A Soproni Gyorsíróegyesület e napokon 200, 150, 120 szótagos sebességi német

gyorsíróversenyt rendezett. A beadott 98 dolgozatból 66-ot fogadott el a bírálóbizottság.

December 10: Mende (Mühl) Gusztáv soproni rajztanár bronzérmert nyert a szombathelyi Szent Márton-céh kiállításán.

December 11: November havában Sopronból Németországba 18.492 élő ludat szállítottak.

- Sopron zászlódísszel fogadja a Felvidékről hazatérő háziezredét.
- Tornász ifjúsági jelvénytörzőverseny a papréti tornacsarnokban.

December 12: Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság rendezésében megnyílik az ingyenes könyvelési tanfolyam.

December 13: Czillinger József drt, a soproni járás főszolgabíráját Sopronvármegye alispánjává választják.
– Molnár Elemér drt soproni és Kaprinay Károly drt csornai főszolgabíróvá választják.

December 13: dr. Belitzky János: Sopron vármegye története című mű I. kötete, mely a megye történetét a 15. század végéig tárgyalja, a vármegye kiadásában megjelent.

- A gazdasági felügyelő jelenti, hogy a földművelésügyi minisztérium a vármegye területén Csorna, Egyházásfalu, Lövé, Hövej és Szil községekben téli gazdasági tanfolyam felállítását engedélyezte.

December 14: Albrecht kir. herceg feleségével Sopronba érkezett. A kir. herceg a soproni Szent László-honvédgyalozegred első zászlóalját vezette a Felvidék visszacsatolásakor a Csallóközbe. – Soproni tartózkodása alatt a Lövé-szállóban lakott és részt vett azon a vacsorán, amelyet tiszteletére a Pannóniában a honvédgyalozegred tisztikara rendezett. Másnap meglátogatta a Storno-gyűjteményt.

December 15: Az első hóesés.

December 18: A Képzőművészeti Kör kiállítása megnyílik.

December 20: A finn sportszövetség meghívta az olimpiai játékokra a Soproni Torna-Egyesületet.
– Szilsárkányban daloskör alakult.

December 21: Bónyai (Brüsztl) Ferenc ny. rendőrfőfelügyelő, a városi rendőrszemélyzet utolsó parancsnoka 74 éves korában meghalt.

December 29: A soproni huszárezredet Munkácsra helyezték.

December 30: A városi közgyűlési teremben kifüggesztik a fészületet.

- Az út-, járda- és csatornaépítési szabályrendelet 12. §-át módosítják.
- A háziszemétygyűjtésről szóló 1076/32g–1925. sz. szabályrendelet kötelező végrehajtását további két évre elhalasztják.
- Az állatvásár környékén a szabályozási tervet megállapítják.
- A város a Kurucdombon a róm. kath. templomépítés céljára területet adományoz.
- 98– A város az ág. hitv. ev. templomépítés céljára területet adományoz.
- Az Erzsébet-kórház Tbc.-pavillonjának karbahelyezését határozza el a város. Költség 33.500 P.
- A városi közgyűlés elhatározza, hogy a Tschurl-átjáróház helyén keletkezett utca Széchenyi-téri torkolatát nyitottan kívánja kiképezni.
- A városi közgyűlés megállapítja, hogy Sopronban egy polgári leányiskola építésére szükség van, mert tarthatatlan már tovább az a helyzet, hogy a polgári leányiskola az iparostanonciskolában legyen,

amikor az az épület már az iparostanonciskola céljára sem alkalmas. Az iskola és a hozzá szükséges telek megszerzési költségével együtt mintegy 300.000 P-be kerülne.

– A városi közgyűlés a Kossuth-úti villamos vasúti vágány felszedését rendeli el.

– A városi vízmű védőterületének megszerzése ügyében elhatározzák, hogy a védőterülethez szükséges és közel 23 kat. holdnyi magánterületet megszerzik. E célra a közgyűlés 65.000 P hitelt engedélyez.

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Sopron bibliográfiája.*

Sopron bibliográfiája.⁽¹⁹⁸⁾

A. Balogh Pál: Sopron, az eszményi város. (Képes Krónika, 1938. évf., 43–44. sz.)

Bakonyi László: A lövőr-vita utórezgése. (Soproni Hírlap, 25. évf., 238. sz. 1938. XII. 11.)

Becht Rezső: Soproni Évszakok. Ősz. (Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz. 1938.)

Belitzky János: Sopron vármegye története. (I. k., 8°, 1015 l. Budapest, 1938. Stephaneum-ny.)

cs. a.: A soproni lélek. (A Soproni Szemle ismertetése.) (Dunántúli Hírlap, 46. évf., 45. sz. 1938. XI. 6.)

Csatkai Endre: Egy magas vendég Nyugatmagyarországon 1828-ban (Uj Idők, 1938. 45. sz.)

– Egy pár öreg soproni emléktábla. (Soproni Hírlap, 25. évf., 260. sz. 1938. XI. 17.)

– Nagycenki kulisszák egy Kazinczy-novellában. (Sopronvármegye, 50. évf., 256. sz. 1938. XI. 12.)

– Földregések a régi Sopronban. (Soproni Hírlap, 25. évf., 263. sz. 1938. XI. 20.)

– A régi Sopron csöndje. (Soproni Hírlap, 25. évf., 266. sz. 1938. XI. 24.)

– Apróságok a „Csak egy kis lány” c. nóta sopronmegyei születésű szerzőjének életéből. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938. XII. 25.)

– Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban. (Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz., 337–338. l. 1938.)

99– Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus-kápolnában. (Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz., 318. l. 1938.)

– Ehrlinger János, soproni rajztanár. (Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz., 317–318. l. 1938.)

– Egy újtó polgár a 18. század utolsó negyedében. (Soproni Hírlap, 25. évf., 292. sz. 1938. XII. 25.)

– Apróságok a sopronmegyei céhek egykori életéből. (Sopronvármegye, 41. évf., 1. sz. 1939. I. 1.)

– Bárány Boldizsár, a soproni diák és regényes élete. (Sopronvármegye, 41. évf., 12. sz. 1939. I. 15.)

– Soproni üveg. (Sopronvármegye, 41. évf., 24. sz. 1939. I. 29.)

– A kispogánfai birtokos magyar nyelvtanának négyszáz esztendőjének jubileumára. (Erdősi Szilveszter János.) (Sopronvármegye, 41. évf., 5. sz. 1939. I. 6.)

– A soproni idegenforgalom első teherpróbája. (Sopronvármegye, 41. évf., 18. sz. 1939. I. 22.)

Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza. (Geographie Pannonica, XXVI. Pécs, 1937. 8°, 46 l.)

Énekes Kálmán: A sopronhorpácsi kastély. (Soproni Szemle, II. évf., 5–6. sz., 305–309. l. 1938.)

Fertsák Jenő: Vághy Béla dr. †. (Nekrolog. – Sopronvármegye, 41. évf., 17. sz., 1939. I. 21.)

– Ein ungarischer Kavalier. Zum Tode des Dr. Béla v. Vághy. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 19. sz., 1939. I. 24.)

Kiss Béla: A két Magyar Társaság Sopron–Pozsony. (Nyugati Őrszem, II. évf., 1. sz. 1938.)

Kokas Kálmán: A szanyi viselet. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5–6. sz., 309–313. l.)

– Pillanatkép a Szanyi Bokréta kassai útjáról. (Soproni Hírlap, 25. évf., 260. sz. 1938. XI. 17.)

Maár Károly és *Mollay Károly*: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5–6. sz., 273–288. I. I. közl.)

Mohl Adolf: Régi falusi iskoláink. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938. XII. 25.)

M. E.: Mérei Kálmán Lajos 1862–1938. Nekrológ. (Pannonhalmi Szemle, 13. évf., 1938, 5. sz.)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: incunabulák. (Soproni Szemle, II. évf., 1938. 5–6. sz., 289–299. l.)

Novák Elek: Egy 200 éves naplóból. (Nemeskéri napl.) (Harangszó, 1939. 5. sz.)

Radó István: Sopron sz. kir. város könyvtárának története a statisztika tükrében. (Magyar Könyvszemle, 1937. évf., III. füz., 247–250. l.)

– Dunántúli városok. A Soproni Könyvtárkultúra. (Dunántúli Helikon, I. évf., 1938, 1. sz., 85–88. l.)

100 *Rozsondai Károly*: Evangélikus tanítóképzésünk időszerű kérdései. (Különlenyomat az Evangélikus Népiskola 1938. évi 11–12. számából.)

Scholtz, Edmund: Illustrierte Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Ágfalva-Agendorf, Bánfalva-Wandorf und Loipersbach. (4°, 73 l., 33 kép. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter-ny.)

Soós Imre: A községhatár multja és a Magyar Földrajz. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5–6. sz., 314–315. l.)

Sümeghy Zoltán: Emlékezés a Sopronvármegye napilappá alakulásáról és küzdelmes éveiről. (Sopronvármegye, 40. évf., 280. sz. 1938, XII. 25.)

Thier, Ladislaus: Alte Einblattdrucke. XI. Eintreibung der Steuern mit Militärgewalt. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 234. sz. 1938. okt. 16.)

– Aus alten Büchern. VII. Leichenrede auf Michael von Ugróczy. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 235–236., 238. sz., 1938. okt. 18–19, 21.)

– Aus meiner Széchenyi-Mappe. I. Tage des Glückes. II. Eine niederschmetternde Diagnose. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 242–247., 249–251. sz. 1938, okt. 26–30, nov. 1, 4–6.)

– Ferdinand Dobners göttliche Kraftquelle. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 292. sz. 1938. dec. 25.)

– Postbüchel, ade! (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 1. sz. 1939. jan. 1.)

– Dr. J. N. Hell, ein Soproner Arzt, führt in Ungarn die Pockenschutzimpfung ein. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 81. sz. 1939. jan. 22.)

Thirring Gusztáv dr.: A Tschurl-átjáró multja. (Soproni Hírlap, 25. évf., 292. sz. 1938. XII. 25.)

Töpler Kálmán dr.: Az Erzsébet-kózkórház építése. (Sopronvármegye, 4. évf., 1. sz. 1939. I. 1.)

Veszélka László dr.: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben. (Kereskedelmi Szakoktatás, 46. évf. 1938. okt. sz.)

Verbényi (Veszélka) László dr.: Adatok Sopron iskolaügyének multjából. (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5–6. sz., 315–317. l.)

Verbényi (Veszélka) László dr.: A soproni rajziskola története. (Második közlemény.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938, 5–6. sz., 300–304. l.)

*

Székesfehérvári krónikus: Sopron száz esztendő előtt. (Sopronvármegye, 41. évf., 252. sz., 1938. XI. 20.)

Történeti adatok a csornai új plébániatemplom építéséhez. (Sopronvármegye, 40. évf., 247. sz. 1938. XI. 16.)

A soproni huszárok és Muhr ezredes hőstette. (Sopronvármegye, 40. évf., 274. sz. 1938. XII. 18.)

Sopron és Eperjes kapcsolata a 17. században. (Sopronvármegye, 40. évf., 268. sz. 1938. XII. 11.)

1939. III. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.
Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 – Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Mindig nivós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424

LÖVÉR-SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő:
Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm a családi sör!

„HUBERTUS”-VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyarálásra kiválóan alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon rendszeres autóbuszjárat. – Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám: 633

IDEGENFORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok és térképek.
Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBE DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

Sopron topográfiája

Szerkesztő: Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!
Kapható minden könyvkereskedésben és a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél

Sopron, Deák-tér 56.

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM 80

Hideg és meleg folyóvíz

Központi fűtés

Garage

Klubhotel

Tómalom Strandszálló

Egész éven át nyitva!

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekekbe.

Tulajdonos Kovács Vince.

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérékben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat

Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8–10

Kirendeltségi Irodák. – Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktárépületeiben. – Sürgőny cím: Rauner, Sopron.
Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért
utazzék autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

SCARBANTIA

**HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT**

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantiát!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1.–
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltöredékek, régi útinaplók 1487–1841. (10 műmelléklettel.) P 4.–
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása. 4 műmelléklettel.) P 1.–
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2.40
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8.–

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4.80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2.–
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635–1713). Mit einem Bildnis. P 1.20
- Dr. Veszélka László*: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2.–
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.). P 4.50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2.40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot 10 pengőért kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színház-utca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Szemle célkitűzései közé tartozik az is, hogy Sopron városa és Sopron vármegye *természeti viszonyait, természeti ritkaságait és nevezetességeit* megismertesse. E célból szívesen közöl minden olyan cikket, mely ehhez az ismertetéshez hasonlóan a környékünkön talált természeti érdekességeket és ritkaságokat *szakszerűen* leírja. A gyűjtőket és megfigyelőket pedig kérjük, hogy az ilyen ritkaságokra hívják fel a *szakemberek* figyelmét. Mutassunk be és örökítsünk meg minden természeti érdekességet, mely városunk és vármegyénk területén megtalálható, vagy az idők folyamán előkerül. Így nemcsak szélesebb körök ismeretkincsévé tesszük, hanem az utókor számára is megőrökítjük s megmentjük az elkallódástól vagy elfeledéstől.

2 (Megjegyzés - Popup)

Móczár László dr.: Óriás darázsfészek a Nemzeti Múzeumban. Természettud. Közöny, 70. köt., 198, 702–705. l.

3 (Megjegyzés - Popup)

Giedion-Welcker: Bayerische Rokokoplastik. 14. ábra. A mester alkotását kézjeggyel és évszámmal (1700) jelölte meg.

4 (Megjegyzés - Popup)

Schoen Arnold: A budavári Szentháromság-szobor. 1712–13 között készült el.

5 (Megjegyzés - Popup)

Wick Béla: A jezsuita-rend története Kassán. 23. old. 1720–23. között készült.

6 (Megjegyzés - Popup)

Gerevich László: A kassai Szt. Erzsébet-templom szobrászata a 15–16. században. 69. ábra.

7 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Henrik: Budapest művészeti emlékei CI. tábla. A szerző az alkotás elkészültét a 18. sz. közepére helyezi.

8 (Megjegyzés - Popup)

Pigler Andor: A győri Szt. Ignác-templom és mennyezetképei. 5. o. – Stengl Marianne: Győr műemlékei. 30. old. – Hekler Antal: A magyar művészet története. 115–116. kép. Hekler Antal a szobor megszületését 1730–40 közé teszi. (187. old.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Hekler Antal: A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete. I. tábla és 12. old.

10 (Megjegyzés - Popup)

Hekler Antal: Budapest als Kunststadt. 53. old. A templom építése 1731–57 közé esik.

11 (Megjegyzés - Popup)

Top. der hist. und kunstgesch. Denkmale in der Tschechoslovakischen Republik. A. Land Böhmen. LI. Bez. Reichenberg. 220. ábra. 1719–20. között készülhetett.

12 (Megjegyzés - Popup)

Wilhelm Müseler: Geist und Antlitz des Barock. 47. old. A szobor Ausztriában 1750 körül készülhetett.

13 (Megjegyzés - Popup)

Hekler Antal: A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete. I. tábla.

14 (Megjegyzés - Popup)

Révhelyi (Réh) Elemér: Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia alatt. 52. old.

15 (Megjegyzés - Popup)

Genthon–Nyilas-Kolb: Budapesti Képeskönyv. 54. ábra. A templom 1738-tól épült.

16 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Bergl mennyezetfreskója a pesti egyetemi templomban. (L. Horváth Henrik i. m. XC. táblát.) A festmény 1776-ban készült.

17 (Megjegyzés - Popup)

Schoen Arnold: A budai Szt Anna-templom. 164. old.

18 (Megjegyzés - Popup)

Adolf Feulner: Skulptur und Malerei des 18. Jhts. in Deutschland. 62. ábra. 74. old. 1713 után készült.

19 (Megjegyzés - Popup)

Öst. Kunsst. III. Bez. Melk. 374. ábra. 1720 körül való alkotás.

20 (Megjegyzés - Popup)

Ausgewählte Werke aus dem Bayerischen Nationalmuseum in München. München, 1935. A szobor Landshutból származik. 1750 körüli időből.

21 (Megjegyzés - Popup)

E hibákat követi el cikkünk első részének bírálója, a *bd.* jelzésű cikk írója (Soproni Hírlap 1938. dec. 25. sz.), amikor azt írja, hogy cikkünk „a mai általános tudományos álláspontnak megfelelően túlságos jelentőséget tulajdonít a módszereknek, holott a történettudomány értékét mégis csak az adatok helyessége s a

helyes adatokból leszűrt helyes következtetés szabja meg”. A szerzőt felvilágosítjuk, hogy minden tudományban módszeren éppen a helyes adatokból való helyes következtetést értik. Fából nem lehet vaskarikát kovácsolni. Csak az igazság kedvéért jegyezzük meg, hogy a szóbanforgó kérdéstről cikkünk első felében így nyilatkoztunk: „A történetírás tudományos értéke ugyanis az *író* és az *adatok* változó értékétől függ: csakis az *író* személyén keresztül válik a követett módszer értékessé.” (Soproni Szemle II., 278. l.)

22 (Megjegyzés - Popup)

Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. Sopron, 1937.

23 (Megjegyzés - Popup)

Jól látta ezt már *Stessel József* soproni tanár, megyénk történeti földrajzának nagyérdemű kutatója, amikor 1900-ban ezt írta: „Tudjuk, hogy vidéken egyes helységek multjának földrajzára külön kutatók eddig csak ritkán találkoztak, s így ez irányban bizonyos tájékoztató előmunkálatokra sem igen lehetett támaszkodni; pedig kívánatos volna, bár minden kisebb vidéknek lenne kutatója, ki az egyes helységek multjára vonatkozó adatokat gyűjtené, s a határok jelen állapotának tanulmányozását, saját helyismeretével egyesítve, szintén föladatává tenné; azt hiszem, ezáltal az ügy igen sokat nyerne.” Századok XXXIV. 10–1. ll.

24 (Megjegyzés - Popup)

Pl. a vidéki falukutatók közül a Táj- és Népkutató Központ budapesti kiállításának eredményeiről bizonyára csak kevesen értesültek.

25 (Megjegyzés - Popup)

Jekelius, E., Das Burzenland, Kronstadt, 1928–.

26 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti László és *Schrantz Ede* egyetemi hallgatók szíves közlése.

27 (Megjegyzés - Popup)

Legjelentősebbek: *Litschauer, G. Fr.*, Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800–1929, Linz, 1933, 1935, Wels, 1938. X + 398 l.; *Réz, Heinrich*, Bibliographie zur Volkskunde der Donauschwaben, Budapest, 1935.

28 (Megjegyzés - Popup)

Burgenland (Kismarton), *Burgenländische Heimatblätter* (Kismarton. Azelőtt *Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines*), *Südostdeutsche Forschungen* (München), *Deutschtum im Ausland* (Stuttgart. Azelőtt: *Der Auslanddeutsche*), *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa* (Lipcse), *Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung* (Langensalza–Berlin–Lipcse), *Ungarische Jahrbücher* (Berlin).

29 (Megjegyzés - Popup)

Jó példát szolgáltat erre *Lange Frigyes*-nek a „Volksbund für das Deutschtum im Auslande” támogatásával

megjelent középeurópai nemzetiségi térképe (Sprachenkarte von Mitteleuropa). Az 1910-es népszámláláshoz képest nagyításainak végeredménye Nagy-Magyarországon 57%-ot, Csonka-Magyarországon közel 130%-ot tesz ki a németiség javára. Sopron megye német többségű községeinek területe 1910-ben 1077 km², Lange-nál a sopronmegyei német színtoltok területe 1375 km²: a nagyítás mértéke 27.7% a németiség javára. Teljességgel lehetetlen, hogy a németiség száma Magyarország területén 1910 óta ennyit szaporodott volna. V. ö. *Rónai András*: Magyar Szemle XXIV (1935), 120–5. ll., XXXIV (1938), 74–8. ll.; *Parecz György*: i. h. XXXV (1939), 13–23. ll.

30 (Megjegyzés - Popup)

Megfelelő városi és vármegyei támogatás esetén a Soproni Szemle a szükséges folyóiratokat csereképpen könnyen beszerezhetné. Jellegük szerint e folyóiratokat valamelyik szakkönyvtár és a Városi Közkönyvtár kapná meg. Így nemcsak megőrzésükről gondoskodnánk, hanem egy esetleges városi, vármegyei vagy állami segély jórésze a kapott folyóiratok ellenértéképpen meg is térülne.

31 (Megjegyzés - Popup)

Levéltáraink eddigi ismertetései ugyanis más célra készültek s így a vidéki helytörténetíró nehézségeire természetesen nem lehetnek külön tekintettel.

32 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. például *Verbényi (Veszélka) László*-nak a Soproni Szemlében megjelent közleményeit.

33 (Megjegyzés - Popup)

Helytörténetünk öntudatosodását szolgálná régebbi helytörténetíróink életének és munkásságának feldolgozása. Payer György, Faut Márk, Csányi János, Gamauf Teofil, Stessel József, Paur Iván, Póda Endre, Dörfler György, Bella Lajos, Király József Pál, Nagy Imre, Payr Sándor és mások tiszteletreméltó alakjára gondolunk.

34 (Megjegyzés - Popup)

Ebből a szempontból a legrégebb soproni tankönyvek közé tartoznak *Fleißig, Karl*, Heimatkunde für die Schuljugend des Oedenburger Komitates, Oedenburg, 1872; *Rohn Nándor*, Szülőföldismertetés és Sopronvármegye földrajza a sopronvármegyei népiskolák számára, Sopron, 1896.²

35 (Megjegyzés - Popup)

Erre nézve v. ö. pl. *Horváth Detre*, Sopron története a középiskolák VIII. osztálya számára. Sopron, 1928; *Bakács István, Heinrich János*, Német gyakorló- és olvasókönyv felső kereskedelmi iskolák részére II. Budapest, 1926.

36 (Megjegyzés - Popup)

Olay Ferenc, A művelt nyugat tankönyvei rólunk. Magyar Szemle XVII 1933), 261–71. ll.

37 (Megjegyzés - Popup)

Sopron a régi magyar irodalomban (Magy. Irod. Ritkaságok, XXXVI). Kiadta és sajtó alá rendezte *dr.*

vitész Házi Jenő városi főlevéltáros *dr. Augusztinovicz Elemér* tanár és a soproni áll. Széchenyi István gimn. VI. o. tanulóinak közreműködésével. Budapest, 1937.

38 (Megjegyzés - Popup)

A magyar historizmus egyik legnagyobb munkásságú restaurátoráról, id. Storno Ferencről, aki Lyka Károly szerint „végigrestaurálta egész Magyarországot”, még nincs összefoglaló munka. Munkásságának egyik értékes fejezetéhez, Pannonhalma székesegyházának helyreállításához szeretnénk jelen tanulmányunkban néhány adalékot szolgáltatni.

39 (Megjegyzés - Popup)

Beenken, Hermann: *Das Historismus in der Baukunst*, *Hist. Zeitschr.* 158. Bd. 27– II.; Lützel, Heinrich: *Führer zur Kunst*, Freiburg i. B.² 1938. 45. l.

40 (Megjegyzés - Popup)

Pasteiner Gyula: *A művészetek története*, Bp. 1885. 194. l.

41 (Megjegyzés - Popup)

Lützel: i. h.

42 (Megjegyzés - Popup)

L. Önéletrajzát, Pannonhalmi Rendi Levéltár: B. K. 98/1.

43 (Megjegyzés - Popup)

A pannonhalmi szent Benedek Rend története Bp. 1902–. VI. B. köt. 23. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

A Storno-gyűjteményben lévő, Pannonhalmára vonatkozó értékes tervrajzok, vázlatok és levelek szíves rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is hálás köszönetet kell mondanom Storno Miksa úrnak.

45 (Megjegyzés - Popup)

Perjeli napló (P. n.), 1869. aug. 24. és 26.

46 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1869. okt. 12. Már az előző évben is adott be egy 18.000 forintos költségvetést, azonban a konvent a kivitelezést ekkor még elhalasztja. (*Protocollum actorum conventus S. Martini*, II. 469. l.)

47 (Megjegyzés - Popup)

A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei (Kjk.) III. 5. l. (1870. júl. 29.)

48 (Megjegyzés - Popup)

1870. dec. 11., Kjk. III. 19–20. ll.

49 (Megjegyzés - Popup)

P. n. 1870. szept. 7.

50 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1871. jan. 25.

51 (Megjegyzés - Popup)

30.000 forintot fizettek ki neki a perjeli napló 1871. jan. 7-i bejegyzése szerint.

52 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor utazik vissza Birkmann, a kőfaragómunkák vezetője, Schug szobrásszal együtt Bécsbe; P. n. 1871. júl. 1.

53 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1871. júl. 24., 27.

54 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1871. aug. 5.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az összes kiadások után 3 1/2%-ot kapott; P. n. 1871. aug. 23.

56 (Megjegyzés - Popup)

Eredetijét lásd a Storno-gyűjteményben.

57 (Megjegyzés - Popup)

Fuchs Bonifác: A pannonhalmi székesegyház és főmonostor (a Kruesz szerkesztette „Győr megye és város egyetemes leírása” c. műben), 441. l.

58 (Megjegyzés - Popup)

P. n. 1872. jún. 14., 17.

59 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 1872. dec. 31

60 (Megjegyzés - Popup)

Kjk. III. 19–20. ll.

61 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 74., 76. ll.

62 (Megjegyzés - Popup)

P. n. 1875. febr. 2., márc. 11., 30., 31., ápr. 7., 10., 11., máj. 10., 24., 26., jún. 2., 4., 9., 22., júl. 16., 26., szept. 18. 25.

63 (Megjegyzés - Popup)

Kjk. III. 175. 1.

64 (Megjegyzés - Popup)

I. h., továbbá 178., 183., 274. ll.

65 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 277. 1.

66 (Megjegyzés - Popup)

Szerelmey Miklós: Magyar hajdan és jelen, Pest, 1847.

67 (Megjegyzés - Popup)

Dvořák, Max: Katechismus der Denkmalpflege, Wien, 1916. 30. 1.

68 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 42. 1.

69 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 44., 48. ll.

70 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 47. 1.

71 (Megjegyzés - Popup)

Rómer Flóris: Régi falképek Magyarországon (Mon. Hung. Archeologica III.), Bp. 1874. 171. 1.; Gyulai Rudolf cikke a Pann. Szt. Ben. Rend Tört. II. kötetében, 229. 1.

72 (Megjegyzés - Popup)

Képét I. Magy. Műv. 1928. 20. 1.

73 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Henrik: Budai kőfaragók és kőfaragójelek, Bp. 1935 9–17. ll.

74 (Megjegyzés - Popup)

Gyulai: i. m., Pann. Rendtört. I. 502. l.

75 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 43–44. ll.

76 (Megjegyzés - Popup)

P. n. 1872. jún. 5., 1875. jún. 4.

77 (Megjegyzés - Popup)

Az első főoltár-tervre vonatkozólag a Storno-gyűjteményben a következő vázlatok és tervrajzok találhatóak: 3 (számozatlan) vázlat, No. 89 (1870. X. 14.), No. 81 (1871. I. 17.); a második tervet a No. 46. tervrajz őrizte meg. A mai formával a No. 85 (1872. XII. 10.), a No. 2/A és a No. 4. (1875) rajzokon találkozunk. Van még 4 keltezetlen vázlat is. – A szószék kialakulását szemléltetik az 1871. II. 9. és 10., a No. 93/A, 93/B (1875. I. 21.), No. 88, 99 (1875), az 1875. II. 19. és No. 51 (1875. IV. 6.) jelzésű rajzok. Ugyancsak a Storno-gyűjteményben van Kruesznek a restaurálásra vonatkozó hatalmas levelezése is.

78 (Megjegyzés - Popup)

Pann. Rendtört. I. 502. l.

79 (Megjegyzés - Popup)

„A keleti főfal középbablaka már künn vagyon s igen szépen conservált holott a szélsőknek oszlopai kivágvák.” Arch. Ért. IV. 101. l. – A rajzok eredetijét 1. a soproni Storno-gyűjteményben.

80 (Megjegyzés - Popup)

A Storno-gyűjtemény 1871. II. 2. keltezésű rajza.

81 (Megjegyzés - Popup)

Képét l. Pann. Rendtört. V. 40. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

Eredetije a Budapesti Orsz. Levéltárban, kancelláriai osztály. A 1784. nr. 1663. Reprodukálva: Pann. Rendtört. V. 607. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

1861. VI. 10., Storno-gyűjtemény.

84 (Megjegyzés - Popup)

Storno: „Einige Beratungen über die Erzstiftkirche zu St. Martinsberg und deren Restauration” c.

kéziratából. Eredetije a Storno-gyűjteményben.

85 (Megjegyzés - Popup)

Storno-gyűjtemény, No. 26.

86 (Megjegyzés - Popup)

Számozatlan rajzvázlat u. o.

87 (Megjegyzés - Popup)

Storno: Einige Beratungen...

88 (Megjegyzés - Popup)

Edvi Illés Gyula: Az esztergomi főszékesegyház, Bp. 1929. 13. l.

89 (Megjegyzés - Popup)

L. Pann. Rendtört. V. 24–25. ll.

90 (Megjegyzés - Popup)

Martin Witwer, szerzetesi nevén fr. Atanáz, kármelita műve. Mihályi Ernő: A magyar falu egyházművészete. (Különlenyomat a Pannonhalmi Szemle IX évfolyamából.) Pannonhalma, 1934. 40. l.

91 (Megjegyzés - Popup)

Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei, Bp. 1938. 104. l. Gyulai téved, amikor azt állítja, hogy e kép helyén hasonló tárgyú kép volt Storno restaurálása előtt is (Pann. Rendtört. I. 510. l.); Rómer szerint (Régi falképek Magyarországon, 171. l.) e helyen egy oltalmazó palástos Szűz Mária volt megfestve.

92 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. V. (1871) 127. l.

93 (Megjegyzés - Popup)

L. Wagner Lőrinc pannonhalmi házgondnoknak Stornohoz intézett (1876. jún. 11.) levelét a Storno-gyűjteményben.

94 (Megjegyzés - Popup)

P. n. 1872. febr. 16.

95 (Megjegyzés - Popup)

Clarc, Kenneth: The Gothic Revival, London, 1928. 34. l.

96 (Megjegyzés - Popup)

Beenken: i. m. 32. l.

97 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 50–51. ll.

98 (Megjegyzés - Popup)

Schopenhauer, Arthur: Die Welt als Wille und Vorstellung, Leipzig (1911), 2. kötet, 228. l.

99 (Megjegyzés - Popup)

Beenken: i. m. 51–52. l.

100 (Megjegyzés - Popup)

Régi falképek Magyarországon, Bp. 1874.

101 (Megjegyzés - Popup)

–m–i– (Rómer Flóris): Storno Ferenc és a pannonhalmi székesegyház, Vasárnapi Ujság, 1876. dec. 24.

102 (Megjegyzés - Popup)

Genthon István: Az új magyar festőművészet története, Bp. 1935. 68. l.

103 (Megjegyzés - Popup)

Semper, Gottfried: Wissenschaft, Industrie und Kunst, Braunschweig, 1852., 9. sk. ll.

104 (Megjegyzés - Popup)

A Szent István-szobor gondolatát a koronázó palást medaillonképe adta, a Szent Benedek-szoborét pedig a beuroni iskola Szent Benedekje. (Ez utóbbiról találunk is Storno iratai közt egy képet, amelyet Pannonhalmáról kapott.)

105 (Megjegyzés - Popup)

Semper: Der Stil in den tektonischen Künsten, 1860. I. köt. XIII. l.

106 (Megjegyzés - Popup)

Romwalter: Sopronban lelt ókori salakok és téglák, Soproni Szemle, I., 1937, 224–228.

107 (Megjegyzés - Popup)

Dr. A. Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland, Wiener prähistorische Zeitschrift, XXIV, 1937–157, referátumokat lásd Soproni Szemle, II., 1938, 173–174 és Vasi Szemle, V., 1938, 360–362.

108 (Megjegyzés - Popup)

Dr. A. Barb, lásd²⁾ l. c., 138–139, leírás *K. Halaunbrenner* nyomán, *R. Bauer* lelete alapján. Rajzát l. az 54. oldalon.

109 (Megjegyzés - Popup)

Schweinfurth: Im Herzen von Afrika, Leipzig, 1878.

110 (Megjegyzés - Popup)

lásd ²⁾ l. c.

111 (Megjegyzés - Popup)

* A szerző erről *Barb Alfonz dr.* szíves magánközléséből értesült.

112 (Megjegyzés - Popup)

Széki János egyetemi nyilv. r. tanár szíves közlése alapján: *E. F. Brückmann*: „Magnalia Dei In Locis Subterraneis oder unterirdische Schatzkammer aller Königreiche und Länder” című, Braunschweigban, 1723-ban megjelent műve 257. oldalán .... „Oedenburg, Sempronium, Stadt 8 Meilen von Wien (hat in etlichen Weingebürgen viel von Natur rund gewachsene eiserne Kugeln) oder eine runde mineram Martis...” és *dr. Csatai Endre* szíves közlése alapján *E. F. Brückmann* „Aufzeichnungen” című, Wolfenbüttelben, 1739-ben megjelent munkájában.

113 (Megjegyzés - Popup)

Dr. A. Barb, lásd ²⁾ l. c. 146–147.

114 (Megjegyzés - Popup)

Vig: i. m. 137; Vig ezt a felfogását Fináczy egy nem létező állítására alapítja. Szakoktatásról a 19. sz. elején népünk sajátos magatartása miatt csupán a városokban lehetett szó. A német tanítási nyelv, amely nem volt kivételnélküli (pl. Szeged, Debrecen), nem jogosít fel arra, hogy a németnyelvű rajziskolákat kihagyjuk a nemzeti szaknevelésügyből.

115 (Megjegyzés - Popup)

1820-ban azt mondja magáról, hogy 68 éves és 52 évet töltött egyházi szolgálatban. (Fasc. IX. 246.)

116 (Megjegyzés - Popup)

Hósa Jenő pozsonyi ferencendi provinciális levele 1778-ból. (Fasc. IX. 244.)

117 (Megjegyzés - Popup)

Társá hitoktató; munkájuk fejében 150 frt és 15 rözse díjazásban részesül a rend. (Tomus II. Inclytæ Regio Cameralis Commissionis a 24-a Julii 1782. usque inclusive 5. Febr. 1783. 714/6, 768/7.)

118 (Megjegyzés - Popup)

Wester Flórián szerint e minta nevét örökké emlékezetessé teszi. (Fasc. IX. 118. Iványi: i. m. 528–29.)

119 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 244. d, 246. c.

120 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 44. Gestions-Prot. 1787. II. 649–50.

121 (Megjegyzés - Popup)

Egyben utasítást kap, hogy a tanév végén a szükséges rajzeszközök jegyzékével utazzék új állomáshelyére. (Fasc. IX. 118.) A székesfehérvári rajziskola csak 1789-ben nyílik meg, tanítója Linzer Anselm (1789. évi tanácsjegyzőkönyv 376. sz. a székesfehérvári levéltárban).

122 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen felsorolja a szükségleteket, e szerint ez az osztály is a szaknevelés szolgálatában állott. (Fasc. IX. 244., Gestions-Prot. 1787. III. 28–29, Fasc. IX. 44, Raths-Prot. 1788. III. 14.) 1799-ben megvannak. (Fasc. IX. 118.)

123 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1789. I. 879. Szent-Iványi B.: A pietizmus Magyarországon. (Századok 1935. évf., 322.)

124 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1792. II. 324–29.

125 (Megjegyzés - Popup)

100 Fasc. IX. 246. c.

126 (Megjegyzés - Popup)

101 Fasc. IX. 118. r.

127 (Megjegyzés - Popup)

102 Nachtrag zu dem Inventario über dem Zustand der Zeichenschule. (Fasc. IX. 118.)

128 (Megjegyzés - Popup)

103 Prot. Sen. 1799. II. 835, Fasc. IX. 118, Prot. Sen. 1799. II. 867, Prot. Sen. 1800. I. 324.

129 (Megjegyzés - Popup)

104 Egy rajzeszköz ára 4 frt 30 kr. (Prot. Sen. 1800. I. 580.)

130 (Megjegyzés - Popup)

105 Prot. Sen. 1800. I. 910.

131 (Megjegyzés - Popup)

106 Mit einem Ochsen will ich mir keine Mühe geben – mondta Steiner a második tanoncnak. (Fasc. IX. 122. r.)

132 (Megjegyzés - Popup)

107 Prot. Sen. 1800. II. 195. 390.

133 (Megjegyzés - Popup)

108 Extractus Prot. Part. Sen. 1803. IV. 27.

134 (Megjegyzés - Popup)

109 Fasc. IX. 131. Prot. Sen. 1802. II. 1165.

135 (Megjegyzés - Popup)

110 Fasc. IX. 131. – Vitéz Imre határozottan felszólítja Westert hasonló kilengések megakadályozására. (Fasc. IX. 144.)

136 (Megjegyzés - Popup)

111 Fasc. IX. 146. c.

137 (Megjegyzés - Popup)

112 Fasc. IX. 146. d–e.

138 (Megjegyzés - Popup)

113 Fasc. IX. 146. g.

139 (Megjegyzés - Popup)

114 Ezekből néhány figyelemreméltó adat: 1. a tanoncok gyakran falusi vagy kisvárosi céhekhez mennek s ott kapják bizonyítvány nélkül a felszabadítást; 2. a városi tanoncok járnak iskolába, csak a falusi nős tanoncok nem, ezek már a rajzra alkalmatlanok s szégyenlik magukat a fiatal tanoncok között. (Fasc. IX. 176.)

140 (Megjegyzés - Popup)

115 Fasc. IX. 176. a.

141 (Megjegyzés - Popup)

116 Fasc. IX. 123, Prot. Sen. 1801. II. 814.

142 (Megjegyzés - Popup)

117 Fasc. IX. 118., Prot. Sen. 1802. I. 154, 653.

143 (Megjegyzés - Popup)

118 Ezek részletezése: 1802/3 első felében 10 elemista, 19 gimnázista, 7 egyéb, 38 tanonc, másik felében 6 elemista, 19 gimnázista, 3 egyéb, 37 tanonc (kimaradt 20, közülük 2 kereskedő), 1803/4 első felében 9 elemista, 28 gimnázista, 7 más, 32 tanonc, másik felében 9 elemista, 26 gimnázista, 3 más, 34 tanonc (kimaradt 22), 1806-ban 15 elemista, 55 gimnázista, 33 tanonc. (Fasc. IX. 153.)

144 (Megjegyzés - Popup)

119 Vitéz Imre 1803. dec. 28-án és 1804. aug. 19-én kelt levelei (No. 689, 709.)

145 (Megjegyzés - Popup)

120 Vitéz Imre 1804 dec. 11. és 29-én kelt levelei. (No. 722, 724.)

146 (Megjegyzés - Popup)

121 Verbényi L.: Révai Miklós és Sopron. (Soproni Szemle II. évf. 262.)

147 (Megjegyzés - Popup)

122 Fasc IX. 144. d., Prot. Sen. 1804. II. 506.

148 (Megjegyzés - Popup)

123 Prot. Sen. 1805. II. 848. Fasc. IX. 153; Prot. Sen. 1807. II. 896.

149 (Megjegyzés - Popup)

124 E hittanórákat a kereskedőtanoncoknak is látogatniuk kellett, ezért a kereskedők vezetőit is megidézi a tanács, (Prot. Sen. 1805. II. 11., 125. Fasc. IX. 146. k. Prot. Sen. 1805. I. 796. II. 89, 1806 II. 702.)

150 (Megjegyzés - Popup)

125

151 (Megjegyzés - Popup)

126 Fasc. IX. 155. o. r.

152 (Megjegyzés - Popup)

127 Fasc. IX. 153. ff. Prot. Sen. 1806. II. 382.

153 (Megjegyzés - Popup)

128 Fasc. IX. 153. gg.

154 (Megjegyzés - Popup)

129 Prot. Sen. 1806. II. 880.

155 (Megjegyzés - Popup)

130 Prot. Sen. 1806. II. 1017. Fasc. IX. 153. Prot. Sen. 1807. I. 1081, II. 903.

156 (Megjegyzés - Popup)

131 Prot. Sen. 1806. I. 877.

157 (Megjegyzés - Popup)

132 Prot. Sen. 1811. I. 66.

158 (Megjegyzés - Popup)

133 Prot. Sen. 1811. I. 67.

159 (Megjegyzés - Popup)

134 A szekrény díszes, 180 frt-ba került. (Fasc. IX. 187, Prot. Sen 1814. I. 178. II. 173. 1815. II. 197.)

160 (Megjegyzés - Popup)

135 Prot. Sen. 1805. I. 1132. 1807. II. 839., Fasc. IX. 153. Prot. Sen. 1808. II. 481.

161 (Megjegyzés - Popup)

136 Fasc. IX. 176., Prot. Sen. 1812. II. 1046.

162 (Megjegyzés - Popup)

137 Fasc. IX. 167. a., Prot. Sen. 1810. II. 620.

163 (Megjegyzés - Popup)

138 Fasc. IX. 176. b.

164 (Megjegyzés - Popup)

139 Fasc. IX. 182., Prot. Sen. 1813. II. 278.

165 (Megjegyzés - Popup)

140 Szaknevelésünk történetében figyelemre nem méltatott és ismeretlen rendelet, amely a két későbbivel irányítója a magyar szakoktatásnak 1800 és 1825 között. Jelentőségnek felismerése nélkül hiányosan közzétette Szterényi (i. m. 54–55); szövegiünk a helytartótanács eredeti leiratából való (290/1815. sz. rendelet, Fasc. IX. 189., Prot. Sen. 1815. I. 449–50).

166 (Megjegyzés - Popup)

141 Fasc. IX. 187. d. Prot. Sen. 1814. II. 555.

167 (Megjegyzés - Popup)

142 Fasc. IX. 195. Prot. Sen. 1815. II. 496. A leltárfelvétel oka ismeretlen, esetleg Paintner főigazgató látogatásával kapcsolatos. A gazdagodás a felszerelésben és rajzokban 1799–1815-ig szemmel látható.

168 (Megjegyzés - Popup)

143 Sztérényi: i. m. 58; rajzanyagát még annakidején Révai alapozta meg; e tekintetben a sopronival ellentétben nem nagyon fejlődött, sőt felszerelése hiányosabb. A győri leltárban van egy rajz a soproni tűztoronyról.

169 (Megjegyzés - Popup)

144 Fasc. IX. 195.

170 (Megjegyzés - Popup)

145 Prot. Sen. 1816. II. 561, 834; egy rajzeszköz ára 13 ft.

171 (Megjegyzés - Popup)

146 Prot. Sen. 1817. III. 181.

172 (Megjegyzés - Popup)

147 Fasc IX. 209, Prot. Sen. 1817. III. 181. A kísérlet Matuschek szerint nagyszerűen bevált. Ilyfajta lap eddig szintén ismeretlen, a számok a rajziskolai napot, a betűk az előmenetelt jelentik (g = gut, m = mittelmäßig, schw = schwach, A = Ausgelassenheit, s = spät, hiányzáskor üresen marad a rovat).

173 (Megjegyzés - Popup)

148 Verbényi L.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban, 1817–20, (Soproni Szemle 88. évf., 261).

174 (Megjegyzés - Popup)

149 A helytartótanács 17.666/1818. sz. nyomtatott rendelete. (Fasc. IX. 122., Prot. Sen. 1818. I. 1007.)

175 (Megjegyzés - Popup)

150 Prot. Sen. 1817. II. 436, III. 440, Fasc. IX. 215, Prot. Sen. 1818. I. 236, II. 393, 1336, Prot. Sen. 1819. II. 367. 1017, III. 230.

176 (Megjegyzés - Popup)

151 Fasc. IX. 246. c.

177 (Megjegyzés - Popup)

152 Fasc. IX. 246. f, d, r, Prot. Sen. 1820. II. 283, 547.

178 (Megjegyzés - Popup)

153 Fasc. IX. 246. a, Prot. Sen. 1821. I. 542.

179 (Megjegyzés - Popup)

154 Fasc. IX. 246, Prot. Sen. 1821, I. 1294.

180 (Megjegyzés - Popup)

155 Fasc. IX. 244. a–b.

181 (Megjegyzés - Popup)

* Szerzőnek munka alatt álló „Csorna ismertetése” című és a népviseletet is részletesebben tárgyaló könyvéből.

182 (Megjegyzés - Popup)

Az első idézettel együtt *Csatkai E.*: Idegenek a régi Sopronról (Scarbantia-sorozat 2. sz. Sopron, 1938) c. művéből 26–27. o.

183 (Megjegyzés - Popup)

Rényi Károly: Magyar könyvészet 1902 (Magyar Könyvkereskedők Évkönyve, 13. évf.). 238. o.

184 (Megjegyzés - Popup)

Rényi: i. m. 247–249. o.

185 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 126. b) a soproni levéltárban.

186 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 126. a.

187 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 126. c.

188 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 126 d.

189 (Megjegyzés - Popup)

Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938, 26–7. ll.

190 (Megjegyzés - Popup)

Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban. Győri Szemle II. (1931), 166. l.

191 (Megjegyzés - Popup)

Beudant, i. m. II. 543. l.

192 (Megjegyzés - Popup)

Tudományos Gyűjtemény 1824, III. k., 53–6. ll.

193 (Megjegyzés - Popup)

Az angol utazókra nézve v. ö. *Fest Sándor: Angolok Magyarországon a reformkorszakban.* Budapest, é. n.

194 (Megjegyzés - Popup)

A mai helyzetre vonatkozó pontos mérések adatai még nem állnak rendelkezésünkre.

195 (Megjegyzés - Popup)

Bizonyára Brennbergbányára gondol itt az ismeretlen angol utazó. A brennbergbányai szénbányászat már 1759-ben megkezdődött. – v. ö. *Bán Imre: A brennbergi szénbányászat története 1759-től 1792-ig.* (Különlenyomat.) Budapest, 1936.

196 (Megjegyzés - Popup)

Ismeretes, hogy a sopron–bécsújhelyi vasútvonal tíz évvel később, 1847-ben meg is valósult.

197 (Megjegyzés - Popup)

Budapest, 1938, 38 l. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Központ felállítását szabályozó rendeletét azóta hatálytalanította.

198 (Megjegyzés - Popup)

1939. jan. 31-ig.